ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КАФЕДРА ТЕАРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ, ВИСТУПІВ І ПОВІДОМЛЕНЬ УЧАСНИКІВ VI-го ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КРУГЛОГО СТОЛУ

10 грудня 2020 року

Львів
2020

УДК _____
ББК _____
Д 36

Рекомендовано до друку
Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 25 листопада 2020 р.)

Д 36 **Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції :** Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників VI-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 10 грудня 2020 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач) / *Львівський державний університет внутрішніх справ.* Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2020. 184 с.

У збірнику розміщено матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників VI-го Всеукраїнського круглого столу «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції», присвячених історико-теоретичним, конституційним, міжнародним та філософсько-правовим засадам державотворення та правотворення, галузевим проблемам зазначеного явища в контексті євроінтеграції.

Матеріали подані в авторській редакції. За дотримання авторських прав, достовірність інформації та коректність висновків відповідальність несуть автори.

УДК _____
ББК _____

ISBN _____

© Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020
© Автори публікацій, 2020
© Видавництво «БОНА», 2020

З М І С Т

Андрусяк Т. Г.
РАДЯНСЬКИЙ ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ ТА
РУЙНІВНИЙ ДЛЯ УКРАЇНИ
ХАРАКТЕР ЙОГО ЗАЛИШКІВ І НАСЛІДКІВ ..……...……..8

Балинська О. М.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ……..….11

Барабаш О.О.
ПРИТЯГНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ДО
ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД…….....……...……..…….....18

Гарасимів Т. З.
ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ В КОНТЕКСТІ КОМУНІКАЦІЇ
ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ З ІНСТИТУТАМИ
ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА……...……..…….....22

Герасимович А. М.
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПОТУГИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У
ЧАСИ ГЕТЬМАНСТВА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО……...….26

Говор Ю.
ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА СУЧАСНІ ПРОЯВИ КОРУПЦІЇ...……..29

Голобутовський Р. З., Баглай А. В., Проненко В. С.
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У
ПРАВОСУДДІ УКРАЇНИ……..……...……..……...33

Дуфенюк О. М.
ПОТЕНЦІЙНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ
ВПРОВАДЖЕННЯ ФІЛОСОФІЇ «COMMUNITY POLICING»
В УКРАЇНІ….....……36

Забзалюк Д. Є.
ВЗАЄМОДІЯ ТА ВЗАЄМОВПЛИВ ПРАВА ТА
ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ……...……....39

Задаля Д. К., **Мірошниченко А. С.**
ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ……...……..43

Йосипів А. О., **Мигаль К.**
ВБИВСТВО МАТІР`Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ:
КРИМІНАЛЬНИЙ АСПЕКТ…….....46

Кирильчук С.
ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА
УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ…..……..…49

Коноварт Н. І.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ
ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ……...52

Коритко Л. Я., **Кучера А. М.**
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНІВ ЛОГІКИ ПІД ЧАС ТЛУМАЧЕННЯ
НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА……...55

Кривицький А. С.
ПРАВОВІ ЦІННОСТІ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ
ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ…….57

Кучер В. О.
РЕФОРМУВАННЯ ВІДОМЧОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ
МВС УКРАЇНИ…….....60

Лепісевич П. М.
НОВЕ ПРОЧИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ АБО
ЧОМУ ТРЕБА ВИВЧАТИ ІСТОРІЮ УКРАЇНИ? ……...….....63

Литвин Т., **Шийка З**.
ВІДПУСТКА ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ ДО ДОСЯГНЕННЯ
НЕЮ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ…..67

Маринович М. Я.
ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗУМІННЯ
ПОНЯТТЯ «ЗАКОННІСТЬ» ……70

Марковський В. Я.
ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕОНТОЛОГІЇ ТА ЕТИКИ, ДЕОНТОЛОГІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ…….…….....73

Мельник Н. В.
НАУКОВА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «МЕТОЛОГІЯ»…….....78

Онишко О. Б.
ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНІ ПАРЛАМЕНТИ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ ТА СВІТУ...…….….....80

Панкевич О. З.
КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ – ІНСТРУМЕНТ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ……...……84

Панченко О.
АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА...……..89

Пилипчак В. В.
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ…….....….92

Повалена М. В.
МОТИВ ТА МЕТА У НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА……....…….…...97

Політова А. С.
АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЕРБУВАННЯ, ЗАЛУЧЕННЯ ТА (АБО) ВТЯГУВАННЯ ДІТЕЙ ДО УЧАСТІ У ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ ЧИ ДІЯХ……..…...……101

Припутень Д. С. , Підопригора К. Б.
МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ……..104

Пряхіна Н. О., Данканич А.
ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ…….....……...….107

Рибалкін А. О., Кравчук П. С.
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ…….111

Рибалкін А. О., Сєдих Ю. О.,
ПРАВА ЛЮДИНИ І СМЕРТНА КАРА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА…….114

Рудий Н. Я.
ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ: ЗАГРОЗИ XXI СТ. ..…….117

Савайда О. І.
ПОВАГА В ПРАВІ..……...……..…….121

Стецюк Н. В.
ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ…...123

Стецюк Н. В., Пацкан М. М.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В СУЧАСНИХ УМОВАХ…….. 128

Тополевський Р. Б., Карпенко Ю. В.
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ГРОМАДСЬКИМИ АКТИВІСТАМИ В КОНТЕКСТІ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ, ВИКЛИКАНИХ ЕПІДЕМІЄЮ COVID-19…….....131

Федіна Н. В.
ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ…..135

Федіна Н. В., Литвин Е. П.
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ…….…….139

Федіна Н. В., Надурак В. В.
ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ…….143

Федіна Н. В., Самчук А. В.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ……...……147

Федіна Н. В., Степанюк Д. М.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ПЕРЕД ОСОБОЮ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА……...….150

Федіна Н. В., Стецик А. Ю.
ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ….154

Церковник С. І.
КОРЕСПОНДЕНЦІЙНЕ ГОЛОСУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ РАДШЕ ВИНЯТОК В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ COVID-19..…...….157

Цицик О. І.
ПРАВОВА ПРИРОДА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АСПЕКТ……...…….159

Чепік-Трегубенко О. С., Грженда І. Є.,
ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА……...……...…….164

Чорнописька В. З.
ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОСНОВНІ ДИЛЕМИ……..…..……167

Шевців М. Б., Шевців Ю. М.
СІМ'Я ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ…….171

Шишко В. В.
ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ……...……...…..175

Яремчук В. Д.,Яремчук С. В.
УКРАЇНСЬКА ТА АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛІ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ…….…..…….178

Андрусяк Т. Г.,
доцент кафедри історії держави, права та
політико-правових учень,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

РАДЯНСЬКИЙ ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ ТА РУЙНІВНИЙ ДЛЯ УКРАЇНИ ХАРАКТЕР ЙОГО ЗАЛИШКІВ І НАСЛІДКІВ

Акт проголошення незалежности України є реальним підтвердженням того, що радянська влада завжди була окупаційною в Україні. Створення УРСР було намаганням протистояти національній державности українського народу створених УНР та ЗУНР, які об'єднались в єдину державу всього українського народу.

Більшовицька влада завжди базувалась на ідеології комунізму, тому була антинаціональна і поступово та неухильно знищувала національну еліту всіх народів. які попадали під її владу. Для того щоб протистояти прагненню більшости народів, які після розвалу Російської імперії створили власні національні держави і відповідно прагнули незалежности від більшовицької влади було використано російський шовінізм, який був основою існування Російської імперії, де всі народи, крім російського, були національно гноблені та обмежені в можливостях свого національного розвитку. Саме це було причиною того, що серед лідерів та організаторів приходу більшовиків до влади було дуже мало росіян, а визначальну та провідну роль відігравали представники пригноблених націй, які не тільки зруйнували всю систему Російської імперії, але й знищили провідну еліту російського народу, якою було дворянство.

Керуючись, та вважаючи безспірною, ідеологію комунізму більшовицька влада усвідомлювала ворожість їй національного та самостійного розвитку кожного народу у власній національній державі, що унеможливлювало світову перемогу диктатури пролетаріату та утвердження комуністичної ідеології у всьому світі.

Комуністична ідеологія, з її впевненістю в можливість створення нової людини вільної від моралі, релігійних норм, індивідуалізму, які окреслювались, як «буржуазні пережитки», виявилась фікцією та абсурдом, що продемонстрував нижчий, ніж в капіталістичній системі, рівень продуктивності праці, поступове та неухильне відставання в розвитку науки, техніки, падіння та зниження рівня життя радянського суспільства в порівнянні з і вільними від ідеократичної диктатури країн світу.

Щоб запобігти розвалу та зберегти створену під більшовицькою владою країни вона застосовує репресії та терор, які стають основними та визначальними чинниками її збереження та існування.

Достатньо згадати, що всі керівники та організатори приходу більшовиків до влади та створення радянської країни були вбиті. Для того щоб протистояти краху від порівняння з капіталістичними країнами, де існував закон та система правосуддя, була витворена радянська система законодавства та органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Це дало можливість лідерів більшовицької влади розстрілювати за вироком суду, а неефективність системи виробництва та низький рівень продуктивності праці привів до створення системи примусової безоплатної праці, яку забезпечували ув'язнені найбільшої, порівняно з іншими країнами системи місць позбавлення волі значної частини населення для чого було створену особливу систему ГУЛАГ.

Для того щоб значна кількість ув'язнених не здійснила повстання проти існуючої системи, вона була поділена на різні групи, що привело до виникнення організованого злочинного світу, для якого місця позбавлення волі стали формою підготовки поповнення та ресурсів. Підтвердженням цього є те, що повстання в місцях позбавлення волі виникли і набрали потужного характеру тоді, коли в системі опинились серед ув'язнених значна кількість представників українського національно-визвольного руху 40-50-х років, воїни УПА та представники збройного опору прибалтійських народів. Саме повстання організовані упівцями стали поштовхом до руйнації системи ГУЛАГУ, як форми створення ресурсу рабської праці мільйонів ув'язнених. Це, жодним чином, не привело до перегляду карально-репресивної системи та відмови від неї, як головного фактору збереження радянської системи. Тут показовим може бути приклад, коли для зберігання неефективної системи національної валюти був встановлений штучний курс стосовно долара, що зробило злочином навіть наявність іноземної валюти, а одного з тих, хто це використав під час міжнародного молодіжного фестивалю в Москві розстріляли за «незаконні валютні операції», хоча на момент його дій такої норми не було.

Протистояння капіталістичній системі та намагання створити комуністичні системи у всіх країнах, які вдалося захопити після Другої світової війни, зробили законодавство формою ідеологічної боротьби в холодній війні. Оскільки ряд народів не тільки боролись за власну державність під час Другої світової війни, як українці, ряд народів, як литовці, латиші та естонці мали свої держави, які були окуповані СРСР перед Другою світовою війною, а й стали жертвами створення

«нової історичної спільності людей – радянський народ», основою якого, за Конституцією СРСР 1977 р була « дружба націй і народностей СРСР». Фінському народові, для якого вже була створена 16 республіка Карело-Фінська РСР, вдалось відстояти свою незалежність після нападу на його країну СРСР. За що його, як агресора було виключено з Ліги Націй.

Формою збереження радянської системи та витворення радянського народу стала тотальна всеохоплююча русифікація з переселенням народів та переслідування і знищення національних освіт та культур. Знаковим і показовим є те, що русифікації протистояли всі поневолені народи. Тому в Конституції СРСР 1977 р. немає згадки про російську мову, як єдину мову міжнаціонального спілкування та державну мову СРСР.

Збереження наслідків русифікації зберегла Конституція України 1996 р., в якій закріплено, що «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської». Для видимості ще дописано «інших мов національних меншин України», що абсурдно, бо Україна створена на етнічних землях українського народу і український народ ніколи не загарбував та не окуповував землі інших народів.

Створена радянськими вченими Конституція України стала наслідком тоталітарно-окупаційного періоду на українських землях, що спричинило й надалі спричиняє свої жахливі наслідки. Пережитком цього стали й органи, яких не було в радянській системі, які спричиняють негативні наслідки на політичний та економічний розвиток України. Такими інституціями стали в Україні, і в інших державах, що утворились після розвалу СРСР, і Конституційний Суд, і Уповноважений з прав людини та інші інституції.

Радянська державно-правова системи була тоталітарна, шкідлива та вбивча для народів, які попали під її владу. Наслідки припинення її існування не тільки не усунули її негативних результатів багаторічного існування, але й породило ряд нових негативів. Безглузде розкрадання загальнонародної власности, яке отримало назву «приватизація» спричинило майновий розрив між різними членами новостворених держав значно більший ніж існував у Російській імперії в XIX ст.

Саме тому усунення всіх негативних наслідків радянської системи – є єдиним шляхом успішного розвитку і українського і інших народів, які створили власні національні держави після розпаду СРСР.

Балинська О. М.,
професор кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
проректор,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Загальноприйнято вважати, що особливістю кожної науки є предмет вивчення. З одного боку, юриспруденція, однозначно, має свій окремий предмет – право і правовий механізм держави; і це підтверджує тисячолітня історія розвитку цієї науки. З іншого – ці ж предмети були в полі зору й інших наук, і так само з прадавніх часів. Адже, як пишуть дослідники, майже кожна сучасна галузь знань «веде свій початок з античності»: вчення про державу є джерелом політології та соціології; погляди на право стали основою культурології та соціології; розуміння людини у контексті держави і права розвивали антропологія, психологія і знову ж таки соціологія. Тож можливий висновок, що юриспруденція і соціологія займаються дублюванням досліджень, або правознавство виросло зі соціології (право є одним із видів соціальних норм). Але ж традиції та звички – також соціальні норми, а їх вивчає історія, етнологія, фольклористика, культурологія та інші науки; корпоративні правила поведінки – також соціальні норми, а вони поділені за сферами вивчення між економікою, трудовим правом, менеджментом, психологією управління тощо. Тому, очевидно, не у предметі вивчення криється специфіка науки, а саме в тому, як (!) вивчається цей предмет, з якої позиції дослідники підходять до його розуміння. А це не що інше, як методологія – сукупність методів, способів, підходів, прийомів і принципів у дослідженні предмета.

Тож саме методологію можна вважати визначальною у спеціалізації кожної окремої науки. Але, як не дивно, юриспруденція за весь час свого існування не розробила і не запропонувала науці свого специфічного методу (як, наприклад, філологія, математика чи історія). Навіть спеціально-юридичні методи є запозиченими з інших наук: скажімо, формально-юридичний – із формальної логіки, юридико-технічний – зі структуралізму, історико-правовий – цілком зрозуміло, з історії,

порівняльно-правовий – із компаративістики тощо. Тож і методологія не є основним критерієм виокремлення галузі знань.

Залишається хіба третій елемент зі сукупності складових будь-якої науки – суб'єкт пізнання (з огляду на трискладову структуру: *що* вивчають, *як* вивчають і *хто* вивчає). Саме дослідник обирає предмет дослідження і визначає добірку методів, за допомогою яких вивчатиме цей предмет. Але чи цього достатньо, щоби сформувати цілісність галузі знань, чи може особа дослідника (або й навіть група таких осіб) сформувати науку? Звичайно, ні, бо результат їхнього дослідження буде одиничним, тоді як наука – це комплексна (складна, планомірно і пропорційно структурована, створена шляхом оптимального поєднання частин у цілісність) система знань.

Тож усе попередньо зазначене демонструє необхідність поєднання (!) цих трьох елементів – об'єкта, суб'єкта і способів вивчення – у їх науковій визначеності. Адже наука, крім цих трьох основних складових, також має три специфічні ознаки: вона є результатом і водночас середовищем інтелектуальної діяльності людини (теорія); формується історично, тобто тривалий час, і розвивається безперервно з огляду на життєдіяльність суспільства (практика); є складовою духовної культури людства (свідомість).

Однак, попри те що є спільним для всіх наук, все ж таки вони різняться, насамперед, залежно від того, яку сферу досліджують: залежну від людини та її волі (суспільні науки) чи від природи (природничі науки). Цілком об'єктивно, що предмет вивчення, який нас цікавить – право і супутні явища та феномени, – належить до сфери дослідження суспільних наук і, будучи наділеним певними специфічними характеристиками і властивостями, створює складну й водночас цілісну систему знань, що потребує певних методів вивчення, а отже, дає підстави вказувати на наявність окремої науки. Розглянемо це детальніше.

Зазначалося про *загальний предмет юриспруденції* – право і правові ознаки держави; ми ж деталізуємо його з огляду на згадувані три ознаки науки (теорію, практику та свідомість, або ідеологію). Тож специфіка вивчення права саме в контексті юридичної науки полягає в тому, що беруться до уваги не загальні соціальні його ознаки, а певні окремі особливості. Наприклад, у теоретичному контексті детально аналізується система права, структура права і побудова норми права, типізація нормативно-правових актів і органів влади, принципи дії та елементів механізму

держави, склад злочину чи державний устрій – тобто те, що входить у *поняття структурності й системності* (!) права та держави. У контексті практики предметом юриспруденції виступають власне *діяльнісні (!) характеристики* всього того, що ввійшло у теоретичний блок, державно-правова дійсність з акцентом на компоненті дії за участю людини, тобто здійснюваний нею правовий світ у соціокультурному просторі та перспективному часі, а саме: процеси виникнення (творення), розвитку і функціонування (реалізації) права, правова поведінка та правові відносини, процедура досудового розслідування і судовий процес тощо.

У контексті ідеології предметом правознавства, наприклад, є *концепції, теорії, вчення, парадигми, ідеї* (!) про правосвідомість, правовий світогляд, справедливість, консенсус, співвідношення права та закону, державну компетенцію, сутність держави чи права людини, її законні інтереси та інше, – те, що матеріально не відтворюване, але безпосередньо пов'язане зі суб'єктом права.

У такій деталізації чітко простежується особливість цього предмета вивчення, до якої не вдаються жодні інші науки, крім юриспруденції, а вона, своєю чергою (відповідно до вказаної трирівневої структуризації науки як такої), *ділиться на теорію держави і права, галузеві юридичні науки та філософію права.* Це пояснюється різними способами аналізу права, окремих його виявів, супутніх явищ і понять; тобто визначає методологію правознавства, що прийнято поділяти також на три основі блоки методів дослідження, відповідно: загальнонаукові (для розкриття теоретичних аспектів), спеціально-наукові (здебільшого у поясненні прикладних, практичних, діяльнісних моментів) та філософсько-світоглядні (зрозуміло – в аналізі ідей права).

Спершу може видатися, що юриспруденція не відрізняється від інших наук, які також послуговуються такого типу категоріями методів. Можливо, саме ця думка і дала підстави для деяких науковців обстоювати доречність застосування до права майже всіх наукових методів, навіть математичних (наприклад, С. Сливка описує математичну культуру юриста в контексті юридичної деонтології [3]), біологічних (зокрема, про морфологічні зміни (як зміни у формі та структурі права) зазначає Л. Фуллер, який активно послуговувався поняттям «анатомія права» [4]), фізичних, хімічних та інших (ідеться, скажімо, про модифікаційну мінливість права, яку О. Балинська окреслила в межах семіотики права як соціальний

процес, низку взаємодій, що спричиняють структурні та/або функціональні (детермінаційні) зміни у правовій системі [1]). Це, так би мовити, *теоретична складова методології юриспруденції*.

Але, попри математично, біологічно, фізично та по-іншому «орієнтовані» підходи, у юриспруденції цілком активно застосовуються вузькоспеціалізовані способи дослідження з цих же наук. Скажімо, знання зі сфери фізики, хімії та біології використовують для дослідження слідів злочинів; доволі часто юристи звертаються по допомогу до таких спеціальних наук як, наприклад, антропометрія (досліджує фізичні особливості тіла людини), фізіономіка (вивчає психологію людини на основі рис її обличчя), габітоскопія (вчення про зовнішність людини), дактилоскопія (спосіб ідентифікації людини за відбитками пальців чи долоні), графологія (почеркознавство), фоноскопія (досліджує звуки як доказову інформацію), одорологія (наука про запахи), трасологія (вчення про сліди загалом), балістика (вивчає процеси стрільби зі зброї) та інші.

Отже, доречно наголосити, що різні науки досліджують об'єкти і процеси з різних позицій і, відповідно, будують різні типи моделей. Наприклад, людину в межах механічної фізики можна розглядати як матеріальну точку; в хімії – як сукупність різних хімічних речовин; у біології – як органічну систему, що прагне до самозбереження; в соціології – як особу, члена колективу; в юриспруденції – як суб'єкта правовідносин тощо. Або інший приклад, скажімо, зі словом «норма», що у фармацевтиці вважається дозволеною дозою ліків; у спорті – це виконання певного нормативу; в юриспруденції – чітке правило поведінки й ін. Тобто один об'єкт залежно від того, з якої позиції його розглядати (які методи застосовувати), може мати багато моделей. Тож залежно від методів право розкриває різні свої характеристики, властивості, ознаки. Так, виявляється *практичний аспект методології правознавства.*

Водночас одна модель може відтворювати різні об'єкти. Наприклад, та ж людина у контексті права може бути злочинцем чи потерпілим, адвокатом чи обвинувачем, свідком чи суддею. Інакше кажучи, об'єкт відтворення залежить від способу реалізації моделі, але в цьому разі він є роллю, функцією, проявом. Тобто модель проявляється через способи поведінки, діяльності, процесу тощо.

З огляду на це право, норма права є моделлю, що умовно відображає цілу систему – предмет і суб'єкт, правовідносини, що

виникають між суб'єктами стосовно певного предмета, правовий випадок і правову ситуацію загалом тощо. Право виступає свідомотворчим чинником, формуючи правосвідомість соціальних суб'єктів чи суспільства загалом (*методологія юриспруденції на рівні свідомості, ідеології*).

Є також інші бачення особливостей методології юридичної науки. Наприклад, М. Козюбра пропонує розглядати методологію правознавства у двох аспектах:

– як систему певних елементів, що має свою внутрішню будову, зумовлену предметом юридичної науки і пристосовану до нього (в цьому розумінні методологія як система є впорядкованою сукупністю елементів, комплексом пізнавальних і дослідницьких засобів – теоретичних принципів і підходів, методів і способів пізнання та дослідження державно-правових явищ);

– як елемент іншої системи (надсистеми), якою є юридична наука (в цьому аспекті методологію потрібно розглядати як сукупність знань, учень, теорій про пізнавальні й дослідницькі засоби юридичної науки та їх застосування; як складову юридичної науки, що належить до її теоретичної частини).

Водночас дослідник обґрунтовує думку про те, що методологію права не слід ототожнювати з методологією правознавства (як не можна ототожнювати методологію вивчення окремого предмета і наукового пізнання, а також пізнання як процесу взагалі). Наукове пізнання, хоч і має значення для права, проте не вичерпує всієї його сутності та не визначає його особливостей як особливої форми освоєння соціальної дійсності. Право має власні, відмінні від науки, інструменти («прилади») світосприйняття, якими є нагромаджені протягом багатовікової історії правові цінності.

Поєднання результатів пізнання та цінностей є однією із характерних ознак права. Це, своєю чергою, зумовлює особливості методології права. У ній переплітаються методи пізнання та способи і прийоми мистецтва. Останні виразно проявляються на такому рівні актуалізації права, як правозастосування (наприклад, ораторське мистецтво адвоката). З огляду на це, М. І. Козюбра звертає увагу на особливості методології юриспруденції, наголошуючи, зокрема, на тому, що значення для права категорії розуміння не тотожне змісту категорії пізнання, до того ж можливий вплив на судовий розгляд раціональних і позараціональних чинників, зокрема фактора аудиторії тощо [2].

Отже, юридична наука має свої особливості, причому вони виявляються й у виборі предмета вивчення, й доборі методів для його пізнання.

Можливо, саме тому ця наука має так багато синонімічних назв, якими ми послуговуємося в однаковому значенні, хоча дехто із науковців їх все-таки розрізняє:

юриспруденція – від лат. *Jurisprudencia* – праворозсудливість (розмірковування про право), або *Juris-prudentia* – правознавство, чи від лат. *Jus* – право і лат. *Prudentia* – передбачення, розумність, мудрість (право як засіб мудрого прогнозування суспільного життя);

юридична наука – сукупність учень у сфері юриспруденції (загальна назва) і окремий розділ науки залежно від галузі права (кримінальне право, державне право та інші);

правознавство – вчення про особливості права як явища, феномену, категорії, поняття тощо;

теорія права – опис результатів вивчення чинного права;

енциклопедія права – виклад загальних положень юриспруденції, загальний огляд окремих юридичних наук;

філософія права – розділ на стику філософії та юриспруденції, що на відміну від теорії описує бажане право.

Однак, попри таке різноманітне понятійне відтворення науки про право, всі ці поняття передають однаковий сутнісний зміст, що розкривається через функції цієї науки – основні завдання, для реалізації яких вона створена і стосовно яких також немає однозначного підходу. З урахуванням неоднакових позицій щодо функціонального призначення та методологічного застосування юридичної науки можна назвати такі її *основні завдання:*

– *пізнання* – вивчення всіх державно-правових складових об’єктивної дійсності;

– *евристичність* – пошук і отримання нових знань про державу і право;

– *констатація (опис)* – відображення і фіксація явищ, фактів, дій, подій, об’єктів, суб’єктів, процесів, наявних у державно-правовій дійсності;

– *узагальнення* – збір інформації та формування її у державно-правові поняття і категорії;

– *систематизація* – зведення розрізнених знань про предмети вивчення в єдину систему юридичної науки, встановлення їх концептуальної єдності;

– *структуризація* – поділ знань про державу і право на системи й підсистеми та встановлення між цими компонентами ієрархічних та/або лінійних взаємозв'язків;

– *інтерпретація* – пояснення змісту і функцій, ознак і властивостей, особливостей і закономірностей усього констатованого;

– *порівняння* – зіставлення думок, підходів, теорій, вчень, концепцій та виведення відповідних логічних висновків про їх істинність чи хибність;

– *прогнозування* – передбачення розвитку державно-правових явищ і на основі цього розробка перспективних пропозицій чи обачних застережень;

– *ідеалізація* – формування думки про бажані форми держави і права;

– *організація* – цільове об'єднання ресурсів юриспруденції для чіткого визначення ролі та призначення кожного елемента державно-правової системи;

– *впорядкування* – налагодження умов співіснування соціальних суб'єктів засобами права як регулятора їх поведінки;

– *ідеологізація* – виховання через цілеспрямований вплив юридичної науки на суспільну свідомість;

– *управління* – надання знань для розробки механізму керування державними процесами.

Звичайно, ці функції можна доповнювати, ділити чи, навпаки, об'єднувати (скажімо, в межах організації чи впорядкування можна виокремити завдання регламентації, в межах структуризації – градацію, розмежувати прогнозування, моделювання, коригування тощо), але ті завдання, що вказані, доволі повно відтворюють сутність та особливості юридичної науки.

---

1. Балинська О. М. Семіотика права: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

2. Козюбра М. І. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22–32.

3. Сливка С. С. Юридична деонтологія. К.: Атіка, 2003. 320 с.

4. Фуллер Л. Анатомія права / пер. з англ. Н. Комарової. К.: Сфера, 1999. 144 с.

Барабаш О. О.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
доктор юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИТЯГНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Підвищення службової дисципліни і законності є пріоритетним напрямом у діяльності державних службовців. Ефективну його реалізацію неможливо уявити без раціонально використовуваних засобів управління державною службою, зокрема і застосування заходів юридичної відповідальності [1, с. 146]. Водночас треба визнати, що іноземні держави мають інший рівень розвитку, інші, відмінні від вітчизняних, правові, історичні, культурні звичаї, що зумовлюють своєрідну побудову і функціонування їхніх поліцейських формувань, особливості управління особовим складом і застосування заходів такої відповідальності. Тож позитивний досвід розвинених країн у цьому напрямі вартий нашої уваги, а особливо питання зміцнення службової дисципліни.

Зазначимо, що зарубіжні країни як джерела правового регулювання службової дисципліни і заходів відповідальності в разі її порушення використовують переважно правила внутрішнього розпорядку, а також колективні договори. Подекуди питання службової дисципліни частково отримують законодавчу регламентацію (наприклад, у Франції) [2, с. 218]. При цьому поширеною умовою є наявність правової підстави для будь-якого дисциплінарного впливу, яка має спиратися на чинні законодавчі, локальні або колективно-договірні акти.

Упродовж останніх десятиліть у сучасному європейському службовому праві одержала розвиток тенденція щодо встановлення обов’язку роботодавця докладно інформувати в письмовій формі про дисциплінарні правила, що діють за місцем роботи. Особливу увагу привертає поширена останніми роками практика правого регулювання дисциплінарної відповідальності на локальному рівні за допомогою прийняття так званих «книг персоналу» [3, с. 34]. Саме в таких книгах прописують заходи щодо забезпечення дисципліни і відповідні дисциплінарні процедури.

Конституції деяких зарубіжних держав закріплюють необхідність видання законів про статус державних службовців, що зумовлює потребу законодавчого закріплення норм, які регламентують дисциплінарну відповідальність державних службовців у цих країнах (це, до прикладу,

стаття 103 Конституції Іспанії, стаття 33 Основного закону Федеративної Республіки Німеччина, стаття 27 Конституції Королівства Данія та ін.). У низці країн на конституційному рівні закріплено обов'язкове створення Комісій державної служби, які наділяються основними повноваженнями щодо організації та контролю за діяльністю державної служби, враховуючи повноваження накладати на винних державних службовців дисциплінарні стягнення аж до їх звільнення зі служби (приміром, статті 124–125 Конституції Республіки Кіпр і статті 109–115 Конституції Мальтійської Республіки) [2, с. 219].

Також зазначимо, що в зарубіжних країнах дисциплінарна відповідальність службовців детально регламентована національним законодавством з урахуванням особливостей різних видів державної публічної служби (поліція, військові, пожежна служба й адміністративні установи). Щодо поліції, то інститут дисциплінарної відповідальності регламентується законами про публічних службовців або спеціальними дисциплінарними нормативними актами. Водночас серед проблем трудового права на Заході можна виділити «проблему тенденції до експансії трудового права», яка характеризується впливом норм трудового права безпосередньо на суб'єктів дисциплінарної відповідальності стосовно тих категорій службовців, котрі не належать до найманих працівників (поліцейські, військовослужбовці).

У зарубіжних країнах, аналогічно вітчизняному праву і практиці, дисциплінарна відповідальність настає за вчинення дисциплінарного проступку, як правило, пов'язаного з трудовою діяльністю. У деяких країнах, наприклад, у Канаді, США, Франції, Великобританії, службовець може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності і тоді, коли його позаслужбова поведінка завдає шкоди інтересам публічної служби. Японія в цьому питанні пішла на крок далі, оскільки державні службовці можуть бути піддані дисциплінарним покаранням і за проступки, які не пов'язані зі службою, але можуть спричинити шкоду її інтересам [2, с. 220].

Не менш цікавим є й те, що в різних країнах істотно різняться підстави застосування до службовців заходів дисциплінарної відповідальності, що визначається регламентацією конкретних видів дисциплінарних правопорушень. Зокрема, Бельгія та Японія прийняли правила про регламентацію всіх видів дисциплінарних правопорушень у спеціальних нормативно-правових актах. В інших країнах, де хоч і діє вимога про законодавче закріплення видів дисциплінарних правопорушень (Великобританія, ФРН, Австрія, Швейцарія), йдуть шляхом, коли роботодавцю, як виняток, надано право залучати службовців до відповідальності за ті проступки, які не визначені в законодавчих актах. За законодавством США, Канади, Франції, Австралії

та Нової Зеландії дисциплінарна відповідальність допускається і за правопорушення, які прямо не зафіксовані в нормативно-правових актах, оскільки в цих країнах законодавець вважає «неможливим сформулювати вичерпний перелік дисциплінарних проступків» через незліченну кількість їхніх форм і проявів [4, с. 70].

Щодо поліції, то підставою дисциплінарної відповідальності в зарубіжних країнах є: «недотримання обов'язку публічними службовцями сумлінно виконувати службові функції або пряме порушення службових обов'язків» (Швейцарія), «будь-яке порушення, допущене службовцем при виконанні службових обов'язків» (Франція). Водночас є й ширше тлумачення підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності для поліцейських та інших службовців. Так, у Японії це «здійснення вчинків, що ганьблять державного службовця як "слугу всього народу"», а в США і Канаді – порушення Кодексу етики службовців. У деяких же країнах немає законодавчо сформульованих складів дисциплінарних проступків для державних службовців (зокрема й для поліції), але в спірних ситуаціях їх визначає суд (наприклад, Франція) [2, с. 221].

У Великобританії основними дисциплінарними порушеннями зазвичай є невиконання наказу, недбалість, відсутність на робочому місці без поважних причин, систематичні запізнення. В Іспанії, як і в низці інших держав, законодавчо визначені тільки серйозні дисциплінарні проступки.

У трудовому законодавстві зарубіжних країн дисциплінарна відповідальність службовців застосовується у формі дисциплінарних стягнень, серед яких: зауваження, догана, зниження в посаді або заборона підвищення по службі, перевід на нижчу посаду зі зниженням або збереженням заробітної плати, дисциплінарне звільнення без попередження і без виплати вихідної допомоги.

Більшість країн Заходу також застосовують штраф, при цьому важливо вказати, що розмір штрафу обмежений (наприклад, в Італії чотиригодинним заробітком), стягнутий штраф надходить до фонду державного органу або на благодійну мету. А ось у Франції і Великобританії застосування дисциплінарних штрафів до поліцейських не допускається, зате, як і в низці інших країн, можливе застосування відсторонення від служби. Щоправда, відсторонення від служби застосовується тимчасово, як правило, на період дисциплінарного розслідування або судового розгляду. До того ж у Німеччині, Новій Зеландії і Великобританії відстороненому у такий спосіб працівникові виплачують заробітну плату, а в США, Канаді, Франції та Швейцарії дозволено її утримувати. До слова, в Італії відсторонення без збереження заробітної плати не може перевищувати 10 днів [2, с. 225].

Отже, у зарубіжних державах регламентація дисциплінарної відповідальності державних службовців є частиною їх правового статусу та зумовлена потребою захисту публічно-правового інтересу служби задля забезпечення належного порядку управління. Також варто зауважити, що дисциплінарна відповідальність державних службовців пов'язана з реалізацією захисної функції, з огляду на те, що вона спрямована на недопущення свавілля з боку керівника адміністративної інстанції стосовно призначеного ним на посаду чиновника.

У зарубіжних країнах детальна регламентація дисциплінарної відповідальності службовців за порушення законодавства про державну службу розглядається як одна із форм контролю держслужбовців і є засобом попередження та припинення корупції у цій сфері. І якщо джерелом правового регулювання дисциплінарної відповідальності працівників виступають правила внутрішнього трудового розпорядку, колективні договори та норми чинного законодавства, то інститут дисциплінарної відповідальності держслужбовців регламентований національним законодавством тої чи тої країни. З огляду на це, надбання зарубіжних країн має бути використано та впроваджено Україною, особливо в частині розширення кола підстав відповідальності державних службовців за прикладом таких країн як Польща, Австрія, Франція, Іспанія. Також показовим може бути досвід Литви та Естонії в частині видів дисциплінарних стягнень і порядку їх застосування.

---

1. Коваленко К. В. Щодо правового регулювання дисциплінарної відповідальності поліцейських в Україні. *Форум права*. 2016. № 4. С. 146–149.

2. Васильев Д. И. Государственная служба в странах основных правовых систем мира: нормативные акты / под ред. А. А. Дёмина. Москва: Готика, 2016. 376 с.

3. Подорожній А. Ю. Зарубіжний досвід правового регулювання притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 4. С. 111–114. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2018/4/tom_2/10.pdf (дата звернення: 20.11.2020).

4. Неселевська А. А. Зарубіжний досвід правового регулювання дисциплінарної відповідальності державних службовців та напрями його імплементації в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Сер.: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 68–73.

Гарасимів Т. З.,
заступник директора з наукової та міжнародної діяльності,
професор кафедри теорії, історії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор
*(Навчально-науковий Інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ В КОНТЕКСТІ КОМУНІКАЦІЇ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Нашою метою є аналіз транспарентності в контексті комунікації органів судової влади з інститутами громадського суспільства, забезпечення ефективного діалогу влади з громадськістю. Вивчення зарубіжного досвіду діяльності недержавних інституцій показує, що ініціативи та активна позиція останніх сприяють розвитку держави на позиціях демократії, гуманізму та забезпечення прав людини. Натомість становлення інституту демократичної громадянськості передбачає транспарентність та відкритість влади громадянам у процесі підготовки та прийняття політичних рішень. Як слушно зауважує О. Афанасьєва, поява імперативу транспарентності зазвичай пов'язується із поступальним розвитком публічного права і демократії, і в той же час його поява фіксує певний дефіцит інституційної якості. Іншим словами, транспарентність – це слоган, який лаконічно та коротко формулює сучасний соціальний запит [1, с. 182–183].

Багатозначний функціональний характер феномену транспарентності констатується всіма науковцями, втім змістовно найбільш вдало, на нашу думку, дефінізувала В. Ярошенко, а саме – це: необхідна властивість, умова відповідальності та ефективності державної влади; форма взаємодії держави та громадян, яка забезпечує участь громадян у суспільно-політичному житті; спосіб досягнення суспільної злагоди та громадянського консенсусу; ефективний спосіб забезпечення прав громадян; інструмент, який забезпечує двосторонній політичний зв'язок між державою та громадянським суспільством «на вході» – соціальне замовлення та «на виході» – зворотній зв'язок і контроль; інструмент політичної соціалізації; фактор національної і інформаційної безпеки; маніпулятивна технологія. Компонентами транспарентності є: 1) нормативний – законодавче закріплення прозорості та відкритості владних інституцій; 2) інституціональний – наявність організаційних структур –

форм, механізмів, процедур як влади так і громадянського суспільства (двох рівнів – внутрішній – між самими органами влади і зовнішній – між владою і громадянами); 3) особистісний – прозорість і відкритість діяльності посадових осіб, що передбачає відповідний рівень політичної культури, етики і професіоналізму [2, с. 87].

Необхідність забезпечення прозорості судової діяльності сьогодні актуалізується двома чинниками. По-перше, судовій владі дедалі частіше делегуються функції щодо формування застосованого права при розгляді конкретних справ, які є аналогічні правотворенню. Це, звісно, є адекватним результатом процесу розвитку та ускладнення правових відносин, вимог забезпечення прав людини, інтернаціоналізації права. Зростаюче значення судової влади диктує, відповідно, значно більшого соціального контролю за її діяльністю, що може бути забезпечений лише за умови прозорості судової практики.

По-друге, питання ефективної судової влади згідно до зарубіжних підходів, тісно перекликається із колом принципів запобігання корупції. Корупційні діяння в межах судової системи можуть переслідувати різні цілі: від прийняття неправомірного рішення до елементарного прискорення судового розгляду справи. Вирізняють два види корупції, які найбільше стосуються судової системи: політичне втручання в судові процеси носіїв законодавчої і виконавчої та підкуп суддів. Прозорість судової влади може забезпечити лише значне зниження рівня корупції як у сфері зміцнення її незалежності від політичного тиску, так і перешкоджання процесам прямого підкупу суддів [3, с. 178]. Це ставить засаду транспарентності, по-суті, на друге місце за значенням після верховенства права, позаяк обидва ці принципи мають розгалужену систему елементів, що разом формують фундамент справедливого правосуддя. Розвиток концепції транспарентності судової системи є однією із найбільш консеквентних світових тенденцій щодо реформування судової влади.

Серед існуючого у науці різноманіття дефініцій транспарентності судової системи, в контексті нашого дослідження заслуговує уваги позиція О. Хотинської-Нор. Опираючись на розроблені в теорії функції транспарентності державної влади, враховуючи специфіку реалізації судової влади (її соціальне призначення), дослідниця формулює наступні:

– інформаційна – забезпечення суспільства інформацією про функціонування судової системи;

– просвітницька – завдяки належному рівню поінформованості про діяльність судової системи громадяни стають більш обізнаними про свої

права та свободи, а також способи та механізми їх захисту;

– профілактична – передбачає виявлення фактів порушення прав і свобод людини у судовій системі та сприяє ліквідації та профілактиці кризових явищ у ній (корупції, впливу і тиску на суддів, низької кваліфікації суддівських кадрів тощо);

– стимулююча – спонукає до змін у суспільній свідомості, розвитку громадянської активності та правової культури тощо;

– комунікативна – забезпечує відкритий діалог судової системи з суспільством;

– захисна – захищає судову систему від необґрунтованої критики та політичного тиску (чим більше суспільство поінформоване про роботу та ефективність судової системи, тим менше можливостей у політичної влади для реалізації безпідставних змін у судовій системі з точки зору власної вигоди);

– створення та забезпечення можливостей впливу суспільства на розвиток судової системи, процес її реформування;

– забезпечення громадського контролю за діяльністю судової влади [3, с. 179].

Як бачимо, основою транспарентності судової системи виступає тісна взаємодія із громадянським суспільством, яка фактично передбачена кожною із перелічених функцій. Тому транспарентність як феномен характеризує з одного боку вплив судової системи на людину як носія та елемента соціальної структури суспільства. Відтак, транспарентність судової системи забезпечує формування належного рівня розуміння соціумом різних аспектів діяльності судової влади, а відтак сприяє зростанню обізнаності громадян в правових нормах та вихованню правової культури. Саме розвиток транспарентності судової системи у напрямі вчасного, конструктивного, цілковитого, достовірного та актуального інформування соціуму про діяльність судової системи, безпосередньо впливає на еволюцію масової свідомості як передумову формування громадянського суспільства. Отже, від цього залежать й суспільні настрої до судової влади, які зумовлюють фактичне ставлення громадськості до судової системи.

Необхідно відзначити, що як на законодавчому рівні, так і безпосередньо у судовій системі докладено чимало зусиль у напрямі розвитку її транспарентності. Зокрема, йдеться про імплементацію міжнародних норм, і прийняті основоположні законодавчі акти у цій сфері, а також про внутрішньо-системні заходи, цілеспрямовані на доступність, відкритість, прозорість та зрозумілість судової системи для соціуму. Використання новітніх форм взаємодії та комунікації судової системи з суспільством дозволяє розвиватися транспарентності судової системи як інструменту, за допомогою якого формується таке суспільне

ставлення до судової системи, при якому громадяни реалізують своє право бути поінформованими про те, що відбувається у судовій системі та навколо неї, здійснюють контроль за її функціонуванням, внаслідок чого змінюється та еволюціонує громадянська свідомість суспільства.

Засада взаємодії з громадськістю та впливу громадськості на судову владу є однією із визначальних домінант принципу транспарентності. Так, дослідник цієї концепції А. Галай стверджує: вивчення іноземного досвіду дає змогу стверджувати, що ініціативи та активна позиція недержавних інституцій сприяють розвитку держави на позиціях демократії, гуманізму та забезпечення прав людини. До змісту принципу транспарентності належить ціла група засадничих основ: участь інститутів громадянського суспільства в розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів; здійснення взаємоконтролю щодо розв'язання проблем, що мають важливе суспільне значення; надання інститутами громадянського суспільства соціальних послуг населенню на виконання завдань та функцій держави; утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, робочих груп; співпраця щодо підготовки кадрів; одержання органами судової влади інформації, зібраної недержавними інституціями [4, с. 335–336].

Таким чином, дослідження форм взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства, які забезпечують участь громадян у суспільно-політичному житті, транспарентність і відкритість влади виявляється важливим механізмом становлення правової держави й формування інституту демократичної громадянськості. Громадянське суспільство це – процес, який вимагає суспільно-громадянських зусиль щодо його підтримки та відтворення у нових актуальних формах. І саме транспарентність і відкритість судової влади є важливими механізмами цього демократичного процесу.

---

1. Афанасьева О. В. «Открытое государство» в понятийной системе обществознания. *Вопросы государственного и муниципального управления.* 2014. № 1. С. 171–187.

2. Ярошенко В. М. Транспарентність та відкритість влади як механізми становлення інституту демократичної громадянськості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили.* Сер.: Політологія. 2012. Т. 182, Вип. 170. С. 85–91.

3. Хотинська-Нор О. З. Транспарентність судової системи та адвокатури як чинник формування громадянської свідомості суспільства. *Вісник кримінального судочинства.* 2016. № 2. С. 176–182.

4. Галай А.О. Недержавні організації юридичного спрямування як учасники публічного управління: монографія. Київ: КНТ, 2015. 408 с.

Герасимович А. М.,
старший викладач кафедри іноземних мов та
культури фахового мовлення
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПОТУГИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ЧАСИ ГЕТЬМАНСТВА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Плідна робота Вестфальського мирного конгресу 1648 р. завершилась підписанням 24 жовтня Вестфальського миру, що мав епохальне значення для Європи, для формування нового європейського правопорядку, а також для розвитку міжнародного права. У двох складових частинах Вестфальського миру – Оснабрюцькому і Мюнстерському договорах – були закладені принципи міжнародного права, що не втратили своєї актуальності й до нашого часу. В текстах Вестфальського миру вперше йде мова про суверенітет, конфесійний нейтралітет держав з відповідним захистом прав індивіда і захистом власності, право вільно укладати договори з іншими країнами і т. д.

Події, що передували Вестфальському конгресу, багато в чому були історичною закономірністю. Феодальна система Європи, для якої були характерні „безвладдя і кулачне право“ [3, 27], розпадалася і поступалася місцем повазі до королівського закону і підпорядкуванню єдиній королівській владі. Але поряд із трансформацією феодалізму не менш значимими для Європи XVII ст. було явище релігійної реформації.

Розпочавши своє формування у другій половині XV ст., українське козацтво поступово перетворюється на носія національної державності. На початку XVII ст. Військо Запорозьке стає суб’єктом міжнародних зносин, впливовим військово-політичним фактором у Східній і Південно-східній Європі. У 1594 р. козацтво уклало договір з представниками християнського союзу держав «Священної ліги» про спільну боротьбу проти Османської імперії. Січ вперше за свою історію стає повноправним учасником міжнародної коаліції.

У 1648-1654 рр. вирує національно-визвольна й антифеодальна боротьба українського народу під керівництвом гетьмана Б. Хмельницького проти польського панування. Б. Хмельницького, який „вільно розмовляв польською, руською турецькою мовами і латиною, мав тонкий і проникливий розум, був терпеливий і хитрий“ (Проспер Меріме), а головне – у зв’язку з його військовими перемогами, міжнародні контакти козацтва суттєво активізуються і розширюються. Одним із перших його як керівника України визнає польський король. 16 лютого 1649 р. відбувся акт міжнародного визнання гетьмана

Б. Хмельницького як глави держави, що проходив у формі передачі подарунків представниками монархів та інших, крім Польщі, країн, у тому числі московського царя [1, 175].

У своїй резиденції у Переяславі Б. Хмельницький приймав послів європейських держав, султана, хана, московського царя. Він вів переговори з польськими представниками, налагодив і розвинув відносини зі Швецією. Взаємозв'язок між цими подіями є безперечним. Він простежувався на особистісному, політичному, ідеологічному, і, нарешті, на правовому рівнях. В остаточному підсумку всі ці різнопланові лінії взаємозв'язків і створили ту міжнародно-правову обстановку, що формувала лабільну систему держав того часу. Про повстання українців писала преса Фронди [4, 44-58]. Англійський революціонер і громадський діяч Олівер Кромвель листувався з Б. Хмельницьким.

У середині XVII ст. в Європі відбулись значні зміни: Центральна Європа була спустошена Тридцятилітньою війною (1618-1648 рр.), було закріплено політичну роздрібненість Німеччини; Голландія остаточно домоглась своєї незалежності; в Англії вибухнула революція; у Франції утверджувалась абсолютна монархія.

У результаті перших перемог козаків під керівництвом Б. Хмельницького і відродження Української держави відбулись вагомі зрушення у Східній Європі. Речі Посполитій, одній із наймогутніших держав, опорі католицизму, було завдано могутнього удару. Це відразу порушило рівновагу в регіоні. Традиційні вороги Польщі намагались використати ситуацію, що склалась. У конфлікт безпосередньо і опосередковано були втягнуті Кримське ханство, Молдавія, Трансільванія, які були васалами Османської імперії, Московська держава, Швеція, Венеція, Семи городдя, Австрія. Козацький гетьман Б. Хмельницький намагався використати зміни, що відбулись у Східній Європі.

Уже на початку визвольної боротьби союз із татарами дав змогу перемогти Б. Хмельницькому в кількох вирішальних битвах. Але зростання могутності Української держави не входило в плани Кримського ханства. Спроби залучити до боротьби з Польщею Молдавію і Трансільванію були невдалі, а тривала боротьба виснажила сили українського народу. Залишався один вихід – союз із Москвою. Московська держава, яка перші роки визвольної боротьби України зберігала нейтралітет, однак пильно стежила за розвитком подій. Звернення Б.Хмельницького за допомогою вона вирішила використати в своїх інтересах: стати домінуючою силою у Східній Європі, максимально ослабити основного суперника – Польщу. Переяславська угода (1654 р.) склала нову розстановку сил, у якій Україна стала розмінною монетою у великій політичній грі Польщі, Москви і

Туреччини. Усвідомивши це, гетьман намагався вирвати Україну з такого плину подій. Війна Швеції з Польщею дала Україні шанс стати самостійним чинником європейської політики. Але реалізувати цю можливість так і не вдалось через змову Москви і Польщі, смерть Б. Хмельницького і Руїну в Україні.

Зовнішня політика Б. Хмельницького – це зразок макіавеллізму, перенесеного на український ґрунт. Менше ніж за десять років він з небуття підніс державу, яка мала дипломатичні відносини (а отже, і визнання урядів) з Кримом, Туреччиною, Молдавією, Москвою, Семигороддям, Швецією, Бранденбургом, зрештою й з Річчю Посполитою. Для порівняння, навіть Кромвелю не вдалося остаточно подолати зовнішньополітичну блокаду сусідніх монархів, незважаючи на те, що він опирався на національний парламент. Показово, що у багатьох випадках зовнішньополітичні ініціативи Хмельницького межують з військовою хитрістю, але жодного разу гетьман не переступає ту межу, яка б дозволила ворогам звинуватити його в порушенні шляхетського кодексу честі [2, 72].

Інколи зовнішньополітичні дії Б. Хмельницького можуть видаватись сучасникові малозрозумілими, помилковими чи навіть відверто безпринципними, як, наприклад, прийняття турецького 1650 р. чи московського протекторату 1654 р. Особливо гучні нарікання сучасників викликав Зборівський мир 1649 р., який фактично зраджував тих учасників Визвольної війни (в першу чергу селян), що не потрапили до згодом встановленого 40-тисячного реєстру.

В усіх зазначених випадках слід мати на увазі менталітет середньовічного шляхтича, який не міг собі уявити іншої форми держави, ніж монархія, і, водночас, був позбавлений найменшої можливості проголосити себе українським монархом. Б. Хмельницький шукав для України такої корони, під егідою якої вона могла б почувати себе максимально безпечно і зручно. Ідеальним сюзереном став би той монарх, який щонайменше втручався б у справи підвладної України, задовольняючись номінальним титулом та, можливо, символічною даниною. Подальші події показали усю марність таких надій [2, 75].

Під час Визвольної війни виявилися виняткові дипломатичні здібності Б. Хмельницького, його вміння глибоко й об’єктивно аналізувати зовнішню політику держав Центральної, Східної і Південно-Східної Європи, знаходити вихід навіть із надзвичайно складних зовнішньополітичних ситуацій. Чигирин перетворився на один з визначних центрів міжнародного життя. Гетьманська держава налагодила дипломатичні зв’язки з Річчю Посполитою, Московською державою, Оттоманською Портою, Кримським ханством, Молдавією, Трансільванією,

Волощиною, Швецією, Австрією, Венецією, Бранденбургом [5, с. 115].

Як відомо, що політика, в тому числі й зовнішня, – це «мистецтво можливого». Ресурсу міцності, закладеного хитромудрими комбінаціями Б. Хмельницького у фундамент української автономії, вистачило надовго, за деякими оцінками, навіть, на ціле сторіччя. Цього ж запасу стало й для того, щоб український етнос відчув себе народом, нацією, здатним і зобов'язаним створити власну повноцінну державу. Державу – члена європейської сім'ї народів. Зовнішня політика цього визначального періоду творилась витонченим розумом, але чистими руками, у відповідності з загальноприйнятими нормами тогочасного міжнародного права.

1. Історія держави і права України: В 2-х частинах / Під ред.. А. І. Рогожина. Київ: Ін Юре, 1996. Ч. 1. 359 с.

2. Макарчук В. С. Моральні риси дипломатичної тактики Б.Хмельницького. / Матеріали другої польсько-української наукової зустрічі «Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів». За редакцією Л. Зашкільняка. Львів-Люблін, 1996. С. 72-75.

3. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов. Спб., 1882. Т. 1. 418 с.

4. Поршнев Б. Ф. К характеристике международной обстановки освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг. *Вопросы истории*. 1954. № 5. С. 44-58.

5. Чуприна В., Чуприна З. Хмельниччина (1648-1657 рр.): Визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького. Львів: Світ, 2003. 176 с.

ГОВОР Ю.,
слухач магістерської програми
«Публічне управління та адміністрування»,
кандидат юридичних наук
(Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України)

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА СУЧАСНІ ПРОЯВИ КОРУПЦІЇ

На сучасному етапі розвитку людства, однією із центральних загроз для нормального функціонування держаних механізмів є корупція, яка будучи негативно-суспільним феноменом, здатна послідовно руйнувати підвалини держави, прямо впливати на економічний розвиток суспільства, бути причиною порушення прав та свобод громадян, тощо.

Соціальні та історичні корені виникнення корупції сягають часів появи суспільства, а саме з появи приватної власності. У Стародавній Греції в IV–V ст. до н.е. корупція мала побутовий характер і проявлялась як псування їжі й питної води. Пізніше корупцією стали називати деякі прояви у судовій практиці, занепад моралі, розбещеність молоді, порушення громадського порядку. В античній Греції це поняття мало і соціальний зміст – занепад моралі, безлад [5, с.28]. У Древньому Римі під поняттям "корупція" розумілось підкуп судді, а також — продажність чиновників та громадсько-політичних діячів, що набуло тоді неабиякого поширення.

Протягом II ст. до н.е. відбувалася поступова трансформація римського суспільства. З'явилися надзвичайно багаті римляни, які володіли маєтками й коштовностями. Римське суспільство намагалося виробити деякі заходи щодо запобігання корупції, небезпеку якої римляни почали усвідомлювати наприкінці III ст. до н.е. [8;61].

Офіційні прояви корупції на території сучасної України зафіксовані у XI–XII ст. у Київській Русі, де дружинники, які виконували також функцію бюрократії, зловживали своїми обов'язками [2, с. 55].

На Запорізькій Січі прояви корупції були максимально мінімізовані. Як зазначав у своєму щоденнику Еріх Лясота – військовий дипломат, посланий австрійським імператором для вербування українських козаків на службу, який у 1594 році побував на Запорізькій Січі, що «утримання цього війська обійдеться значно дешевше, ніж найманих солдатів інших народностей, оскільки їхні начальники вдовольняються загальними паями», тобто не брали хабарів. Слід зазначити, що упіймані на привласненні казни Війська Запорізького старшини позбавлялися посади, а іноді й життя, незважаючи на їх попередні заслуги. Так, у 1630 р. за спробу привласнення частини платні реєстрового війська полковник Чорний, що раніше неодноразово водив козаків у морські походи, був страчений повсталими козаками [7, с.131].

Тогочасне французьке і бельгійське законодавство було більш ліберальним. Отримання матеріальної вдячності постфактум у цих країнах взагалі не було злочином. І навпаки, у кайзерівській Німеччині злочинцем вважався навіть поштар, який взяв «на чай» [2, с.55].

Досліджуючи довгий шлях європейських країн до поділу публічної і приватної влади, С. Барсукова зазначає, що ще півтора століття тому державні посади в Європі закладали і давали в придане, часто передавали у спадок. Наприклад, у Іспанії посади в колоніях продавали на офіційних аукціонах. Голландський чиновник оплачував «ліцензію на зайняття посади» в колоніальній Батавії. Ще в середині XIX ст. для більшої частини Європи було характерним сприйняття державної посади як

приватної власності, й ніхто не називав це корупцією [5, с. 30]. Така практика була або законною, або трактувалась законом двояко. Лише в кінці XIX ст. почали формуватися етичні, організаційні й політико-правові основи визначення корупції [5, с.30].

Загальну ситуацію із корупцією в розвинутих країнах Нового часу яскраво ілюструється влучним висловом спікеру палати громад англійського парламенту, який у 1601 р. характеризуючи мирових суддів наголосив, що «ці тварюки за півдюжини курчат готові наплювати на цілу дюжину кримінальних законів».

Жорсткі каральні заходи по боротьбі з корупцією увійшли до постійної практики радянської держави, особливо за часів Й. Сталіна, що вплинуло на зменшення корупції. Проте робити висновок про те, що в сталінський період в СРСР не було корупції, не можна. У вищих ешелонах влади йшла запекла боротьба за місце у владних структурах, а не за можливість отримання хабарів. З'являється особливий вид корупції – система пільг та привілеїв для чиновників. Корупція почала проникати в усі гілки влади, дискредитуючи її і вступаючи в суперечності з потребами суспільства [8, с.66].

З настанням періоду "хрущовської відлиги" приховувати масштаби корупції ставало дедалі складніше. Кримінальні справи, порушувані по всій країні, показали, що корумпованими є не тільки чиновники, а й правоохоронна система – міліція, прокуратура, суди. І тому саме за Хрущова було впроваджено смертну кару за розкрадання соціалістичної власності в особливо великих розмірах. А в 1962 році до Кримінального кодексу повернули смертну кару за отримання хабара. [4, с.23-24].

Кінець XX – початок XXI ст. ознаменувалися тотальним переходом корупції в політичну площину, що супроводжувалось небувалим сплеском корупційних скандалів відносно перших осіб цілої низки держав. Так, в Італії у 1992 р. після десятирічної боротьби з мафією спеціальна комісія юристів у Мілані почала розслідування справи прем'єр-міністра Італії Беттіно Краксі. Як наслідок, було розкрито численні факти корупції у вищих ешелонах влади Італії. У 1994 року було порушено кримінальну справу за фактом хабарництва проти одного з ініціаторів операції "Чисті руки" прем'єр-міністра Італії Сильвіо Берлусконі. У 1995 року порушується кримінальна справа за зв'язки з мафією проти Джуліо Андреотті, який сім разів обирався на пост прем'єр-міністра Італії [8, с.68].

В Ізраїлі в кінці 90-х рр. пішов у відставку президент Езер Вейцман. За звинуваченням у корупції: в отриманні подарунків від свого друга, французького мільйонера Едуарда Саруссі в період між 1988 і 1993 рр., коли Вейцман був міністром науки Ізраїлю [8, с.69].

Європейський вчений Томас Гоббс писав: "…люди, які пишаються своїм багатством, сміливо скоюють злочини в надії, що їм вдасться уникнути покарання шляхом корумпування державної юстиції або отримати пробачення за гроші чи інші форми винагороди". З точки зору Гоббса, корупція "…є корінь, з якого витікає в усі часи та за усіляких спокус зневага до усіх законів" [1].

Ще більшої актуальності проблема корупції набула наприкінці XX ст., коли більша частина пострадянських країн, отримавши незалежність продемонстрували такий розмах корупції, що співставляється із ситуацією країн третього світу. Зокрема, Україна у світовому рейтингу – Індексі сприйняття корупції CPI за 2015 рік отримала лише 27 балів зі 100 можливих та посіла 130 місце зі 168 позицій, так і неподолавши 30-бальний бар'єр, що зветься «ганьбою для нації» [3].

Не обходять на сьогодні корупційні скандали і так звані розвинуті країни світового товариства. Однак попри усю складність ситуації, кожен національний випадок корупції залежить від того, наскільки ефективно працює у країні механізм стримувань і противаг, чи існує політична воля еліти до здійснення антикорупційних реформ, тиск громадськості знизу і публічний запит на прозорість і доброчесність політичної системи [7, с.132].

Провівши аналіз різних історичних епох, ми можемо констатувати, що корупція виникає одночасно із зародженням людської цивілізації і жодна із соціально-політичних і економічних систем не має повного імунітету до цього небезпечного явища – змінюються лише його обсяги і прояви, а також його можливості, що визначається ставленням до нього держави і суспільства. Корупція існує там, де існує держава, а отже є її невід'ємною частиною [6, с.377]. Тому для ефективної протидії корупції, насамперед, слід детально вивчити це явище, з'ясувати причини та умови виникнення. Якщо проаналізувати періоди протидії корупції в Україні то ця протидія триває протягом всіх років незалежності. Але до цього часу її подолати не вдалося, незважаючи на активну роботу законодавчих, виконавчих гілок державної влади та правоохоронних органів України.

---

1. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. URL: royallib.com.

2. Заблоцький Ю.П. Історична ретроспектива протидії корупції, хабарництву і неправомірній вигоді в Україні. *Митна справа.* Львів, 2015. № 1 (97). С. 53-61.

3. Індекс корупції CPI-2015. Transparency International. Ukraine. URL: http://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2015/

4. Клімова С.М. Організація запобігання та протидії корупції в Україні: навчальний посібник / С.М. Клімова, Т.В. Ковальова. Х., 2012.

283 с.

5. Корупція: теоретико – методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/674

6. Павленко С.О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України.* 2013. № 2. С. 373-382.

7. Пластун М.С. Історико-правові аспекти протидії корупції у Новітній час. Вісник Маріупольського державного університету серія «Право». 2017. № 14. С. 129-134. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vmdu_pr_2017_14_18.pdf

8. Яковенко С.Б. Генезис та розвиток корупції: історичний аспект. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки України*. 2015. Вип. 3-4 (7-8). С. 58-71.

Голобутовський Р. З.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук,
Баглай А. В., **Проненко В. С.**,
здобувачки вищої освіти юридичного факультету
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВОСУДДІ УКРАЇНИ

На даному етапі розвитку наша країна стрімко переживає євроінтеграцію, прямуючи в Європу, Україна повинна відповідати нормам Євросоюзу, використовувати їх в своєму національному законодавстві. Актуальність теми полягає в проблемі застосування норм міжнародного права в національному праві України, а саме в сфері захисту прав і свобод людини, адже,людина є найвищою цінністю в Європі.

За аналізом останніх досліджень і публікацій, в Україні наявна певна кількість наукових досліджень присвячених цій проблемі. Окремі аспекти застосування практики Європейського суду з прав людини та суду ЄС в правосудді України розглядали у своїх працях С. Ф. Афанасьєв, С. В. Васильєв, І. В. Воронцова, Г. А. Гаджиєв, В. В. Комаров, О. В. Константій, М. Н. Кучін, В. Паліюк, Ю, Попов, А. О. Селіванов, А. Р. Султанов та ін. Проте, як свідчить аналіз судової практики судів різних

видів юрисдикції, наразі невирішеною залишається низка питань, пов'язаних із практичним застосуванням рішень ЄСПЛ та Суду ЄС під час здійснення національного судочинства.

Головним дослідженням є визначення проблемних питань застосування практики Європейського суду з прав людини та Суду ЄС під час здійснення національного судочинства, виокремлення негативних чинників, що утруднюють ефективне та правильне використання на рівні національного законодавства.

Європейський суд з прав людини є міжнародним судовим органом, який поширює свою юрисдикцію на всі держави-члени Ради Європи, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, займається тлумаченням і застосуванням конвенції, вирішуючи міждержавні спори та скарги окремих осіб.

Варто зазначити, що відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виконанням рішень Європейського суду у справах щодо України є: виплата відшкодування, присудженого Європейським судом; вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, спрямованих на усунення конкретного порушення, визначеного в рішенні Європейського суду; вжиття заходів загального характеру: а) з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, порушення яких встановлено в рішенні Європейського суду; б) для усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Європейським судом порушення; в) з метою усунення підстави для надходження до Європейського суду аналогічних заяв проти України у майбутньому [4].

Головним питанням нашого дослідження є питання про правову природу практики ЄСПЛ та Суду ЄС як джерела права в національному правопорядку.

Варто погодитись з думкою В.А. Туманова. Він зазначає, що довготривалий доктринальний спір про те, чи є судова практика джерелом права, щодо судової практики ЄСПЛ та Суду ЄС вирішується однозначно позитивно, її правотворча роль не заперечується [6, с.89].

В. В. Комаров зазначає, що прецедентність рішень ЄСПЛ та Суду ЄС слід розглядати не лише з точки зору, власне, прецедентного характеру, тобто кваліфікації їх як прецедентів, а з точки зору загальнообов'язковості. Для практики застосування рішень ЄСПЛ та Суду ЄС цей аспект є найголовнішим та відбиває необхідність застосування у судові практиці різних за своїм характером рішень ЄСПЛ [7, с.20].

Таким чином, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Україна, визнала юрисдикцію

Європейського суду з прав людини. Нормативною базою в якій закріплено обов'язковість застосування норм міжнародного права для захисту прав і свобод людини: Конституція України (ст. 9, 55), Закон України від 23.02.2006 №3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (ст.17), постанова Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 року.

Разом з тим на практиці виникають проблеми із застосуванням практики ЄСПЛ та Суду ЄС, що зумовлені низкою факторів. По-перше, відсутні не тільки офіційні переклади практики ЄСПЛ та Суду ЄС у справах проти України та інших держав, а й здебільшого будь-які переклади рішень. Адже, рішення ухвалюються англійською або французькою мовою, а Україна взяла на себе повноваження здійснювати офіційний переклад тільки тих рішень, які ухвалені проти України. Це виключає можливість як учасників судового провадження, так і суддів, що не володіють мовами оригіналів рішень ЄСПЛ, вдало їх застосовувати. По-друге, у багатьох випадках застосування практики ЄСПЛ ускладнене використанням під час вирішення конкретних справ теорій та концептів, що притаманні тій чи іншій правовій системі, зокрема англосаксонській та континентальній, а тому застосування практики ЄСПЛ із штучним перенесенням понять та концептів англосаксонської правової системи, що тлумачиться, наприклад, у справах проти Великобританії, можуть бути абсолютно незастосовними у країнах континентальної правової системи і навпаки [8].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що нині виникають проблеми у застосуванні практики ЄСПЛ та Суду ЄС, а саме: під час розгляду та вирішення справ у національних судах, що пов'язано насамперед із недоступністю рішень ЄСПЛ, через відсутність їх перекладів та браком загальної культури та навичок застосування практики ЄСПЛ та Суду ЄС. Проблемою також є складна процедура звернення до суду, довгий термін винесення рішення, нестача бюджетних коштів для виплати компенсації громадянам, через що велика кількість рішень не є виконаною. Це все потребує невідкладних заходів з боку держави, а саме, створення доступних баз даних з офіційним перекладом практик ЄСПЛ та Суду ЄС; надання прикладу і вироблення певних рекомендацій вищих судових інстанцій застосування практики ЄСПЛ та Суду ЄС під час здійснення правосуддя в судах нижчих інстанцій.

---

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України.* 1998. № 13.

2. ЛутковськаВ. В. Судова практика Європейського суду з прав людини. Рішення щодо України. В. В. Лутковська (відп. ред.). Київ : Праксіс, 2005. 480с.

3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами і доповн.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV *Відомості Верховної Ради України.* 2006, № 30, ст. 260. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15

5. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. Лабораторія законодавчих ініціатив. Листопад, 2017. 28 с.

6. Туманов В. А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. Москва: НОРМА, 2001. 304 с.

7. Комаров В. В. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і практика судочинства / Проблеми теорії та практики цивільного судочинства. За заг. ред. В. В. Комарова. Харків: Харків юридичний, 2014. С. 13-38.

8. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 231-238.

Дуфенюк О. М.,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 ІПФПНП,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ

ПОТЕНЦІЙНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ФІЛОСОФІЇ «COMMUNITY POLICING» В УКРАЇНІ

За відомою пірамідою А. Маслоу потреба у безпеці є однією із ключових потреб людини [1]. Відтак для суспільства пріоритетом є життя у безпечному середовищі. Таке середовище характеризується верховенством права, справедливістю, стабільністю та визначеністю закону. Суспільство очікує поваги і безпеки, а держава для реалізації цього «соціального запиту» забезпечує ефективну діяльність правоохоронних органів. Ілюстративним прикладом реалізації такої місії в Україні є визначення цілей Стратегії розвитку системи МВС України до 2020 р., що полягали у створенні безпечного середовища розвитку вільного суспільства, забезпеченні високої ефективності діяльності

органів системи МВС, зміцненні суспільної довіри до неї з урахуванням визначальної ролі громадянина у розбудові України як безпечної європейської держави [2]. Схожі завдання визначені у Законі України «Про національну поліцію» та цілій низці інших відомчих актів.

В основі такого підходу до перспектив реформування поліцейських органів лежить нова філософія взаємодії поліції та суспільства *«community policing»*, яка, нагадаємо, «означає взаємодію між поліцією та громадою для пошуку місцевих рішень для вирішення місцевих проблем» та полягає у «постійному підтриманні зв'язку з громадою, що надає чітке уявлення про історичну традицію, згідно з якою поліція є народом, а народ є поліцією. Поліція є лише членом громадськості, якій платять за те, щоб вона постійно приділяла увагу обов'язкам, які покладені на кожного громадянина, в інтересах добробуту та існування громади» [3, с. 5].

Однак попри загальне розуміння важливості партнерства поліції та громади впровадження *«community policing»* на українському ґрунті супроводжують чинники, які мають потенційні ризики ускладнення, гальмування цього процесу. Їх можна розділити на дві категорії: чинники, пов'язані із поліцейськими, системою поліцейських органів та чинники, пов'язані із суспільством, територіальними громадами.

До чинників, пов'язаних із поліцейськими, системою поліцейських органів, можна віднести:

– скептицизм поліцейських, невіра в успіх, відсутність стимулів для ментальних змін у свідомості, обумовлених переходом від розуміння функції поліції від карально-репресивної системи до сервісної служби. Часто поліцейські не бачать в цьому доцільності, адже попри запевнення, що ефективність роботи оцінюватиметься за показником «рівень довіри населення», досі залишилася по суті без змін «паличкова» система обліку АПМР+1 (аналогічний період минулого року + 1) [4];

– брак лідерства на різних щаблях, авторитарна або негнучка позиція керівників;

– відсутність на місцевому рівні плану дій роботи з населенням, нерозуміння в який спосіб така співпраця може сприяти виконанню поліцейських завдань;

– складність при наявному навантаженні знайти час для участі на засадах партнерства у місцевих соціальних проєктах, ставленні з увагою до чутливих для цієї локальної спільноти питань;

– відсутність достатніх комунікативних навичок, навичок вирішення конфліктів, публічної комунікації через соціальні мережі, ЗМІ;

– брак фінансових, матеріально-технічних ресурсів та умов, необхідних для реалізації спільних проєктів поліції та громади, бюрократична тяганина при впроваджені ініціатив.

Чинники, які гальмують впровадження *«community policing»,* пов'язані із суспільством, територіальними громадами:

– наявність у частини населення негативного досвіду спілкування з поліцією;

– існування у громаді певних вороже налаштованих соціальних груп, які постійно між собою конфліктують;

– страх помсти, осуду, відсутність почуття безпеки у разі співпраці з поліцією;

– брак розуміння власної зони відповідальності за якість і безпеку життя в громаді, нерозуміння безпосередньої особистої користі від добровільної участі в роботі поліції на засадах партнерства;

– ідеологічні , політичні, мовні та інші бар'єри;

– слабка правова освіта населення, а тому перекладення відповідальності за невиправдані очікування на поліцію, оскільки вона є «найближчою» до людей, хоча при цьому вживає усі можливі заходи у межах своїх повноважень;

– при повідомленнях про окремі факти порушення етики чи протиправну діяльність окремих поліцейських, схильність до стереотипізації, на кшталт «всі однакові... », «всі не працюють... », «всі корупціонери... » і т.д.

Очевидно, що ефективна робота поліції в контексті «*community policing*» не повинна бути спрямована тільки на арешти злочинців та розкриття кримінальних правопорушень, а на розбудову громади та покращення якості життя. Такі партнерські взаємовідносини формуються впродовж тривалого часу і знаходять вияв у зменшенні криміногенних загроз, у зростанні відчуття безпеки населення, у спільній праці поліції з іншими державними інституціями, школами, представниками бізнесу, громадськими організаціями і т.д. Спільними зусиллями можуть вирішуватися питання протидії булінгу, девіантній поведінці неповнолітніх, вандаліздму, порушенню правил дорожнього руху, публічного вживання спиртних напоїв і т.д.

Вкрай важливо підкреслити – йдеться про «спільні зусилля» поліції та населення. Перекладання відповідальності за створення безпечного середовища виключно «на плечі» поліцейських не дасть бажаного результату. Реакція локальної спільноти на криміногенні фактори також повинна бути миттєва і безкомпромісна. Саме тому «сусідська варта» (neighbourhood watch) є одним із найбільш поширених прикладів *«community policing»* в дії. В протилежному випадку замість безпечного середовища матимемо полігон для перевірки теорії «Вибитих вікон» Келлінґа та Вілсона. На основі аналізу ефективності піших поліцейських патрулів, дослідники встановили, що якщо у будинку б'ють вікно, і ніхто

на це не реагує (не вставляє нових вікон, не посилює охорону тощо), то це означає, що ніхто про цей будинок не дбає, нікого не цікавить, що тут відбувається. Відтак великою є ймовірність, що цей будинок буде нищитись далі. Аналогічно, якщо факти девіантної поведінки (перше «вибите вікно» у контексті соціальних відносин) не отримають ані громадського осуду, ані адекватної реакції поліції, поява більш загрозливих наслідків є тільки питанням часу. Приміром, якщо громада не повідомить про жебрака, який чіпляється до перехожих, то швидше за все не повідомить і про злочинця, який вламується в чиєсь помешкання чи розбійника, який вчиняє напад [5, p. 113–114].

Щиро хотілося б, що в наших будинках усі вікна залишалися цілими!

1. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 1943. 50. P. 370–396. Classics in the History of Psychology. URL: http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm.

2. Стратегія розвитку системи МВС України до 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text.

3. Вілсон П. Практичний посібник для поліцейських, що взаємодіють з громадою. КМСЄ. URL: https://www.npu.gov.ua/assets/userfiles/files/pdf/Posibnik_zv_gromaga2LQ3.pdf.

4. Крапивін Є. О. Оцінка ефективності роботи поліції в Україні: від «палиць» до нової системи (на прикладі органів досудового розслідування): науково-практичне видання. Київ: Софія-А, 2016. 120 с.

5. Ostrzycka M. Idea community policing jako źródło innowacyjnych metod współpracy społeczności lokalnych z policją w Polsce. *Adam Mickiewicz University Law Review*. 2015. 5. P. 111–129. DOI: https://doi.org/10.14746/ppuam.2015.5.08.

Забзалюк Д. Є.,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ ТА ВЗАЄМОВПЛИВ ПРАВА ТА ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

Поряд з ідеями, уявленнями, які є досягненнями людського розуму, що забезпечує «відбір» оптимальних правових ідей з точки зору найбільш ефективного правового регулювання відносин певної

соціокультурної реальності, у правосвідомості накопичуються варіативність системи правових знань, цінностей, уподобань, різноманіття уявлень про способи і методи правового регулювання, прогресивні правові ідеї та ідеї, що відображають консервативні тенденції правової еволюції.

У науковій літературі прийнято виокремлювати принаймні дві форми взаємовпливу ідей права і правосвідомості. Коли теоретичні розробки досягають глибокого розуміння своєрідності права, то, за правовою логікою, ці теорії виходять на рівень найважливіших ідеалів та цінностей певної соціокультурної дійсності. Правова логіка полягає у тому, що характерні для права зв'язки і відносини неминуче ведуть до суб'єктивних прав людини, які передбачають за правовою логікою реалізацію у тій чи іншій формі або значенні соціальної справедливості і свободи, виключення з життя суспільства свавілля і насильства.

При визначенні ролі права у формуванні правосвідомості можливо умовно виокремити у правопізнанні два елементи: правопізнання як процес і правопізнання як результат [1, с. 99].

Перший елемент пізнавальної сторони правосвідомості – процес, знання правової дійсності, який включає у себе процеси розуміння, накопичення, тлумачення знань правової дійсності. Саме в межах цього елемента здійснюється і процес розуміння права або праворозуміння, яке виступає основою процесу пізнання правової дійсності. Сутність праворозуміння у процесі пізнання правової дійсності полягає в осмисленні права (його форми і змісту), у пошуку «координат» права, у пошуку відповіді на питання, що таке право, у чому воно виражається, які має форми [2, с. 18].

Другий елемент пізнавальної сторони правосвідомості – результат пізнання правової дійсності, який включає у себе правову ідеологію. У такій побудові правопізнання як результат займає базову позицію, виступає основою правової ідеології. Тут правопізнання може бути визначено як результат цілеспрямованої інтелектуальної розумової діяльності особи, що являє собою ідеї, погляди, теорії про право як самостійно-обов'язковий соціальний феномен [2, с. 19].

Певний науковий інтерес у дослідженні ролі правопізнання у формуванні правосвідомості мають рівні правопізнання – нижчий та вищий.

Нижчий рівень – це набір уявлень, описів права та його проявів, перелік його властивостей, набір експериментальних даних про право, які виступають змістом правопізнання як результату.

Вищий рівень – це цілісна, взаємопов'язана, внутрішньо структурована система знань і уявлень про право, його сутність,

зміст, форму його прояву, структуру, функції. Особливим різновидом вищого рівня правопізнання є доктрина права, яка є «науковим (підданим науковому осмисленню та оцінці) сегментом тих знань і суджень, що закріпилися у свідомості стосовно найбільш загальних питань та проблем права, його обґрунтування, оцінки, соціальної ролі, сутності і форми прояву.

Серед існуючих у юридичній літературі поглядів на феномен «правосвідомість», слід виокремити розуміння, яке поєднує у собі дві категорії – право та свідомість. Феномен право надає вказаному поняттю юридичного відтінку, а його поєднання із феноменом свідомість передбачає виявлення місця цього феномена у системі загальнокультурного буття [3, с. 244].

Важливим є бачення формування правосвідомості, обґрунтоване П. Новгородцевим, який вважав, що при дослідженні формування правосвідомості, вивчення права і правосвідомості повинно відбуватися у нормативно-етичних межах [4, с. 302]. Вчений не погоджувався із психологічною теорією праворозуміння Л. Петражицкого, який акцентував увагу на співвідношенні права з психологією особи, висував положення про те, що «специфічна природа явищ права, моральності, естетики, їх відмінності один від одного і від інших переживань кореняться не в сфері інтелектуального, а в сфері емоційного, імпульсивного...» [5, с. 118].

Між правом і правосвідомістю існує тісний взаємний зв’язок. Цей зв'язок виявляється як вплив правосвідомості на право, так і навпаки – у впливі права на правосвідомість.

Інший погляд на роль права у формуванні правосвідомості полягає у визнанні суперечності між правом та правосвідомістю, адже взаємозв’язок між правом і правосвідомістю не означає, що цей зв’язок є рівним, безконфліктним. Вимоги свідомості і права не завжди узгоджуються, а нерідко й протистоять одне одному, і, таким чином, між правом і правосвідомістю можуть виникати й часто виникають колізії, розбіжності, суперечності [6, с. 39].

Основними причинами протиріч між правом і правосвідомістю називають:

1) різні методи регуляції поведінки суб’єктів;

2) різні критерії і підходи до оцінки їх поведінки;

3) складність і суперечливість ситуацій;

4) різноманітність ситуацій, що виникають.

Підвищена увага до відмінностей права і правосвідомості обумовлена наступним:

1) право являє собою інституційне утворення, відображене у

системі загальнообов'язкових, формально-визначених норм, а правосвідомість вичерпується тим, що право є вихідним моментом його субстанції – уявленнями про право, судженнями про необхідність юридичної структури взаємовідносин людей, установками на той чи інший юридичний режим у житті особи і суспільства;

2) з інтелектуальної сторони право – якісно своєрідне явище, що складається з системних нормативних узагальнень, а правосвідомість – з емоцій, настроїв;

3) під правосвідомістю маються на увазі різні прояви духовного, інтелектуального, соціально-психологічного життя, пов'язані зі сферою права, але не утворюючі органічної цілісності;

4) своєрідними рисами відрізняються механізми дії права і правосвідомості. Так, механізм права втілений у складному, інституційному юридичному інструментарії, спирається на державний примус, а механізм дії правосвідомості є духовною сферою особи. Правосвідомість здійснюється через загальну правову оцінку соціальних фактів, суджень про їх відповідність ідеї правового і законного, почуття права і законності і, виходячи з цього, вольову спрямованість поведінки особи [7, с. 39].

Крім того відмінність права і правосвідомості простежується у нормативності. Так, правосвідомість наділена рисами нормативності, що має інформаційне і ціннісно-орієнтаційне значення для особи. А нормативність правосвідомості інша, ніж нормативність права. Оскільки нормативність права як інституційного утворення полягає у загальних формально-визначених зразках, моделях поведінки, а нормативність правосвідомості полягає лише в усвідомленні обов'язковості юридичних норм, ідеї законності і разом з тим є критерієм правильності, соціальної виправданості поведінки або фактів.

Таким чином, на нашу думку, феномен «право» і «правосвідомість» є взаємопов'язаними. Вони існують і розвиваються разом, взаємно підтримуючи і доповнюючи один одного через правопізнання. Розкриваючи сутність поняття правопізнання можливо говорити про невидимий, але взаємний зв'язок між правом і особою, де, з одного боку, право впливає на особу, яка виступає його об'єктом, а з іншого – особа сприймає і пізнає цей вплив права.

---

1. Хопта С. Ф. Теоретико-правові аспекти професійної правосвідомості судді та її роль в ухваленні судових рішень. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. 251 с.

2. Юлина Н. С. Очерки по современной философии сознания. Москва : Изд-во Канон+РООИ «Реабилитация», 2015. 408 с.

3. Поляков А. В., Тимошина Е. В. Теория государства и права на рубеже веков: проблемы и перспективы. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 240–246.

4. Новгородцев П. И. Введение в философию права. Кризис современного правосознания. Москва : СПБ. Лань, 2000. 347 с.

5. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности в 2 т. Москва : Тип. т–ва «Общественная польза», 1909. 477 с.

6. Куренда Л. Д. Характеристика окремих функцій професійної правосвідомості. *Історико-правовий часопис*. 2013 № 1. С. 38-42.

7. Потопейко Д. А. Правосознание как особое общественное явление. Київ: Правоведение, 1970. 270 с.

Задаля Д. К.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук,
Мірошниченко А. С.,
здобувач вищої освіти юридичного факультету
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сучасний міжнародно-правовий вимір сприяє суттєвому впливу на реформування внутрішньодержавного законодавства України, зокрема й на кримінально-процесуальну галузь. Це пов’язано з імплементацією до національної правової системи положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якою запроваджено якісно новий рівень правового захисту особи. При цьому, подальший розвиток української юриспруденції з питань застосування рішень Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні здобув потужний розвиток у дослідженнях теоретиків і практиків, що обумовлено проблемами реалізації відповідних норм Конвенції у кримінальному процесуальному законодавстві України.

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України у 2012 р., нового розвитку отримала практика застосування рішень Європейського суду з прав людини, оскільки статтями 8, 9 вказаного кодексу закріплено положення, відповідно до якого кримінальне процесуальне законодавство застосується з урахуванням практики

ЄСПЛ. Про актуальність запровадження зазначених положень наголошено у роботах багатьох вчених. Зазначено, що у практиці кримінального судочинства України надзвичайно важливу роль відіграє прецедентна практика, оскільки Суд при вирішенні справ вважає за необхідне слідувати підходам, що застосовувалися ним раніше, якщо він не визнає за доцільне змінити свою попередню правову позицію, яка в цілому не сприяє правовій визначеності [2, с.19].

Науковці також підкреслюють, що з моменту запровадження судового прецеденту Європейським судом з прав людини, розпочався процес формування відповідної міжнародної прецедентної практики.

Після того, як держави-учасниці у своїй практиці почали використовувати рішення ЄСПЛ у розумінні англійського правила прецеденту, в європейському регіоні сформувався локальний міжнародний звичай щодо застосовування рішень Європейського суду з прав людини в якості прецеденту. Водночас, вченими неодноразово зверталася увага на те, що сам текст Конвенції 1950 р., в силу його узагальненого характеру формулювань, не може слугувати самодостатнім інструментом правозастосування, а тому потребує тлумачення через відповідну практику винесення та подальшого застосування рішень ЄСПЛ [1, с.17].

Слід підкреслити, що у ст. 46 Конвенції закріплено, що держави-відповідачі зобов‘язані виконувати остаточні рішення ЄСПЛ, зокрема залежно від обставин справи вжити наступні заходи: по-перше, заходи індивідуального характеру на користь заявника, щоб припинити незаконну ситуацію та усунути її наслідки, по-друге, заходи загального характеру, щоб запобігти подальшим таким порушенням. У цьому разі рішення ЄСПЛ вважається виконаним лише після прийняття відповідної постанови з цього приводу Комітетом Міністрів Ради Європи. Однак, системний аналіз рішень ЄСПЛ надає змогу стверджувати, що окремі порушення є наслідком недоліків конкретних законів або відсутності відповідних законодавчих норм. У таких випадках держава зобов‘язана внести відповідні зміни до національного законодавства. Заяви проти України, які розглядає ЄСПЛ, здебільшого стосуються порушень таких прав: права на свободу та особисту недоторканність; права на справедливий судовий розгляд; права на виконання рішень суду, перевищення розумних строків розгляду справ судами та інші [3, с.182].

Проблемним аспектом національного кримінального судочинства є дотримання міжнародного принципу розумності строків, адже у судовій практиці досить часто спостерігається не обґрунтована затримка розгляду матеріалів кримінального провадження. У зв‘язку з цим, недостатньо коректно обмежені законом у часі та досить поширені в судовій практиці

тривалі строки розгляду матеріалів кримінального провадження. Відтак, значна кількість заяв проти України стосуються фактів незаконного затримання та нелюдських умов тримання під вартою [3, с. 183]. Вищевказані правові інститути мають значний вплив на захист конституційних прав і свобод особи у кримінальному провадженні. Незважаючи на гуманізацію чинного кримінально-процесуального законодавства України, зазначені питання сьогодні залишаються актуальними та дискусійними, у зв'язку з чим виникає нагальна необхідність у комплексному їх дослідженні та вивченні. [4, с. 21].

Отже, необхідно зазначити, що перш за все запровадження практики Європейського суду з прав людини в Україні спрямовано на вдосконалення національного законодавства, що має призвести до підвищення рівня правового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Крім того, відповідно до міжнародних правових стандартів та практики Європейського суду з прав людини, удосконалення кримінально-процесуального законодавства України матиме подальший розвиток у сфері відповідності міжнародним стандартам. Так, у положеннях ст. 7 КПК України доцільно закріпити додаткові засади, які б надали можливість учасникам кримінального провадження посилатися на відповідну норму міжнародно-правового акту, що ратифікований Верховною Радою України, а також на остаточне рішення Європейського суду з прав людини. Необхідність внесення такого доповнення обумовлена тим, що в Україні законодавчо не передбачено правового механізму реалізації положень ст. 8, 9 КПК України, а законодавче закріплення запропонованого положення стане першим кроком у цьому напрямі, адже засади кримінального провадження є опорними, вихідними положеннями, на яких базується вся кримінальна процесуальна діяльність.

---

1. Попов Ю. Прецедент : напрямки розвитку у праві України. Київ. 2009, 8 с.

2. Кононенко В. П. Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини. Київ, 2009. 19 с.

3. Уваров В. Г. Актуальні проблеми реформування кримінального процесу України в контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2013. С. 181–184.

4. Сащенко М.І. Рішення ЄСПЛ як частина національного законодавства: проблемні питання, що виникають при виконанні та шляхи їх вирішення. Харків, 2018. С. 132–133.

5. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Жуковської.

Київ, 2004. 960 с.
6. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2014 році від 14.01.2015 року URL: http://www. minjust.gov.ua/9329
7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2006. № 30. Ст. 260.

Йосипів А. О.
доцент кафедри кримінального права і
кримінології факультету № 1,
кандидат юридичних наук, доцент
Мигаль К.,
курсантка 3-го курсу факультету № 2
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВБИВСТВО МАТІР`Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: КРИМІНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Умисне позбавлення життя – вбивство, існує уже давно і постійно переслідує людей. Особливість небезпеки умисних вбивств – це їхній об'єкт, який полягає в тому, що вони завдають незворотної шкоди: людину позбавляють найціннішого, що у неї є – життя, яке не купиш ні за які гроші, а тим більше не відновиш. Вбивство вважається дуже жорстоким злочином особливо, коли йде мова про вбивство немовляти – беззахисної особи, яка внаслідок своєї фізичної і розумової незрілості потребує охорони і піклування.

Основні засади охорони дитинства та державну політику у цій сфері визначає Верховна Рада України шляхом затвердження відповідних загальнодержавних програм [1;ст.5]. Охорона дитинства в Україні є загальнонаціональним пріоритетом держави, мета якого – забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, соціальний захист і всебічний розвиток. Водночас держава повинна забезпечити не лише гарантії її права на народження, а й максимально захистити її життя в цей період, оскільки діти (особливо новонароджені) є найбільш уразливою в соціальному та правовому сенсі категорією громадян.

Проаналізувавши злочин, який закріплений у ст. 117 Кримінального Кодексу України, а саме вбивство матір`ю своєї новонародженої дитини під час пологів або одразу після пологів, у загальній структурі умисних вбивств в різні роки характеризується

незначними показниками. Так, відповідно до офіційної статистики Генеральної прокуратури України у 2012 р. в Україні обліковано 14, у 2013 р. – 12, у 2014 р.– 14, у 2015 р. – 11,у 2016 р. – 14, у 2017 р. – 11, у 2018 р. – 12, у 2019 р. – 18, тобто в середньому 13 злочинів в рік за ст. 117, проте за офіційними даними МВС України з 2002 по 2010 роки середній показник на рік є значно вищим – 19 випадків [10].

Притягнення відповідальності матері за вбивство своєї новонародженої дитини на практиці призводять до труднощей, оскільки під час кваліфікації або постановлень вироків у суді це пов'язує із складністю ознак об'єктивної сторони.

Потерпілим від цього злочину може бути тільки власна новонароджена дитина матері [5, с. 237]. З медичної точки зору питанням є з'ясування початкового моменту життя людини, тобто моменту, з якого розглядувана норма закону про кримінальну відповідальність починає діяти. Так, відповідно до положень п. 5 Інструкції про визначення критеріїв живонародженості, мертвонародженості та перинатального періоду, затвердженої Міністерством охорони здоров'я України від 19.02.96 р. за No 31, живонародження – вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізана пуповина і чи відшарувалась плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів [4].

Об'єктивна сторона злочину характеризується: 1) діянням, а саме посяганням на життя новонародженої дитини, яке може проявлятися як в активних діях (втоплення, удушення, нанесення ударів тощо), так і в пасивних (відмова годувати дитину, залишення дитини на морозі тощо); 2) наслідками у вигляді смерті дитини; 3) причинним зв'язком між зазначеним та наслідками; 4) часом і певною обстановкою – це діяння може бути вчинене лише під час пологів або відразу після пологів [7, с. 364].

Слід поділити останню характеристику об'єктивної сторони на два види: вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів та одразу після пологів.

Пологи – певний фізіологічний процес, пов'язаний із народженням дитини. Їх можна розглядати в двох площинах: 1) як фізіологічний процес; 2) як констатацію факту народження [3, с. 396].

Пологи у людини за нормальних умов відбуваються наприкінці 40-го тижня вагітності(строкові, або своєчасні пологи). Тривають пологи у першопороділь близько 18–20, у тих, що повторно народжують – 12–14 годин (залежить від величини плода, розмірів таза жінки, піддатливості родових шляхів тощо). У пологів розрізняють 3 періоди: розкриття

шийки матки під впливом скорочень матки (перейми) і тиску плодового міхура; вигнання плоду; послідовий період – через 20–40 хвилин після народження дитини виходить плацента [8].

На нашу думку, при вчиненні досліджуваного діяння під час пологів виникають певні питання, що стосуються самої можливості умисного заподіяння шкоди життю дитини в цей час. Адже досить важко уявити, що майбутня мати під час пологів, відчуваючи сильний біль, має можливість вчинити вбивство своєї дитини. Заподіяння шкоди плоду протягом першого етапу, на мою думку, цілком доцільно розглядати як аборт. Якщо ж хоча б якась частина тіла дитини з'явилася з утроби матері (другий період пологів), посягання на життя дитини слід розцінювати як вбивство.

Щодо іншого терміну, який вживається в ст. 117 Кримінального кодексу України, а саме «вбивство дитини одразу після пологів», існує дуже багато дискусій, оскільки законодавець не надає чіткого визначення того проміжку часу, який відповідав би цьому терміну. Науковці дають багато пояснень щодо даного терміну і встановлюють різні строки, які коливаються від 2-4 годин після народження дитини [6, с. 13] і, навіть, до 2-х місяців, як стверджує В. Г. Хашев [2, с. 294]. З медичної точки зору – післяпологовий період ділиться на дві частини: ранній післяпологовий період (триває близько двох годин, з моменту появи малюка на світ) і пізній післяпологовий період (до 8 тижнів після пологів).

У ранній післяпологовий період породіллі перебувають в пологовому залі, малюка викладають мамі на живіт, він вперше прикладається до грудей. За станом жінки ведеться пильне спостереження. Через дві години мама з дитиною перекладається в післяпологове відділення, починається пізній післяпологовий період, протягом якого відбувається відновлення організму жінки [9]. Тому, на нашу думку, останнє визначення післяпологового періоду є найбільш чітким і правильним.

Суб'єктом злочину, відповідальність за який передбачено ст. 117 КК України, є мати, яка перебуває в обумовленому пологами особливому стані. Стан під час пологів або відразу після пологів є вкрай важким та характеризується як психопатичний розлад, який обумовлюється особливостями нервової системи та психофізичною напругою. Основна ознака суб'єктивної сторони вчинюваного злочину полягає в особливому психологічному стані жінки, обумовленому пологами. На нашу думку, тривалість цього стану залежить від психологічних характеристик матері, складності пологів т, звичайно, особистих обставин життя жінки.

Отже, підводячи підсумки, можна зазначити, що в законодавстві України існує безліч прогалин, яких не має бути. Є чимало думок щодо

диспозиції ст. 117 КК України проте вирішення існуючої проблеми досі немає, але є одне, що неможливо змінити – це факт вчинення вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини та у більшості випадках на це впливає психологічний стан матері.

1. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

2. Гуторова Н. О. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності за умисне вбивство матір`ю своєї новонародженої дитини / Кримінальне право: традиції та новації. 2015. С. 291-295.

3. Запорожан В. М. Акушерство і гінекологія: підручник у 2 т. / В. М. Запорожан, Н. М. Рожковська., М. Р. Цегельський. Одеса: Одес. держ. мед. ун-т, 2005. 472 с.

4. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженостіта мертвонародженості. Законодавство України від 29.03. 2006. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06.

5. Мельник М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. Київ: Атіка, 2014. 1056 с.

6. Попов А. Н. Убийство матерью новорожденного ребенка. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 2001. 68 с.

7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С. С. Яценка. Київ: А.С.К., 2014. 968 с.

8. Роды / Малая медицинская энциклопедия. М.: Медицинская энциклопедия. 1991-1996 гг.

9. Новіцюк Ю. Післяпологовий період. URL : https://isida.ua/uk/

10. Статистична інформація «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування». Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

Кирильчук С.,
здобувачка вищої освіти 2 курсу факультету №3
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Усі сучасні держави прагнуть до інтеграційних процесів у світі та в Європі зокрема.При цьому, навіть, ті країни, які не входять до складу цих інтеграційних об’єднань, але не аби-як відчувають на собі їх вплив. І

Україна є не винятком. Протягом багатьох років наша держава поставила перед собою мету – входження до складу Європейського Союзу (далі – ЄС).

Взагалі відносини України ЄС були започатковані після здобуття незалежності України. Тоді вперше і пролунав заклик Євросоюзу до України підтримувати із державами – членами відкритий діалог та відкриті стосунки.

Позиція України щодо ЄС була сформована вперше на законодавчому рівні в Основних напрямках зовнішньої політики України, що були схвалені Верховною Радою України 2 липня 1993 р. Починаючи із цього моменту Україна почала тяжіти до європейського інтеграційного об'єднання і від того моменту намагалась все ж таки приєднатись до ЄС, ці намагання ми можемо спостерігати і до сьогоднішнього дня.

Вже минуло 29 років незалежностіі Україною були зроблені, здавалось такі перші кроки в напрямку європейської інтеграції. Але було зрозуміло, що інтеграційний процес не буде таким простим і передбачуваним, яким він до цього представлявся ряду українських політиків [5].

Підкреслимо перспективи України до вступу в ЄС:

1. Політичні перспективи – передбачають стабільність політичної системи, сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин.

2. Економічні перспективи – передбачають забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, а також впровадження стандартів ЄС у виробництві.

3. Соціальні перспективи – мають на меті формування середнього класу та проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту [1].

Проте, є фактори, що гальмують рук України до ЄС, а саме це такі проблеми:

По-перше, це повільність у проведені економічних реформ, відсутність результатів внутрішньо соціально-економічних трансформацій. Без цього вступ до ЄС буде залишатися недосяжним.

По-друге, високий рівень корупції та економічної злочинності.

По-третє, відсутність європейського вибору як серед населення, так і на рівні державних інституцій.

По-четверте, дефіцит досвідчених фахівців з євроінтеграції [2].

Отже, Україні під час вступу до ЄС, слід акцентувати увагу на використанні саме позитивних моментів євроінтеграції з оптимальним розвитком стратегії поведінки по запобіганню зазначених загроз на

територію України [3].

Входження до ЄС є прагненням України до цивілізованої правової держави та розбудови демократичного суспільства. Інтеграція до ЄС є великим шансом для України перетворитися на стабільну державу, яка володіє безліччю перспектив.

В Україні є усі необхідні передумови не тільки для економічного зростання, але й для економічного і соціального процвітання. Насамперед це значні людські, технологічні, виробничі і природні ресурси: кваліфікований персонал нового покоління, виробничий та науково-технічний потенціал та інші, саме це послугує стартом для переходу до освоєння стратегічно важливого вектору міжнародних відносин з ЄС [4].

Щодо загроз від вступу України до ЄС їх виділяють: політичні, економічні та соціальні. Політичні загрози – це небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій. Економічні загрози – передбачають можливе переміщення до України шкідливих виробництв, використання України як дешевої робочої сили. Соціальні загрози несуть на меті поглиблення демографічного спаду, незаконна міграція [1].

Ще однією проблемою інтеграції України до ЄС є не підготовлене до європейських стандартів українське законодавство. Повинна здійснитися адаптація українського законодавства із європейським, це має здійснюватися за рахунок реформування української правової системи та поступове приведення її у відповідність із європейськими стандартами. Така адаптація повинна охопити усі сфери права, а саме: приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, життя та здоров’я, навколишнього середовища та інше [5, с. 158–162].

Отже, узагальнюючи вище сказане, щодо інтеграційних процесів в Україні слід сказати, що вступ України до ЄС є довготривалим, багатоетапним у часі процесом.

Також треба зазначити, що при вступі до ЄС Україна отримає ряд значних переваг, але щоб уникнути існуючих загроз треба поступово впроваджувати стратегічні напрями розвитку ЄС в українську економіку та розробити програму дій щодо безболісної інтеграції України, із урахуванням існуючих загроз та досвіду країн, які нещодавно вступили до ЄС.

Співробітництво України з ЄС сприятиме наближенню нашої держави до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя та добробуту населення.

1. Інвестиційне співробітництво між Україною та ЄС / Постійне представництво України при ЮНЕСКО. 2013. URL: http://unesco.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ukr-eu-investment.

2. Фіалко А. Проблеми і перспективи інтеграції України до ЄС. URL: http://vwvw.uceps.org.ua/ua/

3. Чалий В. Перспективи євроінтеграції України. *Аргументи і факти*. 2007. № 25. С. 6–10.

4. Полторацька О. Т., Кириченко А. І. Стратегічний вектор розвитку зовнішньоекономічних відносин України з Європейським Союзом. *Економічний простір.* Збірник наукових праць. № 107. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2016. 262 с.

5. Федоришина О. О. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу. *Ефективна економіка.* 2014. Випуск № 4. С. 158-162.

Коноварт Н. І.,
курсантка 4-го курсу факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Питання правової держави в усі часи неминуче висувалося як самим ходом політичного життя, боротьбою із свавіллям можновладців, прагненням підкорити і носіїв державної влади об’єктивним нормам права й протиставити владі суб’єктивні права підвладних, так і запитами теоретичної думки, з’ясуванням правової природи держави, функцій права в державності, відношення права до верховної влади, яка здійснює, зокрема, правовстановлювальні функції. Попередні політико-правові ідеї та інститути істотно вплинули на формування категорій, які пізніше ввійшли до доктрини правової держави, хоча в самій античній державно-правовій практиці чи в політичних ученнях мислителів давнини відсутні концепції конституціоналізму, правової держави, розподілу влади.

Правова держава як певна теорія та відповідна практика організації політичної влади та забезпечення прав і свобод людини є одним із суттєвих досягнень цивілізації. Її загальнолюдська цінність визначає сучасні установки, прагнення та зусилля щодо формування засад правової державності в Україні.

На сьогодні є всі підстави стверджувати, що Україна відбулась

як держава, що має притаманну сучасним цивілізованим державам інституційну систему державної влади, власне законодавство, зайняла належне місце у світовому та європейському співтовариствах. За Конституцією Україна розвивається на засадах демократичної, соціальної і правової держави, в межах громадянського суспільства, що формується [1, с.7].

Прийняття чинної Конституції України стало не лише своєрідним правовим та історико-політичним орієнтиром державного і суспільного розвитку, а й поставило перед науковою та політичною елітою України низку надзвичайно важливих теоретичних, методологічних і суто практичних проблем. Однією з них є проблема правової держави. Ввійшовши в нове тисячоліття з певним досвідом державотворення, сьогодні можна вести мову не лише про загальні проблеми розбудови правової держави, а й намагатись аналізувати, з одного боку, реальні результати, яких було досягнуто на цьому шляху, з іншого – ті об'єктивні проблеми і труднощі, з якими наша країна стикалася і стикається в ході реалізації цієї конституційно проголошеної мети. Побудова правової держави стає нагальною потребою, тим важливішим є вироблення відповідної концепції на основі глибоких теоретичних досліджень [2, с.168].

Передумовами створення правової держави є: свідома потреба народу брати участь у державних і громадських справах; наявність у суспільстві міцного правопорядку, непорушної законності та конституційності; утвердження принципу плюралізму думок в усіх сферах життя суспільства і держави; розвиток системи самоврядування народу; поступове розширення та поглиблення в економіці, політиці, культурі, науці, соціальній сфері принципів реальної демократії. Таким чином, формування правової держави можливе тільки на основі розвинутого громадянського суспільства [3, с. 49].

Правова держава стала важливим етапом щодо розширення свободи індивіда й суспільства. Але в своєму класичному, ліберальному варіанті концепція правової держави робить акцент на формальній, правовій рівності, не торкаючись проблем досягнення фактичної, соціально-економічної рівності громадян. Саме тому в другій половині минулого століття ідея правової держави була доповнена теорією і практикою соціальної держави. З'явилося таке поняття, як соціальна правова держава.

Однак у будь-якому випадку необхідно розуміти, що від конституційного закріплення ідеї правової, соціальної держави до її практичної реалізації лежить довгий шлях.

Важливим принципом правової держави є принцип законності,

який тісно переплітається з принципом верховенства права. Принцип законності означає, що закон виступає основою правовідносин. Ефективним засобом підтримання в суспільстві законності та правопорядку як елементів правової держави є юридична відповідальність та вжиття у межах закону справедливих заходів у разі вчинення того або іншого правопорушення. А будь-яка несправедливість викликає невдоволення людей і може призвести до соціальних конфліктів [4, с.57].

Досліджуючи проблему побудови правової держави в Україні, слід виділити такі основні шляхи (напрями) формування правової держави: організація діяльності держави та її органів на правових засадах; формування правового механізму з ліквідації відчуження людини від засобів виробництва, власності і державного управління; чітка робота законодавчих і виконавчих органів; створення незалежної судової системи; постійне підвищення правової свідомості і правової культури населення шляхом повсякденного правового виховання.

Загалом слід відзначити, що формування концепції правової держави та її реалізація передбачає: аналіз витоків теорії правової держави та її філософської основи: дослідження зарубіжних концепцій правової держави, конституцій країн, що закріпили створення правової держави як мету свого розвитку; переоцінку економічної ролі держави в умовах ринкових відносин тощо.

Підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що в загальному вигляді, правову державу можна визначити як державу, в якій панує право, або як правову форму організації діяльності публічно-політичної влади та її взаємовідносин з індивідами як суб’єктами права.

---

1. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.

2. Лаба О.В. Принципи правової держави та проблеми її побудови в Україні. *Правова держава: щорічник наукових праць*. К.: Ін-т д-ви і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. Вип. 20. С. 167–174.

3. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведєрніков. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 468 с.

4. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

Коритко Л. Я.,
завідувач кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
доктор юридичних наук, доцент,
*(Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»)*
Кучера А. М.,
доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
кандидат філологічних наук, доцент,
*(Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»)*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНІВ ЛОГІКИ ПІД ЧАС ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Закони мислення досліджуються логічними способами. Сучасна логіка тлумачить закони мислення як завжди істинні (істинні за своєю логічною формою) судження.

Дотримання законів логіки є необхідною умовою досягнення істини у пізнанні, забезпечуючи правильність розумової діяльності людини. Основними ж рисами правильного мислення є визначеність думки, послідовність, несуперечливість у міркуваннях, обґрунтованість висунутих положень [1, с. 124].

Проблемам встановлення істинності, правильності та хибності присвячено достатньо уваги дослідниками у сфері логіки. Серед правників можливість використання умовиводу за аналогією при здійсненні доктринального тлумачення закону про кримінальну відповідальність є предметом дослідження О. Панчак. Принцип заборони аналогії та його дію при застосуванні Кримінального кодексу України досліджує В. Навроцький. Власне застосування законів логіки у правилах системного тлумачення кримінального закону вивчає Т. Коханюк.

Відомо, що у загальній (традиційній) логіці за традицією визнають існування чотирьох основних законів: тотожності, заборони суперечності, виключеного третього і достатньої підстави. Перші три закони сформулював Аристотель, четвертий – німецький вчений і філософ Г. Лейбніц.

Закон тотожності формулюється так: кожна думка (та її елементи) має залишатися незмінною у процесі одного й того самого міркування. Цей закон забороняє підміну понять у процесі міркування, а також багатозначність у науковій термінології [2, с. 86].

Другий закон часто називають «законом несуперечності». Краще називати його законом заборони суперечності, оскільки саме це становить його сутність. Закон заборони суперечності можна сформулювати (услід за

Аристотелем) так: «Два судження, в одному з яких ми щось стверджуємо, а в іншому те саме, в той самий час, у тому самому відношенні заперечуємо, не можуть бути одночасно істинними й одночасно хибними» [2, с. 87].

Закон виключеного третього можна сформулювати так: із двох суперечливих суджень одне завжди буде істинним, друге хибним, а третього бути не може. Інакше кажучи, якщо людина оцінює певне судження як істинне, то заперечення цього судження буде хибним, і навпаки [2, с. 87].

Закон достатньої підстави є правилом, яке ми можемо сформулювати так: «Будь-яке судження повинно мати достатню підставу, внаслідок якої воно оцінюється як істинне, а не як хибне» [2, с. 88].

Кожному закону логічного мислення відповідають якісь вимоги. Закони логіки в результаті суспільної практики набули аксіоматичного характеру.

Зазначимо, що в основі тлумачення норм права, зокрема, кримінального права лежить дотримання вимог, які диктуються логікою (логічна єдність, логічна повнота та системність, логічна послідовність).

До прикладу, характеризуючи застосування закону тотожності при тлумаченні кримінального закону слід погодитися з Т. Коханюк, яка зазначає, що можна констатувати, скільки змін і доповнень внесено до КК України за досить короткий для існування держави час, проте він виконує ту ж саму функцію та завдання, які були поставлені перед цим законодавчим актом ще в перший день набуття ним законної сили [3, с. 305].

Щодо закону достатньої підстави, то будь-яке судження, перед тим, як воно визнається істинним, обов’язково має бути обґрунтованим.

З огляду на зазначене, Т. Коханюк пропонує наступне правило системного тлумачення кримінального закону: якщо у КК України чітко вказано на необхідність використання зв’язку з певним нормативно-правовим актом, то слід скористатися саме цим актом, а не іншим, хоч він і перебуває у зв’язку з цією нормою [3, с. 308].

Водночас, як зауважує П. Андрушко, хоча у КК багато норм із бланкетними диспозиціями, окремими його нормами передбачена відповідальність за діяння, порядок та підстави вчинення яких галузевим законодавством або взагалі не врегульовані, або врегульовані нечітко [4, с. 10].

Найбільш чітко проявляється використання взаємозв’язків кримінального закону із нормативно-правовими актами виконавчих органів у разі вживання законодавцем у кримінальному законі приписів із бланкетною диспозицією [3, с. 309].

Зрозуміло, що можливість та необхідність застосування законів

логіки при здійсненні тлумачення нормативно-правових актів, виданих різними суб'єктами, потребує подальшого дослідження.

1. Карамишева Н. В. Логіка: посібник для студентів-правників. Львів: ПАІС, 2000. 252 с.

2. Богдановський І. В., Льовкіна О. В. Логіка: опорний конспект лекцій. Київ: МАУП, 2004. 168 с.

3. Коханюк Т. С. Закони формальної логіки у правилах системного тлумачення кримінального закону (закон тотожності та закон достатньої підстави). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* Львів: ЛьвДУВС, 2013. Вип. 1. С. 302–313.

4. Андрушко П. Законодавча техніка нового Кримінального кодексу *Нова політика*. 2001. № 5. С. 10–13.

Кривицький А. С.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ЦІННОСТІ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Сучасні виклики, пов'язані з подоланням різних глобальних катаклізмів, що стоять перед інформаційним суспільством, вимагають нових підходів до розуміння цінностей. Те, що вважалося сталим, на чому базувалися норми суспільного життя, з досягненнями науково-технічного процесу, новітніх технологій все більше стають рутиною, справжнім соціальним тормозом у розвитку комунікацій, культури, освіти, можливостей досягнення того, до чого зовсім недавно треба було витрачати чимало часу і зусиль.

Інтерес до вивчення аксіосфери інформаційного суспільства в останні десятиріччя став популярним через те, що вона стала справжнім соціокультурним феноменом сучасності. В її структурі головне місце, наголошує Н. Пустовіт, займає унікальне культурне аксіополе, в межах якого існують певні цінності, що сприяють ефективному культурному діалогові та подоланню міжкультурних суперечностей.

Це спостерігається і у філософсько-правових підходах до розуміння ціннісного компоненту юридичної освіти.

Якщо виходити з визначень Т. Парсонса про цінності як «загальноприйняті уявлення про бажаний тип соціальної системи» [1,

с. 368], М. Лапіна, що «цінності – це узагальнені уявлення людей про цілі і норми своєї поведінки, втілюючи історичний досвід і концентровано виражаючи сенс культури окремого етносу і всього людства» [2, с. 5], В. Лісового, що «цінність – це термін, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного» [3, с. 707], то стає зрозумілим, що зазначені визначення є ідеальними об'єктами, не існуючі поза фактами людської психіки: погляди, уявлення, переконання тощо.

В. Ільїн наголошує , що поняття «цінність» поєднує в собі три основні значення: 1) предметні якості явищ, в основі яких лежить практичне та емоційне ставлення людини до них; 2) моральні категорії, які характеризують психологічні риси людини; 3) соціальні явища, що описують відносини між людьми [4, с. 91].

У свою чергу правові ідеали пронизують суспільну правосвідомість і стають основними принципами права. Такими є свобода, рівність, справедливість, демократія, порядок, безпека, світ. Разом з ними існують і специфічні правові цінності загального значення, такі як ідея права, ідея стабільної законності. Дані цінності одночасно є ідеалами і здійснюються реальною людською практикою. У праві вони закріплюються і в тій, і в іншій їх якості. Але у ряді випадків суспільну і індивідуальну правосвідомість можуть сприймати їх лише як цінність ідеальну, як ідеальні цілі політичної програми. Критерієм цінності права є особа, що саморозвивається і право в життєдіяльності суспільства і людини виступає і як основа його самотворення в історії, і як форма реалізації творчості людини, і як гарантія свободи та відмежування від варварства і несправедливості [5, с. 165].

Правові цінності похідні від поняття особи. Право є не лише інструментальною цінністю – цінність «інструменту» вирішення соціальних протиріч в різних сферах суспільства, але також і що емансипує, розвиває засіб і силу особи, яке виступає як власна цінність права.

Необхідною складовою юридичної професії є вища юридична освіта, яка базується на певних принципах, а саме: безперервність та поступове ускладнення навчального процесу; поєднання загальних та спеціалізованих знань у процесі навчання; поєднання теорії та практики у юридичному навчанні; творчий підхід до розв'язання наукових проблем та практичних ситуацій.

Справедливим є твердження Мурзіної О.А., Мирошниченко В.О., Каблукова А.О., Костенко І.О., що «система юридичної освіти складається з таких компонентів: професійний відбір; забезпечення засвоєння майбутніми юристами загальнонаукових, фундаментальних та спеціалізованих знань, формування правової культури, юридичного

мислення; прищеплення вмінь, навиків юридичної роботи, знань про особливості діяльності юридичних установ, органів; удосконалення юридичної кваліфікації, збагачення форм та методів роботи, узагальнення практичного досвіду для задоволення потреб розвитку суспільства» [6, с. 67-68].

На думку вказаних авторів, у формуванні аксіосфери майбутнього юриста необхідна спеціальна діяльність з формування ціннісних орієнтацій юристів, адресна освітньо-виховна програма формування аксіологічних якостей особистості юристів і серед позицій, що цілеспрямовано впливають на аксіосферу, найбільш значущими виявилися – культурне середовище, комунікативний досвід, самовиховання, розвиток моральних норм в освіті.

Погоджуючись з висловленою позицією, що «для фахової підготовки юристів необхідно використати такі науково-педагогічні підходи, які задовольняють як у традиційній, так і в інноваційній площині: аксіологічний, компетентнісний та технологічний» [6, с. 71], разом з тим, зазначимо, що варто виходити також і з деонтологічних позицій ціннісного компоненту юридичної освіти, де бажане має задовольняти як суспільним, так і особистісним інтересам здобувачів вищої освіти, а також нагальним потребам держави і суспільства в умовах зростання прагнення долучитися до універсального правового надбання (у тому числі і юридичної освіти) провідних держав.

---

1. Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы / [ред. Г. В. Осипов (вступ. ст.) ; пер. с англ. В. В. Воронин, Е. В. Зиньковский ;]. М. : Прогресс, 1972. 392 с.

2. Лапин Н. И. Модернизация базовых ценностей россиян. *Социологические исследования*. 1996. № 5. С. 3 – 23.

3. Лісовий В. Цінність / Філософський енциклопедичний словник / [гол. редкол. В. І. Шинкарук] ; НАН України ; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. К., 2002. С. 707.

4. Ильин В. В. Аксиология. М.: Издательство Московского университета, 2005. 216 с.

5. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2009. 208 с.

6. Мурзіна О. А., Мирошниченко В. О., Каблуков А. О., Костенко І. О. Формування ціннісних орієнтацій у системі вищої освіти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. №1. С. 67-72.

Кучер В.О.,
завідувач кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕФОРМУВАННЯ ВІДОМЧОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується проведенням реформ, зокрема правоохоронних органів. Нерідко ці зміни є дещо поспішними і не системними, що, своєю чергою, потребує подальшого вдосконалення законодавства.

Остатнім часом все частіше у ЗМІ з'являється інформація про недоліки та прогалини поліцейської реформи. Сучасне суспільство вимагає від поліцейського високої освіченості, уміння застосовувати свої знання у різних сферах правоохоронної діяльності, що зумовлює переосмислення існуючої системи підготовки кадрів поліції.

Існуюча в Україні модель професійної підготовки працівників поліції за багатьма критеріями не відповідає зростаючим потребам суспільства та загальновизнаним міжнародним демократичним стандартам у цій сфері.

Ефективне виконання завдань, покладених на МВС та Національну поліцію України вимагає підвищення якості підготовки фахівців та подальшого вдосконалення галузевої освіти. Разом з тим подальше реформування Національної поліції України потребує запровадження нових стандартів підготовки поліцейських.

Якщо аналізувати стан справ із кадровим забезпеченням підрозділів Національної поліції, слід відмітити темпи плинності кадрів. Серед звільнених за власним бажанням працівників поліції найбільшу частку становлять працівники з вищою юридичною освітою та ті, хто прослужив в лавах поліції до десяти років. Звісно це негативно відображається на спроможності національної поліції України якісно вирішувати завдання правоохоронної діяльності.

Основним суб'єктом підготовки поліцейських кадрів є МВС України. Однак, поряд з міністерством важливу роль у наданні освітніх послуг відіграє також Міністерство освіти та науки України, яким встановлюються загальні стандарти здобуття вищої освіти, умови та порядок функціонування відповідних закладів, роботи науково-педагогічних працівників та існування здобувачів вищої освіти.

Слід відмітити різноманітні підходи до підготовки фахівців у відомчих (системи МВС) та цивільних закладах освіти. При цьому

цивільні заклади освіти, які здійснюють підготовку фахівців юридичного профілю, не спроможні забезпечити підготовку належного рівня та якості. Існуюча система підготовки правників у цивільних вишах не пристосована для підготовки фахівців для органів та підрозділів Національної поліції України з наступних причин:

1. Цивільні заклади вищої освіти не ставлять перед собою мету підготовки кадрів для Національної поліції України, а, отже, не враховують специфіку діяльності цього органу виконавчої влади. Їх підготовка здебільшого стосується широкого профілю спеціальності «Право». Крім цього, в умовах постійного некомплекту кадрів цивільні виші об'єктивно не спроможні задовольнити потреби органів та підрозділів поліції у спеціалістах відповідних напрямів і рівнів підготовки.

2. Різняться критерії відбору потенційних фахівців у галузі права. Для цивільних закладів вищої освіти основним є результати зовнішнього незалежного оцінювання. Проте сертифікати зовнішнього незалежного оцінювання не визначають таких важливих якостей поліцейського, як чесність, моральність, сумлінність, відданість службі, психологічна витривалість, патріотизм, готовність захищати права та свободи громадян та ін. Рекрутинговий центр Національної поліції України та їх представництва в областях забезпечують якісний попередній професійно-психологічний відбір кандидатів на навчання у заклади відомчої вищої освіти.

3. Освітні програми цивільних закладів освіти недостатньо враховують специфіку практичної діяльності поліцейського. Навчальні плани підготовки юристів не включають такі необхідні для правоохоронців дисципліни, як «Оперативно-розшукова діяльність», «Тактико-спеціальна підготовка», «Спеціальна фізична підготовка», «Режим таємності» та інші спеціальні навчальні дисципліни.

4. випускники цивільних закладів освіти у більшості випадків неспроможні після закінчення закладу освіти адаптуватися в практичних підрозділах Національної поліції України та ефективно виконувати свої функціональні обов'язки в умовах хронічного браку часу та ненормованого робочого дня. Статистичні дані показують, що у практичних органах за відносно нетривалий період залишається менше 20 % осіб, які закінчили невідомчі заклади вищої освіти.

І на останок, незрозуміло, як викладач цивільного закладу вищої освіти без практичного досвіду роботи в правоохоронних органах та не володіючи специфічними знаннями буде здійснювати підготовку курсантів з фахових дисциплін, наприклад, розкриття та розслідування злочинів, документування злочинної діяльності, адміністративно-

юрисдикційна діяльність поліції та ін.

Не зважаючи на усталену систему підготовки поліцейських, відомча вища освіта зазнає еволюційних змін. Наказом МВС України від 25.11.2016 р. № 1252 було затверджено Концепцію реформування освіти в МВС України. Зазначеним документом визначалася мета нової стратегії розвитку відомчої освіти – створення обґрунтованої методологічної основи інноваційного розвитку системи освіти у МВС; удосконалення освітнього процесу; забезпечення тісного зв'язку науки і практики; модернізація підготовки кваліфікованого персоналу, який матиме глибокі теоретичні знання та практичні навики.

Наказом МВС України від 29.01.2018 р. № 51 затверджено Концепцію запровадження трирівневої моделі підготовки поліцейських: базовий рівень професійної освіти, початковий, бакалаврський та магістерський рівні вищої освіти.

Базовий рівень професійної освіти – поліцейські, які вперше прийняті на службу в поліції, з метою набуття спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень патрульного поліцейського, зобов'язані пройти первинну професійну підготовку за єдиними навчальними програмами (планами) терміном шість місяців. Наступні шість місяців поліцейські несуть службу на посадах молодшого складу поліції (як правило, у патрульній поліції) під керівництвом наставників.

Початковий та бакалаврський рівні вищої освіти – після закінчення строку дії дворічного контракту, поліцейські, які виявили бажання просуватися по службі, мають схильність до роботи та відповідні показники за напрямом поліцейської діяльності, можуть бути рекомендовані для підготовки у закладах вищої освіти МВС з урахуванням наявного рівня освіти:

– поліцейські, які мають базову середню освіту, здобуватимуть освітньо-професійний ступінь молодшого бакалавра;

– поліцейські, які мають вищу освіту, проходитимуть перепідготовку (спеціалізацію) для потреб Національної поліції України.

Після отримання освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра та відпрацювання на відповідних посадах не менше двох років поліцейські з метою подальшого просування по службі можуть бути рекомендовані для підготовки у закладах вищої освіти МВС для здобуття освітнього ступеня бакалавра.

Магістерський рівень вищої освіти – поліцейські, які мають освітній ступінь бакалавра і відпрацювали на відповідних посадах не менше двох років, з метою подальшого просування по службі можуть бути рекомендовані для вступу до закладів вищої освіти МВС для здобуття освітнього ступеня магістра.

Наразі у закладах вищої освіти МВС запроваджено чимало позитивних надбань в освітній сфері, зокрема інтерактивні та тренінгові форми навчання. Наприклад, під час захисту навчальної практики та стажування, а також державної атестації курсантів передбачено виконання практичних завдань у формі поліцейського квесту з метою верифікації теоретичних знань з профільних навчальних дисциплін, отриманих під час освітнього процесу.

Також зняття науково-педагогічні працівники кафедр проводять не лише в аудиторіях, а й у спеціалізованих приміщеннях та інтерактивних кімнатах. Це можуть бути: квартира-полігон, криміналістична лабораторія, спеціалізовані методичні кабінети, навчально-ситуаційні центри.

Підсумовуючи викладене слід констатувати:

1) високоефективна професійна підготовка працівників поліції можлива лише за умови функціонування закладів вищої освіти МВС України. Відомча система освіти спроможна готувати кваліфікованих поліцейських з урахуванням існуючих потреб та вимог суспільства;

2) специфіка сучасної правоохоронної діяльності вимагає від працівників Національної поліції не лише морально-психологічної стійкості та фізичної загартованості, а й ґрунтовних юридичних знань, розвиненої правової та психологічної культури, сформованих умінь і навичок. Досягнути цього можливо лише шляхом реформування системи освіти у відомчих закладах. Важливою є практична складова підготовки поліцейських, зокрема шляхом застосування тренінгових методик;

3) необхідно виважено поєднувати стандарти підготовки поліцейських у інших державах з перевіреними практикою власними напрацюваннями в галузі освіти та національними особливостями.

Лепісевич П. М.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НОВЕ ПРОЧИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ АБО ЧОМУ ТРЕБА ВИВЧАТИ ІСТОРІЮ УКРАЇНИ?

«Помаранчева революція», «Революція гідності» – яскраві явища нашого внутрішнього суспільно-політичного буття, що привернули до себе увагу всього світу, – сьогодні вже стали фактом історії. Причини їх вибуху і можливі наслідки як для України так країн пострадянського

простору і далеко за межами цього простору ще належить ґрунтовно і всебічно дослідити і узагальнити. Але вже сьогодні очевидно, «Помаранчева революція» і «Революція гідності» лежать у площині гуманітарній, перед усім моральній, яка висуває перед усім суспільством такі вимоги, як висока духовність, чесність, справедливість і порядність, викорінення корупції із всіх сфер нашого життя, тощо. Чи не вперше прозвучали публічні заклики до «повернення обличчям» до нашої національної історії. Це новий, до певної міри несподіваний акцент, що свідчить про вихід українського громадянства на наступний, вищий щабель усвідомлення самих себе. На жаль сьогоднішні події в українському політикумі (в угоду москвоцентризму) свідчать про те, що нам нав'язується думка, що в Україні «національна ідея не спрацьовує».

Водночас саме завдяки українській історичній науці другої половини XIX – початку XX століття національна ідея була не лише сформована і обгрунтована, а й піднята на належну висоту. Досить назвати імена блискучих українських істориків, як В. Антонович, М. Грушевський, С. Томашівський, В. Липинський, І. Крип'якевич, Д. Дорошенко, М. Слабченко, В. Петров та інші, які своїми працями прислужилися цій великій справі і здобули міжнародний авторитет українській історичній науці.

Проголошення Україною своєї незалежності рішуче змінило ситуацію: відкрило доступ українським дослідникам до раніше заборонених з ідеологічних міркувань праць фундаторів української історичної науки, відкинуло почуття меншовартості української історичної науки, чого домагалися московські можновладці. Прикметною ознакою 90-х років минулого століття є те, що поряд з Києвом, дослідження проблем нашої історії поширилося як на університетські центри, як от Львів, Дніпро, Харків, Одеса, Ужгород та інші, так і не такі давні духовно – культурні осередки, як Острог, Кременець, Чернігів, Каменець-Подільський, Коломия.

Природно, що пріоритетними в дослідженнях українських вчених є проблеми українського державотворення та права. Однак відродження історичної науки в сучасній Україні відбувається під тиском як зовнішніх, так і внутрішніх обставин. До перших, передусім, слід віднести подальшу фальсифікацію сучасними російськими істориками і публіцистами історії східних слов'ян.

Сьогодні можна зробити однозначний висновок: в сучасній російській історіографії уже виразно сформувалася тенденція, відповідно до якої українцям і білорусам відмовлено в їх етнічній самобутності, а, отже, і в справі на створення національних суверенних держав. Щодо України і українців за всяку ціну намагаються нав'язати світові давню

імпершовіністичну сентенцію «небыло, нету, и быть не может». Поза сумнівом «Помаранчева революція» і «Революція гідності» руйнує всі ці імперські теоретичні побудови.

Не менш вагомі за своїм негативним впливом на відродження української історичної науки, ніж зовнішні, є внутрішні обставини. Створення відповідних умов для наукової творчості в умовах незалежної держави (відкриття архівів, ліквідація так званих «спецфондів» бібліотек, заснування Інституту національної пам'яті тощо), кількісне (в багато разів) збільшення історичних досліджень нерідко супроводжується полегшеним підходом до опрацювання архівних джерел, нехтуванням вимог до наукових робіт, суб'єктивізмом суджень, висновків і оцінок, що в кінцевому підсумку призводить до появи не просто слабких, а навіть псевдонаукових праць.

Ще у квітні 2002 року Указом Президента України було затверджено «Національну доктрину розвитку освіти». В цьому документі наголошується, що «національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти». Без сумніву, що в цьому процесі велику роль відіграють гуманітарні науки і, насамперед історія України.

З урахуванням всього зазначеного вище в Львівському державному університеті внутрішніх справ вже давно запроваджено і читається здобувачам вищої освіти і курсантам курс «Історія держави і права України». Чому з усіх важливих спеціальних курсів, покликаних формувати історичну свідомість, обрано саме цей? Переконаний що це зроблено з наступних міркувань. Українська держава ще дуже молода (в наступному році будемо відзначати 30-ти річчя Незалежності) вона дотепер переживає непростий процес свого становлення і розбудови, існує небезпека суверенітету і територіальної цілісності нашої держави, відмова від європейських цінностей. В ієрархії вартостей молодого покоління вона тільки-но утверджується як одна з найвищих цінностей. Саме історія української державності та її правової системи на різних ступенях вітчизняного розвитку містить великий виховний потенціал для формування свідомого громадянина і патріота.

Пропонований курс суттєво відрізняється від шкільного курсу історії України. Ми не прагнемо дати систематичний виклад усіх аспектів української історії, а зосереджуємося переважно на проблемах українського державотворення та джерелах права. Опора на історичний досвід українського державо – та правотворення, виклад основних моментів якого складає одне з головних завдань курсу. Основні події історії України та розвитку її правової системи розглядаються на тлі світової історії – процесів , що характеризують розвиток античної, візантійської, європейської та інших цивілізацій, аналізуються з міст та структура найбільш значимих

державно-правових актів у Києво-Руській державі, Великому князівстві Литовському, Речі Посполиті, Росії, Австро-Угорщині, Радянському Союзі, Польщі, Чехії, Румунії та інших країнах. Крім цього навчальний курс висвітлює основні етапи формування суспільно-політичного устрою, судової та правової системи України від її витоків до початку XXI століття. Особлива увага приділена проблемам формування і розвитку політичних інститутів влади, джерелам права та систематизації правових норм. Проаналізовано основні пам'ятки вітчизняного права періоду X-XX століття. Саме такий виклад українського державотворення сприяє випускникам юридичних закладів зайняти тверду громадську позицію у справі розбудови демократичної і правової України.

Чого ще треба вивчати історію українського державотворення? Це необхідно на мою думку ще в зв'язку з тим, що сьогодні ми можемо стверджувати, що Україна після вступу до Болонського процесу (травень 2005 року) успішно виконує основні завдання та принципи Болонської декларації (червень 1999 року) :

– забезпечення працевлаштування випускників в Європі, підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської вищої освіти;

– впровадження двоциклового навчання (бакалавр, магістр);

– впровадження кредитної системи за типом європейської системи перезарахування залікових одиниць трудомісткості (ECTS);

– забезпечення високоякісних стандартів вищої освіти (комп'ютеризація, дистанційне навчання);

– запровадження європейських критеріїв вищої освіти (навчальні плани, спільні програми навчання).

Отже, вивчення історії держави і права України дає здобувачам вищої освіти і курсантам можливість:

– здобути навички аналізу та критичної оцінки свого та інших трактувань українського державотворення, найважливіших її державно-правових актів;

– зрозуміти основні етапи формування суспільно-політичного устрою, судової та правової системи України на протязі всього історичного розвитку;

– вдосконалити вміння самостійно пояснювати історичне минуле України і відстоювати свою позицію публічно;

– розвивати вміння використовувати наукову та науково-популярну історичну літературу, документальні джерела для пізнання минулого;

– вміння розуміти і аналізувати суспільно-політичні реалії нашого сьогодення.

1. Національна доктрина розвитку освіти / Болонський процес: Нормативно-правові документи. К.: Вид-во Європейського університету, 2004. С 6–27.

2. Болонський процес: Документи. Київ: Вид-во Європейського університету, 2004. 168 с.

3. Кондратюк В.О., Зайцев О.Ю. Програма курсу «Історія України: проблеми державності». Львів, 1999. 15с.

4. Кондратюк В.О., Лепісевич П.М. Історія України. Львів, 2003. 75 с.

5. *Проблеми освіти*. Наук. метод. збірник. Вип. 37. Київ, 2004. С. 3–21.

6. Терлюк І.Я. Історія держави і права України. Навчальний посібник. К: Атіка 2006. С. 3–5.

7. Ющенко В.А. Вірю в Україну. Дрогобич: Коло, 2004. 85 с.

Литвин Т.,
викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філософських наук,
(ВНКЗ ЛОР «Львівська медична академія
імені Андрея Крупинського»),
Шийка З.,
здобувачка вищої освіти
(Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»)

ВІДПУСТКА ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ ДО ДОСЯГНЕННЯ НЕЮ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

В Конституції України чітко окреслені загальні права матері та дитини, які в свою чергу базуються на міжнародних нормах захисту материнства, зокрема це «Конвенція про охорону материнства»[2], яка була ратифікована УРСР у 1956 році. У ст. 9 Конституції України вказано на те, що: «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України»[1].

Отже, українське законодавство базується на міжнародних нормах захисту прав жінки та дитини.

Відповідно до Конституції України статті 24 частини 2 рівність прав жінки та чоловіка забезпечується : «створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і

дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [1].

Законодавством України чітко визначається гарантії забезпечення прав жінки-матері.

Згідно ст. 179 частини 3 і 6 Кодексу законів про працю: «За бажанням жінки їй надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку з виплатою за ці періоди допомоги відповідно до законодавства.

У разі, якщо дитина потребує домашнього догляду, жінці в обов'язковому порядку надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку» [3].

Також в Законі України «Про відпустки» у ст. 18 зазначено: «Після закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за бажанням жінки їй надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Підприємство за рахунок власних коштів може надавати жінкам частково оплачувану відпустку та відпустку без збереження заробітної плати для догляду за дитиною більшої тривалості.

Ця відпустка може бути використана повністю або частинами також батьком дитини, бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною, або особою, яка усиновила чи взяла під опіку дитину, одним із прийомних батьків чи батьків-вихователів. За бажанням жінки у період перебування її у відпустці для догляду за дитиною вона може працювати на умовах неповного робочого часу або вдома» [4].

У ст. 181 Кодексу законів про працю чітко вказано, що жінкам також надається відпустка по догляду за дитиною, яка зараховується до стажу роботи: «Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустка без збереження заробітної плати надаються за заявою жінки або осіб, зазначених у частині сьомій ст.179 цього Кодексу, повністю або частково в межах установленого періоду та оформляються наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу.

Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустка без збереження заробітної плати зараховуються як до загального, так і до безперервного стажу роботи і до стажу роботи за спеціальністю» [3].

Відповідно до пункту 5 Постанови Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 р. № 78 про «Порядок виплати надбавок за вислугу років педагогічним та науково-педагогічним працівникам навчальних

закладів і установ освіти»:

«До стажу педагогічної роботи зараховується час перебування громадян України на військовій службі, час перебування у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустка без збереження заробітної плати (частини третя і шоста ст. 179 Кодексу законів про працю України)» [5].

Припустимо, що громадянка N влаштувалася після закінчення вузу асистентом на кафедру ВНЗ, пропрацювала 1 день, а наступного дня написала заяву пішла у дородову і післяродову відпустку. Після народження дитини громадянка пише заяву на відпустку по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Перед завершенням терміну відпустки на підставі медичного висновку пише заяву на відпустку по догляду за дитиною до досягнення нею шестирічного віку. У випадку з народженням другої дитини є можливість повторення вищезазначеного, як і третьої, четвертої і т.д.

Отже, загалом громадянка N перебувала у відпустці близько 6 років на кожну дитину. Тобто за цей період вона отримує трудовий та науково-педагогічний стаж, а також доплату у розмірі 20% до заробітної плати за вислугу (понад 10р.) років, пропрацювавши лише 1 день. Зазначимо також, що отримання науково-педагогічного стажу працівниками включає не тільки безпосередню участь в навчальному процесі, а також наукову та науково-педагогічну діяльність.

Виникає питання чи має даний працівник відповідні кваліфікацію та професійні компетенції для отримання доплат, науково-педагогічного стажу в такому розмірі.

Разом з тим, звертаємо увагу на те, що відповідно до ст. 21 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» зараховується тільки період відпустки до досягнення дитиною трьохрічного віку (але не період відпустки по догляду за дитиною у віці до шести років, що потребує догляду відповідно до законодавства) [6].

Як випливає з наведеного вище, маємо деяку неузгодженість при вирішенні такого роду питань законодавцем. Як можливе рішення такої ситуації пропонуємо – за аналогією до закону[6], обмежити обрахунок науково-педагогічного стажу працівника, який перебуває у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трьохрічного віку на цей самий термін.

Це дозволило б привести чинне законодавство до реалій юридичної практики, що склалася.

---

1. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна

Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с.

2. Конвенція про охорону материнства (переглянута в 1952 році) N 103 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_122#Text (дата звернення 20.11.2020)

3. Кодекс законів про працю. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення 20.11.2020)

4. Закон України «Про відпустки». Документ 504/96-ВР. Остання редакція від 17.03.2020 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 20.11.2020)

5. Кабінет міністрів України Постанова від 31 січня 2001 р. N 78 Документ 78-2001-п про «Порядок виплати надбавок за вислугу років педагогічним та науково-педагогічним працівникам навчальних закладів і установ освіти». Остання редакція від 01.01.2009 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-2001-%D0%BF#Text (дата звернення 20.11.2020)

6. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Документ 1533-III. Остання редакція від 03.07.2020 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text (дата звернення 20.11.2020)

Маринович М. Я.,
старший лаборант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАКОННІСТЬ»

Законність є основою нормальної життєдіяльності суспільства, його політичної системи та взаємодії всіх її ланок. На думку В. М. Хропанюка, законність, охоплюючи своєю дією найбільш важливі сфери людського співжиття (приватну і публічну), вносить до нього відповідну гармонію, забезпечує справедливу диференціацію інтересів людей [1].

З наукової точки зору важливість проблеми законності полягає в тому, що вона належить до універсальних, провідних категорій української юридичної науки і займає чільне місце в її понятійному апараті, слугує своєрідним інструментом наукового аналізу, забезпечуючи органічну єдність загальнотеоретичних і галузевих наук, їх втілення в практичне життя.

У радянській юридичній науці панувало розуміння законності як суворого і неухильного виконання законів і підзаконних

нормативних актів усіма суб'єктами радянського права – державними органами, громадськими організаціям, посадовими особами і громадянами. Таке розуміння законності було домінуючим в юридичній літературі. Окремі спроби по-новому підійти до розкриття змісту категорії законності не знаходили підтримки.

Значна група вчених визначає законність як точне, неухильне дотримання, виконання норм права всіма учасниками суспільних відносин [2, с. 337; 3, с. 8]. Це визначення відображає досить істотні риси і властивості законності, краще свідчення тому – майже дослівне включення цього формулювання в інші дефініції, законності. Разом з тим не можна не звернути увагу на те, що в основу розглянутого визначення покладені назви деяких форм реалізації права, тобто видів діяльності по здійсненню його норм («дотримання», «виконання»), що може привести до ототожнення законності і цієї діяльності. Тому в деяких роботах прямо обумовлюється, що змістом законності є не саме виконання законів, не діяльність по їхньому здійсненню, а відповідність цієї діяльності закону. Віддаючи належне цій позиції, нам уявляється, що навряд чи можна визнати досить вдалим таке визначення, яке вимагає відповідних застережень.

Також поширено розуміння законності як принципу чи вимоги точного дотримання правових норм [4, с. 112; 5, с. 148].

Це визначення, на наш погляд, відображає собою вузлові рубежі законності, підкреслює її особливу значимість і актуальність у сучасних умовах. Воно відповідає Конституції України, яка закріплює принципи законності і вимоги дотримуватися Конституції і законів України всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, посадовими особами і громадянами.

Інші вчені, з тим щоб підкреслити реальність законності, розкривають її сутність через таку категорію як «режим». Законність розглядається як стійкий суспільний (чи правовий) режим, який характеризується загальним, точним виконанням правових норм [6, с. 17; 7, с. 17].

Так, наприклад, П. М. Рабінович під законністю розуміє правовий режим як стан відповідності суспільних відносин законам і підзаконним актам держави [8, с. 17]. Законність, у свою чергу, вважає С. З. Жилинський, одна з найбільш загальних правових категорій режиму, що виражає, фактичний стан, динаміку й ефективність правового регулювання суспільних відносин [9, с. 92].

Таким чином, усі три викладених варіанти визначення законності описують її як властивості правової діяльності учасників суспільних відносин. Причому перше – відносить цю властивість до

самої діяльності; друге – говорить, власне кажучи, про властивості моделі цієї діяльності; третє – приділяє головну увагу результату, коли відповідність закону стає загальною властивістю усіх (чи більшості) дій і утворить у цьому зв'язку режим громадського життя.

Істотно відрізняються від приведених вище ті визначення законності, що розглядають її як метод державного керівництва, що складається з організації, суспільних відносин за допомогою видання і неухильного здійснення законів і інших правових актів. Тим самим зміст поняття «законність» істотно розширюється, оскільки в нього включаються процеси нормотворчості і правореалізації. Однак, як нам уявляється, це може призвести до змішування законності з правовою діяльністю. Крім того, відбувається ототожнення законності з іншим соціальним феноменом – правовим регулюванням суспільних відносин, що також розглядається як створення державою правових норм і забезпечення їхньої реалізації [9, с. 7].

Законність як суспільний феномен – це результат взаємодії різноманітних чинників, що і визначають її природу. Отже, теоретична концепція законності повинна бути певним емпіричним узагальненням, що не суперечить людському досвіду. Це підкреслює об'єктивний характер явища і виключає можливість суб'єктивно-ідеалістичного його тлумачення.

Узагальнюючи вищевикладене. хотілося б підкреслити: законність виконує роль «посередника», який немов би «переносить» право в площину реального здійснення прав і обов'язків громадян (організацій, установ, підприємств). Аналіз приведених визначень законності свідчить про те, що усі вони відображають реально існуючі риси і властивості цього складного і багатогранного соціального явища. Однак звідси випливає і загальний недолік зазначених дефініцій – кожна з них не відображає тих рис законності, що включені в інші визначення.

---

1. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. М., 1996. 343 с.

2. Чхиквадзе В. М. Государство, демократия, законность. М., 1967. 448 с.

3. Магруфов А. А. Социалистическая законность – основа деятельности органов внутренних дел. Ташкент, 1977. 274 с.

4. Алексеев С. С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. М., 1989. 246 с.

5. Вопленко Н. Н. Социалистическая законность и применение права. Саратов. 1983. 228 с.

6. Гранин А. Ф. Социалистическая законность и правопорядок. К., 1970. 286 с.

7. Демков Л. Л. Обеспечение законности в общенародном государстве. Минск, 1980. 196 с.
8. Рабинович П. М. Проблемы теории законности развитого социализма. Львов. 1979. 374 с.
9. Жилинский С. З. Деятельность государства по укреплению законности. М., 1983. 346 с.

Марковський В. Я.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕОНТОЛОГІЇ ТА ЕТИКИ, ДЕОНТОЛОГІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

З метою з'ясування місця і значення деонтології у сфері правоохоронної діяльності пропонується розрізняти – деонтологію правоохоронної діяльності, і спеціальну (професійну) деонтологію, зокрема, поліцейську. Вказане розмежування має значення задля пояснення місця і значення деонтології правоохоронної діяльності та поліцейської деонтології у сфері правових знань. У науковому дискурсі все частіше йде обговорення деонтологічних основ правоохоронної діяльності. Осмислюючи деонтологію правоохоронної діяльності учені зосереджуються на дослідженні таких соціальних регуляторів суспільних відносин як мораль і право. Саме із допомогою цих двох соціальних феноменів можливо подолати соціальну аморальність та правовий нігілізм. Тобто, необхідність моральної поведінки у практичній діяльності правоохоронця як суспільного інтересу (такої що є благом і відповідає суспільному інтересу), має пріоритетне значення в деонтології правоохоронної діяльності і водночас є основним об'єктом її дослідження. Обов'язок діяти морально (згідно з суспільним інтересом і професійним обов'язком) складає серцевину деонтології правоохоронної діяльності.

Співвідношення деонтології та етики. Деонтологія як галузь наукових знань пов'язана з етикою. Учені зазначають, що етика є філософською наукою про мораль [1]. Існує теза С. Сливки про те, що поліцейську деонтологію не можна ідентифікувати з професійною етикою: «Хоч ці науки тісно пов'язані між собою, проте вони суттєво відрізняються одна від одної… Поліцейська деонтологія це внутрішній

пульс онтології взагалі. А її зовнішньою ознакою є професійна етика поліцейського» [2, с. 309]. З цього приводу існує точка зору О. Проневича, яка загалом співпадає із тезою С. Сливки «Адекватне розуміння природи деонтологічних засад професійної діяльності неможливе без розмежування засадничих понять «професійна етика» та «деонтологія». *Фахівці наголошують, що ці категорії співвідносяться як ціле та особливе»* [3, с.167]. І далі: «Натомість категорія «деонтологія» вживається для визначення вчення про належну поведінку, вчинки та дії особистості, а також для виокремлення самостійного розділу етики, присвяченого осмисленню сфери належного (того, як має бути), проблем обов'язку, моральних імперативів та їхнього співвідношення. Етика містить загальну характеристику сутності професійного обов'язку, а деонтологія вибудовує чіткі морально-етичні орієнтири імперативного характеру щодо реалізації професійного обов'язку [3, с.168]. Отже деонтологія і етика пов'язані між собою як частина і ціле.

Співвідношення деонтології правоохоронної діяльності та поліцейської деонтології. Водночас деонтологія у певній сфері професійної діяльності має свій окремий предмет. Зокрема, необхідно зважити на те, що деонтологія у сфері правоохоронної діяльності (деонтологія правоохоронної діяльності) містить власну нормативну частину, що є предметом її дослідження. У першу чергу йдеться про положення національного та міжнародного законодавства, що визначають стандарти професійної діяльності і, зокрема, стандарти професійної етики. Зокрема, йдеться про деонтологічні кодекси розроблені на міжнародному рівні як правові акти, або ж за міжнародно-правовою термінологією акти м'якого права, тобто, такі, правові акти, що мають рекомендаційний характер, а їх положення в тому чи іншому вигляді можуть бути імплементовані в національні деонтологічні кодекси. Наприклад, Кодекс поведінки службовців органів правопорядку: затверджений резолюцією Генеральної Асамблеєї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року, стосується загалом поліцейських органів держави як от поліція чи органи державної безпеки [4].

Варто зауважити, що на формування (побудову, конструювання, розробку) стандартів професійної етики впливає правова доктрина того чи іншого державного утворення, правова система держави. Наприклад, якщо говорити про Україну то стандарти професійної етика мають чітку антикорупційну спрямованість. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію корупції» від 14.10.2014 року містить розділ (VI) «Правила етичної поведінки». Відповідно до ст. 37 цього Закону, він є правовою основою для кодексів чи стандартів професійної етики [5].

Вказаний Закон стосується також і правоохоронних органів (як поліції, так і прокуратури, СБУ).

Деонтологія правоохоронної діяльності досліджує особливості практичної діяльності і визначає (вибудовує) загальні морально-етичні вимоги до професій у сфері правоохоронної діяльності (прокурорів, службовців СБУ, прикордонників, поліцейських), їх належного ставлення до виконання своїх службових, професійних обов'язків. Вказане пов'язане зі специфікою правоохоронної діяльності, яка здійснюється правоохоронними органами, що є органами державної влади. Іншими словами, службовці правоохоронних органів перебувають на державній службі. Вельми вдалим вважаємо думку О. Проневича про те що «професійна кар'єра державного службовця ґрунтується на неухильному дотриманні соціально зумовлених і науково обґрунтованих деонтологічних засадах» [3, с.167].

Тобто, окрім певних знань і умінь в галузі права, професії у сфері правоохоронної діяльності передбачають осмислення певних стандартів професійної етики, що встановлені на основі теорії та практики правоохоронної діяльності, і так чи інакше стосуються інтересів держави, адже йдеться про публічну службу. До переліку морально-етичних вимог професійної діяльності правоохоронця належать такі категорії як честь, гідність, патріотизм, служіння Батьківщині, субординація, повага до прав і свобод людини, нетерпимість до асоціальної поведінки чи правового нігілізму, та навіть готовність до ризику і самопожертви на користь своїх співгромадян (особливе розуміння суспільної необхідності та суспільного інтересу). Вказане стосується як прокурорів, такі поліцейських, працівників СБУ, пожежників чи прикордонників. Отже існують особливі вимоги до належної службової та позаслужбової поведінки правоохоронців, розроблених спеціально для них переліку морально-етичних стандартів, як наприклад, утримання від виконання незаконних наказів. Це одна з характерних особливостей служби в правоохоронних органах і теоретичних проблем деонтології правоохоронної діяльності, яка має сформувати певні орієнтири для вирішення дилем професійної діяльності. Такі дилеми, почасти виникають в діяльності правоохоронних органів, зокрема, в контексті належного виконання службового обов'язку. Особливо якщо виникають сумніви щодо законності відданого вищим керівником наказу.

Деонтологія правоохоронної діяльності як галузь наукових знань визначає й обґрунтовує соціальні нормативні приписи – морально-етичні, політичні, правові та інші рекомендації, дозволи, заборони й зобов'язання

(вимоги, імперативи) запропоновані для правоохоронця будь-якого фаху, зокрема, щодо правил поведінки, норм спілкування, тактики взаємодії з колегами і начальниками (питання субординації), поводження із затриманими чи підозрюваними, тощо.

Деонтологія спеціальна (або професійна). вивчає деонтологічні особливості різних правоохоронних органів і специфічні аспекти належної поведінки службовців певного відомства (поліцейського, прокурора, митника, прикордонника). У сфері правоохоронної діяльності було створено низку міжнародно-правових документів, які є деонтологічними кодексами, що встановлюють особливі морально-етичні вимоги до різних правоохоронних органів, як то прокуратура чи поліція. Наприклад, Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків і прав прокурорів, прийнятих Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р. [6] чи Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р. [7]. Відтак це дало підстави говорити науковцям про формування положень і стандартів «Прокурорської деонтології» (О.Проневич) [1] чи «Поліцейської деонтології» (Ю. Римаренко) [8].

Стандарти та положення професійної етики очевидно потребують їх доктринального тлумачення (наукового пояснення), вивчення в закладах вищої освіти, які готують фахівців для правоохоронних органів, зокрема поліції, СБУ. Вказане відбувається в межах спеціальної деонтології – прокурорської деонтології, поліцейської деонтології.

Очевидно, що морально-етичні стандарти професійної діяльності поліцейського вимагають певного роз'яснення як для самих поліцейських так і для соціуму. Суспільство здійснює (має право здійснювати) цивільний контроль за діяльністю правоохоронних органів. Тобто, суспільство також має чітко розуміти, етичною чи ні, є поведінка і діяльність поліцейського. Необхідність такого розуміння продиктована подіями Революції Гідності 2013-2014 рр. і тенденцією розвитку міжнародних стандартів прав людини і уніфікацією стандартів професійної діяльності правоохоронних органів.

Отже, якщо мова йде про поліцейську деонтологію то фактично йдеться про науку, що розвивається в межах деонтології правоохоронної діяльності. У сучасній науці існує тенденція до спеціалізації в системі гуманітарних знань, їх професіоналізації, у зв'язку з ускладненням суспільних відносин.

Відтак у праві існує певна тенденція щодо формування деонтологічних знань про стандарти професійної діяльності у

правоохоронній сфері. Вказане досліджуються і вдосконалюються в межах спеціальної деонтології, зокрема, поліцейської деонтології.

---

1. Професійна етика юриста: підручник. В.С.Бліхар, О.М.Омельчук, В.В. Середа [та ін.]. За ред. проф. В.С.Бліхара. Хмельницький: ХУУП, 2016. 358 с.

2. Сливка С.С. Поліцейська деонтологія та професійна етика: спільні і відмінні ознаки / Взаємодія громадян та правоохоронних органів в контексті формування правової держави: правові, історичні, філософські та історичні аспекти. Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, ЛьвДУВС, 2008. 420 с.

3. Проневич О.С. Деонтологічні стандарти діяльності працівників прокуратури: нормативно-ціннісна основа та правова регламентація. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С.167–173.

4. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку: затверджений резолюцією Генеральної Асамблеєї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року: URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05__4_2_001.pdf або https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення - 06.09.2020)

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Офіційний сайт ВР України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення - 06.09.2020)

6. Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов’язків і прав прокурорів, прийнятих Міжнародною асоціацією прокурорів двадцять третього квітня 1999 р. International Association of Prosecutors: URL: https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Documentation/IAP-Standards-(1)/Ukrainian.pdf.aspx (дата звернення – 06.09.2020)

7. Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10 Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10 Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи19 вересня 2001 року. 59 с. URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf

8. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т./ Відп.ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т.1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

Мельник Н.В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НАУКОВА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «МЕТОЛОЛОГІЯ»

Розвиток сучасної юридичної науки потребує чітко сформованої методології дослідження. Однак, в науковій літературі дане поняття тлумачиться по-різному і зустрічається не часто. Як зазначає М. Кельман, недостатній інтерес науковців до питань методології пояснюється тим, що у самій методології є надто багато незрозумілого, що стосується передусім її сутності, питань співвідношення методологічних і теоретичних проблем науки [1, с. 33].

Після здобуття Україною незалежності проблеми тлумачення та розкриття сутності методології досить активно розроблялися у працях таких вчених, як: М. Кельман, Г. Лукянова, В. Юринець, Г. Рузавін, Р. Шевчук, В. Шейко, Н. Кушнаренко та ін. Для того, щоб зрозуміти наукову сутність визначення «методологія» слід визначити вагомі підходи щодо даної дефініції.

Г. Лукянова [2, с. 34] у своїх дослідженнях наводить визначення методології у широкому та вузькому розуміннях. Зокрема, у широкому розумінні «…це теорія людської діяльності, це діяльність пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, вся діяльність людства, включаючи сюди не лише власне пізнання, але й виробництво». У вузькому – це сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження. Саме таке ставлення до методології переважає, наприклад, у зарубіжній (американській і взагалі англомовній) науковій літературі.

На думку М. Кельмана методологія «… це вчення про структуру, логічну організацію, методи, засоби і форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних явищ». Таке визначення однозначно детермінує предмет методології – організацію діяльності. Далі відзначає, що не будь-яка діяльність має потребу в організації та у застосуванні методології. Як відомо, людська діяльність може поділятися на діяльність репродуктивну і продуктивну. Власне у випадку продуктивної діяльності виникає необхідність її організації, тобто існує потреба застосування методології [1, с. 42–43].

У своєму дослідженні Р. Шевчук [3, с. 42–43] виділяє методологію наукового пізнання в онтологічному та гносеологічному вимірах. В онтологічному – це «… система філософських засад пізнавальної діяльності та відповідних загальнонаукових, міжгалузевих та галузевих наукових принципів, методів, категорій і теоретичних положень, що забезпечують отримання та систематизацію нових знань про об'єктивну реальність». У гносеологічному – це «… вчення про суттєві властивості й закономірності виникнення, функціонування та розвитку множини методологічних систем».

Варто зазначити, що деякі дослідники розділили поняття «методологія» на два типи: дескрептивну (описову) методологію – про структуру наукового знання, закономірності його наукового пізнання тощо та нормативну (прескриптивну) – прямо спрямовану на регуляцію діяльності, що являє собою рекомендації і правила здійснення наукової діяльності. Але такий поділ знову ж таки веде до роздвоєння, неоднозначності предмета методології. Очевидно, у цьому випадку слід було б говорити про дві різні функції – описову та нормативну одного вчення – методології [1, с. 37].

Проаналізувавши вищевиклалене, варто зазначити, що трактування поняття «методологія» залишається вагомим та актуальним на теперішній час. Однак, до певного часу, термін «методологія» застосовували до конкретних наук таких як математика, фізика, хімія, але нещодавно склалася така тенденція, що даний термін можна також віднести до гуманітарних, суспільних наук.

Таким чином, у вітчизняній науковій літературі методологію розглядають як:

- теорію людської діяльності, пізнання та мислення;
- сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження;
- вчення про структуру, логічну організацію, методи, засоби і форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних явищ;
- систему філософських засад пізнавальної діяльності… що забезпечують отримання та систематизацію нових знань про об'єктивну реальність;
- вчення про суттєві властивості й закономірності виникнення, функціонування та розвитку множини методологічних систем;

На нашу думку, «методологія» – це сукупність методів, засобів та процедур наукового дослідження, що застосовується в процесі наукового пізнання поставленої проблеми.

1. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.

2. Лукянова Г. Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2011. Вип. 4. С. 33–43.

3. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права.* Київ, 2016. Вип. 1 (11). С. 31–45.

Онишко О. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),

ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНІ ПАРЛАМЕНТИ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ ТА СВІТУ

Однією з основних рис правової держави, яка підтримує демократичні принципи є забезпечення гендерної рівності як у суспільстві, так і при функціонуванні державно-владних інститутів.

Політичне розширення можливостей жінок є ключовим фактором для забезпечення надійності та законності рішень. Прийняття владних рішень особами різних статей на однаковому рівні та з однаковим доступом до державно-владних інститутів позитивно впливає на суспільні діалоги, платформи та суспільство в цілому. Обмежений або неоднаковий доступ до правосуддя та юридичних послуг, особливо під час криз та конфліктів, може послабити захист вразливих суспільних груп. Функціональна правоохоронна система та система правосуддя особливо важлива для запобігання сексуальному та гендерному насильству, яке залишається широко розповсюдженим порушенням основних прав жінок, дівчат та членів ЛГБТІ-спільнот.

Хоча жінки складають, принаймні, половину населення у більшості суспільств, ця частка не відповідає посадам керівників та осіб, що приймають рішення. У всьому світі жінки представляють менше чверті всіх національних парламентаріїв (23 відсотка на квітень 2016 р.), 17 відсотків міністрів світу, а станом на серпень 2015 р. 11 жінок обіймали посаду глави держави, а 10 – голову Уряд. Окрім іншого, це означає, що погляди та перспективи жінок маргіналізуються або ігноруються у роботі та політиці політичних інституцій, включаючи парламенти [1].

Парламентські комітети, які мають повноваження щодо гендерної

рівності, зазвичай складаються з більшої кількості жінок, ніж чоловіків, і жінки набагато частіше очолюють ці спеціальні комітети, ніж багато портфельні, мультифункціональні комітети. Хоча для жінок важливо обіймати керівні посади, в інтересах гендерного балансу та інтеграції гендерних питань, можна стверджувати, що є можливості для покращення участі чоловіків у цих комітетах, а також керівництва жінок в інших парламентських комітетах, включаючи ті, хто відповідає за безпеку та оборону). У Боснії та Герцеговині, Кіпрі, Непалі та Румунії чоловіки очолюють комітет з питань гендерної рівності, який може надіслати важливий сигнал про те, що гендерна рівність полягає у забезпеченні того, щоб жінки та чоловіки не зазнавали дискримінації. Можливості розподілити керівні посади серед чоловіків та жінок, як це має місце в Боснії та Герцеговині, коли головує чоловік, а заступника – жінка. У деяких країнах членство в комітеті не обмежується парламентаріями. Наприклад, у Непалі до його складу входить група з шести осіб: по одному представнику від кожної з трьох основних політичних партій, одному від Міністерства жінок, дітей та молоді, одному чоловіку від Комісії з прав людини та одній представниці – жінки. Члени призначаються парламентом за рекомендацією спікера. На додаток до 13 членів парламенту хорватського Комітету з питань гендерної рівності, є три призначені члени (дві жінки та один чоловік) від наукових та професійних установ у галузі сприяння гендерній рівності та захисту прав людини.

Ще одним типом гендерно орієнтованого парламентського органу є парламентська група жінок. Вони можуть об'єднувати жінок з різних парламентських палат, за партійними напрямами діяльності, а також можуть залучити інших партнерів, включаючи громадські організації та представників приватних структур.

Як свідчать дані, надані Світовим економічним форумом за 2020 р., серед 153 держав, де проводилися гендерні дослідження, у першу десятку, де найбільше спостерігається дотримання гендерної рівності, входять: Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Нікарагуа, Нова Зеландія, Ірландія, Іспанія, Руанда, Німеччина. Так, Ірландія, має найменший відсоток гендерного розриву – 18 %, п’ять наступних держав – 20 %. Україна займає 59 місце. [2, с. 8–9]. Для складання повної та об’єктивної картини, за основу бралися дослідження за чотирма критеріями: освіта, здоров’я та виживання, економіка, політичне розширення прав та можливостей. Якщо показники за першими двома критеріями з кожним роком збільшуються, і досягають 95–96 %, то показники за економічним критерієм ростуть значно повільніше (58,8 % розриву). Найбільш вагома прогалина спостерігається при перевірці останнього критерію, так як у порівнянні з попереднім роком, було усунуто лише 24,7 % розриву [2, с. 10].

Аналізуючи вищевказану статистику, слід зауважити, що хоча Ірландія і очолює рейтинг, у політичному аспекті, гендерна рівність досягнута лише на 70 %. Однак, навіть з огляду на те, що лише кілька держав реалізували 50 % гендерних питань, у політичній сфері питання гендеру у політиці залишається невирішеним. Наприклад, беручи до уваги суму місць у всіх парламентах 153 країн, охоплених цим індексом, лише 25% із цих 35127 місць у світі займають жінки. У 46 державах світу жінки займають менше 30% доступних місць [3], а в двох державах (Вануату та Папуа-Нова Гвінея) жінок немає.

На сьогодні, лише 21% з 3343 міністрів – жінки, і є 32 держави, де жінки представляють сьогодні менше 10% міністрів. Серед цих держав, в Азербайджані, Белізі, Бруней-Дарус-Саламі, Іраці, Литві, Саудівській Аравії, Вануату, Папуа-Новій Гвінеї та Таїланді, жінок-міністрів взагалі немає. Крім того, враховуючи керівників держав за останні 50 років, у 85 із 153 держав не було жодної жінки. Це включає економіки, що розвиваються та розвинені, такі як Італія, Японія, Мексика, Нідерланди, Російська Федерація, Південна Африка, Іспанія, Швеція та Сполучені Штати [2, с. 10].

Стосовно України, то за гендерною рівністю у політичній сфері, ми в рейтингу посідаємо 83 місце, з них, в українському парламенті – 87 жінок (та 336 чоловіків), що складає 20,52 % від чинного складу парламенту[1]. Аналіз їхньої діяльності свідчить про те, що за перші пів року роботи в ВРУ було зареєстровано 1464 законопроекти за авторства жінок, 152 з яких було ухвалено. В чоловіків такий показник не надто збільшений, з огляду на їх кількість у парламенті (5102 законопроекти, з яких ухвалено 413) [4].

Український уряд теж не може похизуватися дотриманням гендерної рівності, навіть на 50 відсотків. Так, найбільше жінок-міністрів 5+1 (У. Супрун була в.о. міністра) спостерігаємо в уряді В. Гройсмана (26 міністрів), в уряді О. Гончарука (19 міністрів) – 6 жінок-міністрів, у теперішньому уряді Д. Шмигаля (22 міністри) – 2+1 (О. Богуславець – в.о. міністра) [5].

Із прийняттям нового Виборчого кодексу, були введені виборчі квоти для жінок, які балатуються до органів місцевого самоврядування. Таким чином, п.12, ст. 154 Виборчого кодексу визначає, що під час формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків партія

---

[1] За даними попередніх виборів 2014 р., жіночий склад парламенту налічував 49 жінок з 429 депутатів, що становило 11,6 % від загального складу парламенту [7]. Сучасний парламент IX скликання налічує 87 жінок, що становить 20,6 % від усього складу [8]. Це без врахування гендерних квот, визначених Виборчим кодексом, який почав діяти з січня 2020 року.

повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі). У разі формування партією загальнодержавного та регіональних виборчих списків з кількістю кандидатів у депутати, яка не є кратною п'яти, до останніх у списку кандидатів (від 1 до 4) застосовується вимога щодо почергового включення кандидатів різної статі до списку [6].

Введення виборчих квот, безумовно, позитивно вплинуть на забезпечення гендерної рівності як в органах місцевого самоврядування, так і в подальшому – в органах державної влади. Однак, законодавець не передбачив механізму подальшої відповідальності за відмову від участі у реєстрації новообраних жінок-депутатів. Таким чином, щоб дотримуватися гендерних квот, партії змінюють списки своїх кандидатів після реєстрації, оскільки їх відсутність є відмовою у реєстрації усього списку кандидатів від партії. Це одна з прогалин сучасного виборчого законодавства, яке потрібно доопрацювати та налагодити механізм відповідальності партії за недотримання гендерних квот протягом усього виборчого процесу аж до офіційного оголошення результатів виборів.

Не зважаючи на те, що в більшості випадків електорат в Україні складається з кращої половини людства, а за рівнем освіти та кваліфікації жінки мають кращі знання та навички, на відміну від чоловіків, в багатьох сферах суспільної діяльності, політичні партії не розглядають жінок як повноцінних учасників представницьких відносин як у парламенті, так і на місцевому рівні. Для більш ефективного дотримання гендерної рівності та усунення гендерних стереотипів потрібно розробити інфраструктуру гендерної рівності, яка повинна охоплювати органи державної влади, місцевого самоврядування та громадськість. Наприклад, створити парламентський комітет з гендерної рівності, який би забезпечив комунікацію з громадськими жіночими організаціями в цій сфері для побудови комунікативних та суспільних платформ, прийняття стратегій гендерної інтеграції в органах державної влади. Причому, включити гендерні питання потрібно не лише в законодавчий процес, а у результати роботи парламенту та виконання рішень.

---

1. Guidance Note. Strategies and good practices in promoting gender equality outcomes in parliaments. URL: https://www.ohchr.org/ Documents/Issues/ Democracy/Forum2018/UNDP_3.pdf

2. Global Gender Gap Report 2020. URL: http://www3.weforum. org/docs/ WEF_GGGR_2020.pdf с. 8–9.

3. Sustainable development goals. Goal 5. Achieve gender equality and empower all women and girls. URL: https://www.un.org/

sustainabledevelopment/gender-equality/

4. У раді чинного скликання жінки ефективніші за чоловіків. URL: https://hromadske.ua/posts/zhinki-v-comu-parlamenti-efektivnishi-za-cholovikiv-opora

5. Як змінювався гендерний склад Кабміну під час незалежності України. URL: https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-kabminu-chas-nezalezhnosti-ukrayiny; Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/uryad-ta-organi-vladi/team

6. Виборчий кодекс. Закон від 19.12.1919. № 396-IX. URL: https://zakon. rada.gov.ua/

7. Women in national parliaments. URL: http://archive.ipu.org/wmne/ classif.htm

8. Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років. *Слово і діло*. Аналітичний портал. URL: https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/ polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-rady-ostanni-30-

Панкевич О. З.,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ – ІНСТРУМЕНТ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

Після утворення 2019 року у Верховній Раді України монобільшості політичної партії «Слуга народу», представники останньої заявили про далекосяжні плани внесення до Конституції України значної кількості суттєвих змін. З огляду на відповідні положення чинного Основного Закону, такі зміни однозначно не можуть відбутися без позитивних висновків Конституційного Суду України (далі – КСУ).

Не секрет, що своєю чергою, рівень довіри нашого суспільства до діяльності цього органу конституційної юстиції (особливо після винесення ним низки горезвісних рішень на кшталт офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України» [1, с. 293]) є доволі низьким. Як серед пересічних громадян України, так і серед політиків лунають навіть доволі радикальні твердження про доцільність, а то й про необхідність, повної ліквідації КСУ як самостійної державної інституції [2; 3].

Очевидно, що орган конституційної юрисдикції, який повинен забезпечувати верховенство Конституції України, так би мовити, за визначенням, перебуває у центрі зіткнення політичних (і, ясна річ, економічних) інтересів різноманітних груп впливу. Натомість хотілося би вірити, що судді цього вищого державного органу ніколи не забувають відомі та часто цитовані положення ч. 2 ст. 3 Основного Закону: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [4].

У такому контексті, із врахуванням не так давно внесеного до преамбули Конституції положення про «…європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [5, ст. 50], видається *актуальним* дослідження щодо застосування та впровадження власне європейських стандартів людських прав у вітчизняному конституційному судочинстві.

Доречно також згадати, що цього року відзначають поважний (70-річний) ювілей стрижневого акта європейської правозахисної системи – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), яка, як відомо, була відкрита для підписання 4 листопада 1950 року, а для України набула чинності 11 вересня 1997. Вже у 2006 році був прийнятий Закон України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Страсбурзький Суд)», котрий «регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику *європейських стандартів прав людини* (курсив наш. – *О.П.)*…» [6].

Як слушно зазначається у вітчизняній юридичній літературі, «конституційні суди держав-членів Ради Європи (в т.ч. КСУ – *О.П.*) якраз і мають бути тим «містком», за допомогою якого відбувається імплементація інтерпретаційних правоположень ЄСПЛ в національну юридичну практику» [7, с. 34], а «зв'язок між ЄСПЛ та КСУ у здійсненні їх повноважень опосередковується механізмом прийняття КСУ відповідних рішень у контексті тлумачень Європейським Судом Конвенції або в контексті його правових позицій, висловлених у рішеннях у справах, подібних до тих, що розглядаються в Україні, зрозуміло, із забезпеченням верховенства Конституції України» [8, с. 47].

Відтак, «в цілому КСУ виконує в судовій системі важливу роль інструмента впровадження європейських стандартів прав людини» [9, с. 113]. Спробуємо підтвердити цю слушну тезу шляхом ретроспективного аналізу відповідної діяльності вітчизняного органу конституційної юрисдикції.

Уперше у своїй практиці КСУ звернувся до Конвенції у 1997 році (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води), зазначивши лише, що «частина перша статті 55 Конституції України відповідає зобов'язанням України, які виникли, зокрема, у зв'язку з ратифікацією Україною …Конвенції про захист прав і основних свобод людини (Рим, 1950 рік), що згідно зі статтею 9 Конституції України є частиною національного законодавства України» [10].

Майже через два роки, 9 лютого 1999 року, в Окремій думці судді КСУ М. Козюбри (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) [11, с. 26] уперше зустрічаємо посилання на практику ЄСПЛ, щоправда, без згадки якихось конкретних рішень останнього.

У червні того ж року КСУ у своєму рішенні (справа про фінансування судів), посилаючись на Конвенцію, уперше вказує її *конкретну статтю* (стаття 6 «Право на справедливий суд») [12].

На особливу увагу заслуговує Окрема думка судді КСУ М. Козюбри від 19 квітня 2000 року (справа про зворотну дію кримінального закону в часі). Саме тут *уперше в історії конституційного судочинства* України позиція судді аргументується посиланням на *конкретне рішення ЄСПЛ та його частковим цитуванням*: «На позиції широкого тлумачення статті 6 Європейської конвенції з прав людини щодо права на справедливий судовий розгляд стоїть також ЄСПЛ. Зокрема, у справі Делькур проти Бельгії…» [13, с. 36].

Слід також погодитися з твердженням С. Шевчука, який зазначає, що у Рішенні КСУ від 29 грудня 1999 року (справа про смертну кару) «відданість європейській правовій традиції знаходить свій прояв, уперше в історії української юриспруденції, у визнанні чинності прецедентного права ЄСПЛ при тлумаченні та застосуванні положень Конституції України» [14, с. 46]. У цьому контексті цікаво, що названий автор також стверджує (виходячи чи-то із своїх припущень (нехай навіть підставних), чи-то з «інсайдерської інформації»), що «йдеться саме про класичну справу Сорінґа – основу прецедентного права Суду за ст. 3 Конвенції (*Soering v United Kingdom*, 1989)» [14, с. 46]. При цьому С.Шевчук далі наголошує: «Конституційний Суд уник прямого посилання на відповідну мотивувальну частину цього Рішення ЄСПЛ, що дає підстави вважати це за *«приховане» застосування прецедентного права* (курсив наш. – *О.П.*), позаяк без наявності синдрому камери смертників важко обґрунтувати порушення ст. 3 Конвенції та, відповідно, ст. 28 Конституції України» [14, с. 47].

Натомість, вже у мотивувальній частині Рішення від 10 жовтня 2001 року у відомій справі про заощадження громадян прецедентне право ЄСПЛ застосовується, за виразом С. Шевчука, «у традиційній формі»: «Водночас КСУ зазначає, що відсутність саме в Законі конкретних етапів,

термінів повернення заощаджень та обсягів бюджетних асигнувань може призвести до повної втрати громадянами своїх вкладів, тобто до порушення їх конституційного права власності. Така позиція викладена і в рішенні ЄСПЛ у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1986 року» [15].

Щоправда, у контексті нашого дослідження, справа про заощадження громадян є знаковою ще з одної причини. Адже саме тут ми *вперше* стикаємося з окремою думкою судді КСУ, в якій він вважає помилковим посилання органу конституційної юрисдикції на певне рішення ЄСПЛ, натомість пропонує взяти до уваги інше: «Зміст Рішення КСУ свідчить про певну непослідовність у методології дослідження питань, порушених у конституційному поданні Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. На мій погляд, є всі підстави для визнання ст. 7 Закону неконституційною повністю. Посилання на Перший протокол до Конвенції 1950 року (статтю 1) та на Рішення ЄСПЛ у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1986 року як на аргументи, що підтверджують конституційність положень ст. 7 Закону, крім положень про вік та інші обставини, з позицій права є некоректним. Водночас КСУ не звернув увагу на інші прецеденти з практики ЄСПЛ, на які у своєму виступі на пленарному засіданні вказав залучений до розгляду справи як спеціаліст професор П.М. Рабінович. Він, зокрема, наголосив на Рішенні у справі «Юналь проти Туреччини» від 10 квітня 2001 року» [16, с. 20].

Принагідно зазначимо, що на думку П. Рабіновича, вплив рішень ЄСПЛ на конституційне судочинство «простежується по двох основних напрямах. *Перший* полягає у врахуванні конституційними судами вказівок і оцінок ЄСПЛ, наведених у його рішеннях у конкретних справах, до розгляду яких ці органи залучалися раніше відповідно до національного законодавства. Другим напрямом впливу практики Суду на національне конституційне судочинство може вважатись урахування і впровадження його органами самих *принципів, тобто концептуально-методологічних засад*, судового захисту прав і свобод людини у процесі здійснення конституційної юрисдикції. І хоча цей «канал» є менш формалізованим, ніж перший, проте сфера його поширення (так би мовити, межа його нормативності) може бути незрівнянно ширшою» [7, с. 35-36]. Іншими словами, «серед європейських стандартів (інтерпретаційних положень Суду) у царині прав людини треба розрізняти, *умовно* кажучи, казуальні та нормативні (концептуальні підходи). Проте за рівнем обов'язковості вони не відрізняються, хіба що за сферою поширення» [7, с. 39].

---

1. Рішення Конституційного Суду України від 15 березня 2016 року

№ 1-рп/2016 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. С. 289. ст. 1137.

2. Саакашвілі пропонує скасувати Конституційний суд України. URL: https://24tv.ua/saakashvili-hoche-skasuvati-konstitutsiyniy-sud-novini- ukrayini_n1368499

3. Федір Веніславський пояснив, чому складно буде ліквідувати Конституційний Суд України. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/172567-fedir-venislavskiy-poyasniv-chomu-skladno-bude-likviduvati-konstitutsiyniy-sud-ukrayini

4. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1% 80#Text

5. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 9. Ст. 50.

6. Закон України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text

7. Рабінович П. Практика Страсбурзького суду як орієнтир діяльності конституційних судів з імплементації європейських стандартів прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 6. С. 34–40.

8. Скомороха В. Захист прав і свобод людини Конституційним Судом України в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 2. С. 40–47.

9. Кампо В. Європейська Конвенція 1950 року та проблеми захисту прав громадян у діяльності Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4–5. С. 104–113.

10. Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 року № 9-зп. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p71097#Text

11. Окрема думка судді Конституційного Суду України Козюбри М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99. *Вісник Конституційного Суду України*. 1999. № 2. С. 25–26. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnyk_2_1999.pdf

12. Рішення Конституційного Суду України від 24 червня 1999 року № 6-рп/99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99#Text

13. Окрема думка судді Конституційного Суду України Козюбри М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 2. С. 35–37. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnyk_2_2000.pdf

14. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-е, випр., доп. К. : Реферат, 2007. 848 с.

15. Рішення Конституційного Суду України від 10 жовтня 2001 року № 13-рп/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-01#Text

16. Окрема думка судді Конституційного Суду України Євграфова П.Б. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 10 жовтня 2001 року № 13-рп/2001. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 5. С. 18–20. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnyk_5_2001.pdf

Панченко О.,
аспірант кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Верховенство права багатогранне та складне явище сучасної правової системи. Багато науковців переважно розглядає вказана явище в двох площинах: природно-правовій та позитивістській. Нам би хотілося зупинитися на ціннісному аспекті вказаного поняття з позицій природного права.

Звернення до аксіологічних аспектів верховенства права у сучасній юридичній літературі продиктоване, з одного боку, неможливістю надати єдиновірної, остаточної дефініції цьому феномену, яка б охопила усі можливі випадки та життєві обставини його реалізації (чи нереалізації), а з другого – усвідомленням ненормативної природи правових цінностей, які складно (а іноді навіть шкідливо) формалізувати у законодавчих текстах чи міжнародних договорах.

Саме тому, на думку М. Козюбри, у верховенстві права переплітаються правові та політичні, культурні й етичні мотиви, внутрішньодержавні та міжнародні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина і цінності добра і справедливості [1, с. 7]. На цьому ж зосереджує увагу О. Петришин, зазначаючи, що з часу свого

виникнення ідея верховенства права розглядалася в контексті змістовних цінностей, характерних для демократичного суспільства [2, с. 25].

Змістовність верховенства права, виходячи з наведених позицій, виражена в його наповненні демократичними правовими цінностями, що дозволяє використовувати верховенство права для легітимації правової системи. У той же час можна констатувати, що сучасна юриспруденція прагне раціоналізувати верховенство права, що зумовлює нинішнє його розуміння здебільшого як принципу або системи принципів позитивного права [3] (особливо яскраво це простежується в логічному розгортанні верховенства права у його трактуванні С.Головатим: «ідея – доктрина – принцип» [4]).

Ціннісний аспект буття верховенства права виявляється у тому, що його зміст виводиться за межі нормативних приписів, зокрема, виражаючись в правозастосуванні та будучи:

1) основою правової системи для забезпечення справедливості, розумності, пропорційності, рівності, правової визначеності тощо позитивного права;

2) своєрідним «проводженням» нормативного змісту фундаментальних прав і свобод, що закріплені в нормативних конституційних текстах [5, с. 26].

Саме виходячи з таких позицій, верховенство права нерідко називають головною правовою цінністю [6, с. 67].

Правові цінності, як виявляється, визначають граничний зміст категорії «правове», і тому не випадковою є їх роль у різних типах праворозуміння. Вони постають як власне-правові феномени, сфера буття яких обмежена правом, та визначають смислову наповненість правового поля. Таким чином, питання про існування правових цінностей – це фактично питання про існування самого права як окремого культурного феномену.

Правові цінності, і верховенство права не є винятком, мають подвійну природу: вони є онтологічними параметрами права, себто визначають особливості його буття, реалізації та функціонування, зумовлюють саму правову реальність; вони є гносеологічними параметрами права, адже виступають засобами пізнання та пояснення правової реальності. Звідси різні концепції праворозуміння прагнуть побудувати картину правової реальності крізь призму однієї чи декількох правових цінностей.

Отже, правові цінності – це власне правові феномени, що визначають зміст, мету та сутність права, лежать в його основі та виступають засобами пояснення правової реальності (звідси – інтерес до верховенства права як пізнавального конструкту, що у перспективі

стає основою для нової концепції праворозуміння).

Специфіка верховенства права як правової цінності полягає в тому, що воно належить не до сфери його власної цінності (суспільної чи особистої), але інструментальної цінності, в рамках якої воно виступає феноменом, покликаним інтегрувати нормативні та ціннісні компоненти правової реальності, забезпечити їх співіснування та гармонійну взаємодію.

Багатьма науковцями розглядаються різні характеристики верховенства права. Однак, ми досліджуємо його з природно-правових поглядів на правову природу верховенства права як соціокультурного феномена, а також в основі якого лежить ціннісний аспект його використання під час реалізації права.

Тому, основним ціннісним моментом у верховенстві права все ж таки лишається його природно-правова сутність та призначення, значення цього явища для наукової національної юриспруденції, а саме для сфери українського суду, так і буття та вплив верховенства права як соціокультурного феномена на розвиток загальної правової системи держави.

Як відомо, відповідно до частини першої ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства.

Всі ці елементи права об’єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Отже, в такий спосіб ми бачимо, що саме у верховенстві права знайшли своє об’єднання такі теорії, як природно-правова та позитивна теорія права.

---

1. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6–18.

2. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24–35.

3. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. К. : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. 386 с.

4. Головатий С. Верховенство права : монографія : у 3 кн. К. : Фенікс, 2006. Т. 1 : Верховенство права: від ідеї до доктрини. 2006. 624

с. ; Т. 2 : Верховенство права: від доктрини до принципу. 2006. 653 с.

5. Козюбра М. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 4. С. 24-32.

6. Мелех Л. В. Верховенство права – основний принцип законності. *Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ. Серія юридична*. 2006. Вип. 2. С. 65-72.

Пилипчак В.В.,
здобувач освітнього ступеня «Магістр», 2-й курс
(Інститут права, психології та
інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»)

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Учені, які досліджують принцип змагальності як засаду судочинства вважають, що характеризувати основні засади судочинства неможливо без знання історичних форм кримінального процесу [1, с. 8]. Н. Міхайленко стверджує, що дослідження змагальності в теорії кримінального процесу в історичному аспекті дозволяє виявити основи його розвитку, зрозуміти його суть і сучасні підходи до цього правового явища, оскільки кожен історичний період розвитку суспільства і держави мав притаманні йому форми прояву, визначення й значення змагальності [2, с. 253]. *Цей автор також дійшов висновку про те, що не існує змагальних розшукових процедур в їх чистому вигляді.*

В. Маляренко у своєму монографічному дослідженні присвяченому засадам кримінального судочинства зазначив, що правила кримінального судочинства змінюються зі зміною державного і суспільного ладу. Науковець розрізняє три історичні форми (види) судового процесу: 1) ранній обвинувальний (змагальний, який виріс із первіснообщинного ладу); 2) середньовічний інквізиційний (слідчо-розшуковий); 3) змішаний (континентальний) [1, с. 9]. Аналогічної точки зору дотримується і професор, доктор юридичних наук В. Сердюк у своїй статті «Змагальність сторін як засада судочинства в Україні», яка була опублікована в 2016 році. Щоправда В. Сердюк говорячи про змішаний (континентальний) процес уточнює і називає його «сучасний змішаний як більш цивілізований та гуманний» [3, с. 86].

М. Маркуш у монографії присвяченій принципу змагальності в кримінальному процесі також досліджувала історичні аспекти розвитку різних видів кримінального процесу: «Форма кримінального процесу в

кожній державі в конкретних історичних умовах залежить від державного устрою, ступеня розвитку економіки, філософії, історичних та інших наук. Традиційно виділяють три форми кримінального процесу: розшуковий (інквізиційний), змагальний (обвинувальний) і змішаний, однак окремі автори вважають, що існує і четверта форма, включаючи сюди самостійну форму процесу, обвинувальну, яка отримала найбільш повний розвиток на етапах існування феодальної держави» [4, 9]. Далі учена констатує, що кожний історичний період розвитку суспільства мав притаманні йому форми прояву, визначення й значення змагальності в судовому процесі [4, с. 11].

М. Погорецький зазначає, що «Саме змагальна модель кримінального процесу із середини XIX ст. діє у всіх демократичних країнах світу, у тому числі в Європейському Союзі, хоча й з окремими особливостями. Ця модель довела свою прогресивність та результативність: з одного боку, як ефективний механізм захисту людини, суспільства і держави від злочинних посягань, а з другого – як дієвий механізм захисту прав і свобод тих, хто притягується до кримінальної відповідальності чи долучається до вирішення кримінально-правових конфліктів як свідок, експерт, понятий тощо» [5]. На жаль не можемо погодитися з вказаним науковцем з огляду на те, що вже в Стародавньому Римі судочинство було відкритим, усним і змагальним, чому нас навчали на заняттях з римського приватного права, адже саме римляни сформулювали правило – *Audiatur et altera pars* передбачивши можливість сторонам вільно викласти свою позицію перед претором та суддею [6, с. 100].

Як зазначає М. Маркуш за часів Київської Русі у судах панувало звичаєве право, де також вже були наявні елементи змагальності [4]. Подібну точку зору висловлює і В. Маляренко. К. Лисенкова у цьому контексті уточнює, що кримінальний процес Київської Русі мав риси змагального через наявність сторін - позивача та відповідача; право сторін шукати свідків (послухів та видоків); присутність таких етапів досудового провадження як звід, заклич і гоніння сліду; крім того і з огляду на те, що ініціатива розслідування правопорушення належала потерпілому за скаргою якого і розпочиналося судове переслідування [7, 104]. Водночас, судовий процес того часу вважають обвинувально-змагальним типом процесу [8, с. 31]. Такої ж позиції дотримується А. Столітній (досліджував генезис принципу змагальності) який зазначив, що давньоруський процес мав в своїй основі правові ідеї, серед яких змагальність і відносна рівноправність сторін [9].

Аналізуючи судовий процес Гетьманщини К. Лисенкова висловлює позицію про те, що «визначною пам’яткою права України є перший кодекс українського права «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, який хоча і не був затверджений, але широко застосовувався. Вивчення

цього документа свідчить про те, що, як і раніше, основне місце в процесі належало судовому розгляду, однак процес збирання та надання суду доказів мав змагальний характер. Зокрема, у главі 8 було встановлено порядок судового процесу, доказування, а також статус сторін» [7, с. 106]. Подібну точку зору висловлює і Н. Міхайленко [2, с. 252].

Також А. Столітній чітко дає зрозуміти, що в такій неправовій держави як царська Росія чи СРСР принцип змагальності не міг бути реалізований на практиці, хоча й декларувався в кримінальному процесуальному законодавстві [9, с. 116]. К. Лисенкова також відзначає, що в Російській імперії Статут кримінального судочинства 1864 року містив ряд положень, які суперечили змагальним засадам під час проведення досудового слідства. Аналогічний підхід зберігався і в УРСР, КПК якого (1922 та 1927 рр.) мали обвинувальний характер (форму), характеризувалися неможливістю участі захисника на стадії досудового слідства чи пред'явлення обвинуваченому матеріалів кримінальної справи лише після закінчення попереднього слідства [8, с. 37-40].

А. Столітній зазначив, що в КПК 1960 року на стадії досудового розслідування однозначно домінувала сторона обвинувачення, тоді як сторона захисту була позбавлена правових механізмів щодо вирішального впливу на хід досудового розслідування. Лише наприкінці 80-х поч. 90 рр. XX століття обвинуваченому було надано право користуватися допомогою захисника з моменту пред'явлення обвинувачення [9, с. 117]. Вказаний науковець наводить точку зору деяких радянських юристів, які вважали принципи змагальності та презумпцію невинуватості хибними інститутами буржуазного права [9, с. 117].

К. Лисенкова наводить тезу М. Строговича про те, що цей радянський дослідник проблем змагальності вважав її принципом кримінального процесу та розглядав його дію *виключно на стадії судового* розгляду кримінальної справи. На його думку, змагальність знищить слідство, не можна поєднати непоєднуване [8, с. 22]. Такі теоретичні підходи фактично відображалися в радянському кримінальному процесуальному законодавстві, де цей принцип був відсутній.

І дійсно, якщо поглянути на статті КПК 1960 року, то виявляється, що правовий принцип змагальності у вигляді окремої статті з'явився в результаті внесення змін до цього Кодекса статті 16-1 «Змагальність і диспозитивність» лише в 2001 році [10]. Відтак в частині першій зазначеної статті вказувалося: «Розгляд справ у судах відбувається на засадах змагальності. При розгляді справи в суді функції обвинувачення, захисту і вирішення справи не можуть покладатися на один і той же орган чи на одну і ту ж особу» [10]. Вказана норма означала, що змагальність як принцип застосовується вже на стадії судового

розслідування, але не досудового.

Проаналізувавши становлення принципу змагальності в Україні на різних етапах її історично-правового розвитку, науковець дійшла висновку про те, що в Україні «становлення змагальності як форми кримінального процесу почалося за часів Київської Русі, в IX–X століттях. Відтоді і до початку XVIII століття тип кримінального процесу характеризувався як обвинувально-змагальний, при цьому до XV століття стадії попереднього слідства як такої не було, тому досудові відносини сторін порівнюються з досудовим провадженням. З XVIII століття до 2001 року досудове слідство мало обвинувальний характер, хоча в кожному періоді можна виділити окремі змагальні ознаки. У 2001 році, після внесення змін до КПК України 1960 року, досудове слідство набуло обвинувально-змагальної форми» [7, 108].

Як зазначає К. Лисенкова, з прийняттям у 2012 році нового КПК України, у порівнянні з КПК 1960 року, нормативний зміст принципу змагальності було значно розширено: «*По-перше*, КПК 2012 року встановлює здійснення всього кримінального провадження на змагальних засадах. *По-друге*, сторони наділені рівними правами не лише у наданні суду доказів, а й при їх збиранні. По-третє, під час досудового розслідування вирішення питань, пов'язаних з будь-яким обмеженням прав людини належить виключно до компетенції слідчого судді, а сторони кримінального провадження повинні доводити перед судом переконливість своїх вимог. Таким чином, лише з прийняттям чинного КПК України можна однозначно стверджувати, що принцип змагальності сторін діє на всіх стадіях кримінального провадження і червоною лінією пронизує всі положення, що регламентують як досудове розслідування, так і судові стадії». [8, с. 42].

Адвокат С. Ярошенко зазначає, що в процесі функціонування кримінально-процесуального кодексу 1960 р. (діяв в Україні до 2012 року) дія принципу змагальності в Україні фактично обмежувалася стадією судового розгляду справи. І тільки після того як принцип змагальності став Конституційною засадою (п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України) у 2001 р. законодавець доповнив старий КПК ст. 16-1, закріпивши принципи змагальності та диспозитивності у кримінальному процесі. Після прийняття 13.04.2012 р. нового КПК доцільно говорити про повноцінне розширення дії принципу змагальності і на досудове розслідування [11].

У сучасній Україні принцип змагальності закріплений у частині другій статті 129 Конституції України [12]. Відповідно до ст. 129 Конституції України змагальність сторін та свободу в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості віднесено до фундаментальних засад судочинства [8, с. 5].

Станом на сьогодні засада змагальності закріплена також у п. 15 частини першої статті 7 «Загальні засади кримінального провадження» чинного Кримінального процесуального кодексу від 13.04.2012 (далі – КПК): «змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості». Далі, у ст. 22 КПК: «*Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості*» вказується, що Кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності – частина перша ст.22 [13]. Іншими словами, згідно з чинним законодавством, сьогодні змагальність є принципом кримінального судочинства в Україні. Сьогодні більшість науковців констатують, що аналіз вітчизняного законодавства дозволяє дійти висновку, що сьогодні в Україні формується публічно-змагальний кримінальний процес, основи якого закріплені в чинному КПК та Основному Законі держави.

---

1. Маляренко В.Т. Конституційні засади кримінального судочинства. К.: Юрінком Інтер, 1999 р. 318 с.

2. Міхайленко Н.О. Змагальність як форма кримінального процесу: історичний аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011, №1. С.252-254.

3. Сердюк В.В. Змагальність сторін як засада судочинства в Україні. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016, № 2. С. 85-93.

4. Маркуш М. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: Монографія. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. 208 с.

5. Погорецький М. Без покращення процедури розшуку реформування досудового розслідування не піде на користь. Закон і бізес. URL: https://zib.com.ua/ua/print/131462-zaviduvach_kafedri_ *pravosuddya_ knu_mikola_pogoreckiy_reformu.html (дата звернення: 01.11.2020)*

6. Макарчук В.С. Основи римського приватного права: навчальний посібник. К.: Атіка, 2015. 256 с.

7. Лисенкова К.Є. Розвиток принципу змагальності сторін у досудовому кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015, № 2(40). С. 104-110.

8. Лисенкова К.Є. Принцип змагальності сторін у досудовому кримінальному провадженні. Дисертація на здобуття наук. ступ. канд. юрид. н. за спеціальністю 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. К.: Національна академія прокуратури України, 2016. 253 с

9. Столітній А.В. Принцип змагальності за діючим КПК України в умовах електронного процесу. *Науковий вісних Херсонського*

державного університету. Серія: юридичні науки. 2015. Вип. 2, т. 3. С.115-121.

10. Кримінально-процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 28.12.1960 № 1001-05 (Закон втратив чинність на підставі Кодексу № 4651-VI від 13.04.2012). Офіційний сайт ВР України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text *(дата звернення: 01.11.2020)*

11. Ярошенко С. Кримінальний процес: чи існує принцип змагальності? Юридична газета: № 26 (628) від 27 червня 2018. Сайт: URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalniy-proces-chi-isnue-princip-zmagalnosti.html (дата звернення: 10.10.2020)

12. Конституція України: Закон України від 28.06.2019. Офіційний сайт ВР України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр *(дата звернення: 01.11.2020)*

13. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. Офіційний сайт ВР України: URL: Офіційний сайт ВР України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text *(дата звернення: 01.11.2020)*

Повалена М. В.,
викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МОТИВ ТА МЕТА У НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Дискусійним аспектом української та польської кримінально-правової доктрин є віднесення мотиву та мети до обов’язкових ознак суб’єктивної сторони насильницьких складів злочинів проти власності. Серед український учених з цього приводу можна виокремити дві позиції. Згідно з першою, мотив та мета, хоча й не вказана безпосередньо в диспозиціях статей, що передбачають відповідальність за насильницькі злочині проти власності, за винятком розбійного нападу, однак їх обов’язковість випливає з ознак складів цих злочинів [1, с. 295; 2, с. 88; 3, с. 14; 4, с. 39]. Відповідно до другої, у складах насильницьких злочинів проти власності, як і всіх інших злочинів, передбачених розділом VI Особливої частини КК України, немає вказівки на мотив, зокрема і

корисливий, а отже, мотив не є конструктивною ознакою цих злочинів. Вказана позиція стосується й мети, якщо вона прямо не зазначена у диспозиціях відповідних статей [5, с. 364; 6, с. 117]. Відтак вирішення цієї дискусії залишається актуальним завданням.

У кримінально-правовій літературі також неоднозначно визначається зміст корисливого мотиву – у вузькому розумінні [7, с. 230] та ширше [8, с. 23–25; 9, с. 150]. Це, своєю чергою, також засвідчує необхідність більш ґрунтовному дослідженні цього поняття.

Польська кримінально-правова доктрина мотив та мету злочину також відносить до ознак суб'єктивної сторони складу злочину, однак саме констатацією цього факту все й обмежується, оскільки зміст цих понять залишено фактично поза увагою. Натомість теоретичні напрацювання польських правників щодо характеристики окремих ознак суб'єктивної сторони складів насильницьких злочинів проти власності варті уваги. Якщо мотиви цих злочинів науковці Республіки Польща ґрунтовно не досліджували, оскільки, на їх думку, вони не мають значення для кваліфікації насильницьких злочинів проти власності, а можуть бути враховані судом виключно під час призначення покарання, то мета є одним із вирішальних аспектів для правильної кваліфікації.

Аналіз публікацій вчених Республіки Польща засвідчив, що погляди щодо визначення мети насильницьких злочинів проти власності і, відповідно, її змісту не завжди однозначні. Так, у доктрині кримінального права цієї держави не заперечується, що насильницькі злочини проти власності характеризуються такою метою: 1) розбійна крадіжка – утриманням викраденого майна (речі) [10, с. 98–99; 11, с. 503; 12, с. 23]; 2) розбійне вимагання – досягненням майнової користі [10, с. 111; 12, с. 64]; 3) насильницьке нетривале заволодіння механічним транспортним засобом – нетривалим використанням цього засобу [13, с. 222]. Виняток з цього правила становить лише склад розбою.

Однак, слід зауважити, що певною дискусійністю характеризується мета злочину, передбаченого арт. 289 КК Республіки Польща. Проблема полягає у тому, що значна частина польських дослідники вбачають у складі цього злочину подвійну мету. На їх думку, злочин, передбачений цим артикулом, повинен найперше характеризуватися нетривалим використанням механічного транспортного засобу. Однак насильство, погроза його застосування чи доведення потерпілого до безпорадного стану під час вчинення цього діяння також повинні характеризуватися спеціальною метою – полегшити вчинення заволодіння механічним транспортним засобом [14, с. 347–348; 10, с. 221; 11, с. 506].

Крім того, погляди науковців цієї держави не збігаються й щодо визначення змісту поняття «нетривале заволодіння», яке позначає мету цього злочину. Одні під цим поняттям пропонують розуміти заволодіння механічним транспортним засобом за умови, що винний має на меті використовувати його впродовж незначного проміжку часу згідно з його безпосереднім призначенням – проїхатись на ньому чи перемістити на ньому когось чи щось [10, с. 222]. Інші зазначають, що нетривале використання полягає у користуванні протягом незначного проміжку часу без належних на те підстав транспортним засобом за його призначенням [12, с. 56]. Серед польських учених простежується позиція, згідно з якою нетривале заволодіння є оціночним поняттям, яке, зокрема, може охоплювати й можливість користування такими засобами впродовж кількох днів [13, с. 539]. У цьому аспекті актуальним завданням є дослідження наукових поглядів щодо визначення поняття «нетривале заволодіння механічного транспортного засобу», а також роз'яснень судових органів з цієї проблеми.

Неабияка полеміка у науковому середовищі Республіки Польща розгорнулася з приводу мети розбою. Думки вчених, предметом наукових пошуків яких став склад цього злочину, розбіглися щодо значення мети для характеристики розбою. Одна група правників поділяє позицію, що мета жодного значення для кваліфікації розбою немає. Вони аргументують це тим, що законодавець у складі розбою не передбачив спеціальної мети, а отже, ґрунтуючись на позиції, згідно з якою мета має значення лише у випадку, коли вона прямо передбачена у диспозиції відповідної статті, вона не здійснює жодного впливу на характеристику цього злочину [15, с. 168; 12, с. 23]. Натомість інша група дослідників переконана у тому, що, незважаючи на відсутність в арт. 280 КК Республіки Польща прямої вказівки, розбій характеризується спеціальною метою, ще й подвійною. Так, на їх думку, розбій перш за все вчиняється з метою привласнення чужої речі (майна). Однак склад розбою, наголошують вони, передбачає також застосовування визначених у цьому приписі заходів впливу на особу власника (насильства, погрози його застосування тощо), зокрема з метою полегшення заволодіння цим майном чи подолання опору з боку потерпілого [16, с. 539; 14, с. 333–334; 11, с. 506; 17, с. 647].

---

1. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2006. 568 с.

2. Храмцов О. М. Щодо видів насильницьких злочинів. *Вісник Харківського університету внутрішніх справ*. 2010. № 3. С. 86–93.

3. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. ун-тет внутр. справ. Харків, 2004. 19 с.

4. Зелінський А. Ф. Корислива злочинна діяльність / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. Київ : Генеза, 1998. 144 с.

5. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 1. 780 с.

6. Семикіна Л. О. Суб'єктивна сторона вимагання. *Європейські перспективи*. 2013. № 4. С. 112–118.

7. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ : Знання, КЩЦ, 2000. 771 с.

8. Албул С. В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти розуміння корисливого мотиву вчинення злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса, 2008. № 1. С. 23–25.

9. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник. – 4-те вид., переробл. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін. Харків : Право, 2010. 608 с.

10. Kodeks karny. Cześć szczególna (Komentarz do art. 278–363) / G. Bogdan, K. Buchała, Z. Ćwiąkalski, M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, J. Majewski, M. Rodzynkiewicz, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll ; pod. redakcją A. Zolla. Zakamycze : Kantor Wydawniczy Zakamycze, 1999. 978 s.

11. Bojarski M. Prawo karne materialne (cześć ogólna i szczególna) / M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz ; pod redakcją Marka Bojarskiego. Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2004. 536 s.

12. Curyło J. Przestępstwa przeciwko mieniu (art. 278 k.k. – art. 294 k.k.) : materiał pomocniczy do zajęć. Pila : Wydawnictwo Szkoły Policji w Pile, 2011. 68 s.

13. Marek A. Prawo karne: zagadnienia teorii i praktyki. Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 1997. 699 s.

14. Gałazka M. Prawo karne materialne: wybrane przepisz części szczególnej (Tablice poglądowe) / M. Gałazka, A. Kalisz. Szczytno : Wydawnictwo wyższej szkoły policji, 2008. 392 s.

15. Majchrzak K. Rozbój w świetle prawa karnego kanonicznego. *Prawo Kanoniczne*. Warszawa, 2013. Nr.4. S. 155–172.

16. Wiatrowski P. Typ podstawowy przestępstwa rozboju w doktrynie i orzecznictwie. *Prokuratura i prawo*. Kraków, 2010. № 3. S. 62–81.

17. Kodeks karny : z orzecznictwem / oprac. Krzysztof Jańczukowych. Gdańsk : Wydawnictwo Prawnicze «Lex», 1996. 946 s.

Політова А. С.,
кандидат юридичних наук, доцент

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЕРБУВАННЯ, ЗАЛУЧЕННЯ ТА (АБО) ВТЯГУВАННЯ ДІТЕЙ ДО УЧАСТІ У ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ ЧИ ДІЯХ

У частині 1 статті 30 Закону України від 26 квітня 2001 року №2402-III «Про охорону дитинства» зазначено, що участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганда війни забороняються.

Слід констатувати, що питання захисту прав дітей у збройних конфліктах регулюється такими міжнародними актами, зокрема:

– Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (ратифікований Україною 23 червня 2004 року) встановлює мінімальний вік для призову на строкову службу й участі у військових діях (18 років) та для добровільного найму (16 років), а також передбачає заборону вербування або використання із військовою метою осіб, які не досягли віку 18 років;

– Римській статут Міжнародного кримінального суду (підписаний від імені України 20 січня 2000 року) містить положення щодо кваліфікації певних дій щодо дітей як військових злочинів: призов та зарахування до військової служби дітей у віці до 15 років (малолітніх); використанням їх у військових діях у межах як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів; умисні напади на лікарні та школи. Насильницька передача дітей до групи, яка буде піддана умисному знищенню, кваліфікується, як геноцид;

– Конвенція Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (ратифікована Україною 05 жовтня 2000 року) використання дітей як солдат є однією із найгірших форм дитячої праці, та забороняє примусове або обов’язкове вербування дітей для участі у збройних конфліктах;

– 17 Резолюцій Ради безпеки ООН (приймалися з 1999 року; остання – S/RES/2143 (2014) – видана 07 березня 2014 року) стосуються

захисту та реабілітації дітей, яких зачіпає військовий конфлікт;

– прийняті у 2007 року (і підписані Україною) Паризькі зобов'язання щодо захисту дітей від незаконного вербування чи використання збройними силами або озброєними групами та Паризькі принципи та керівні вказівки щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами чи озброєними угрупуваннями.

Проте, можна з впевненістю стверджувати, що участь на боці незаконних збройних формувань «Донецької Народної Республіки» («ДНР») та «Луганської Народної Республіки» («ЛНР») беруть діти, кількість яких неможливо навіть приблизно визначити. Єдине, про що свідчить аналіз інформаційного простору Російської Федерації та зони тимчасової окупації Луганської та Донецької областей, це те, що активно залучати дітей та підлітків до лав незаконних збройних формувань почали з 2014 року. Мова йде не лише про створення проросійських військово-патріотичних об'єднань, де дітей навчають, зокрема, тактиці ведення бою, проводять стрілецьку та снайперську підготовку, а й про залучення дітей до незаконних збройних формувань в якості «синів полку» [1]. Зазначимо, що вербовка та експлуатація дітей спрямовані також на їх залучення до контрабанди, зокрема, наркотичних засобів через визначені пункти пропуску, збору розвідувальної інформації, у тому числі встановлення GPS-маяків, занять проституцією [2].

З початку збройного конфлікту на Сході України – в окремих районах Донецької та Луганської областей, де органи державної влади не здійснюють свої повноважень – народними депутатами України як ініціаторами законодавчих змін неодноразово подавались законопроєкти щодо встановлення кримінальної відповідальності за вербування, залучення та (або) втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях (наприклад, у грудні 2014 року реєстр. № 1412). Останній такий проєкт було зареєстровано 26 лютого 2020 року (реєстр. № 3040-1) та ініціаторами виступили Ю. Павленко, Д. Монастирський, А. Костін, М. Потураєв, О. Завітневич, А. Кожем'якін, Ю. Арістов, А. Радіна, І. Климпуш-Цинцадзе.

Аналізованим законопроєктом передбачається посилити кримінальну відповідальність за злочини щодо вербування, залучення або втягування неповнолітнього або малолітньої особи до незаконних воєнізованих чи збройних формувань, використання їх у збройних конфліктах інших держав, у військових конфліктах чи діях, у незаконному поводженні зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, тобто внести відповідні зміни до ст.ст. 67, 97, 260, 263, 304, 447, а також ст. 176 КК України. У своїй доповіді ми зупинимося лише на деяких аспектах цього Проєкту Закону.

Якщо поверхнево проаналізувати цей Проєкт, то відразу привертає увагу застосування терміну *«злочин»*. Ініціаторами не враховано, що у зв'язку з набранням чинності 1 липня 2020 року Закону України від 22.11.2018 № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», злочин був визнаний одним із різновидів кримінального правопорушення. У зв'язку з зазначеним слово «злочин» у кримінальному законодавстві було замінено словосполученням «*кримінальне правопорушення*» у відповідних відмінках.

Наступне, ініціаторами цього законопроєкту, наприклад, пропонується доповнити ст. 260 частиною третьою такого змісту: «3. Залучення та (або) втягування неповнолітнього або малолітньої особи до непередбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань - карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років».

У КК України ст. 304 встановлює відповідальність за втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми. Що ж стосується тлумачення «протиправна діяльність», то виходячи із постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 року №2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність», під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність треба розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю [3].

Тому можна погодитися із зауваженнями Головного науково-експертного управління, що відповідальність за втягнення неповнолітнього або малолітнього у вищезазначені види злочинної діяльності наразі вже передбачена чинною ст. 304 КК «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність». Таким чином, запропоновані у законопроекті ч. 3 ст. 260, ч. 3 ст. 263 та ч. 2 ст. 447 КК слід розглядати як спеціальні [4].

Підводячи підсумок нашого коротенького аналізу Проєкту закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо кримінальної відповідальності за вербування, залучення та (або) втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях (реєстр. № 3040-1 від 26 лютого 2020 року) можна сказати, що багато його положень вже знайшли відображення у чинному КК України та не потребують їх криміналізації.

---

1. Чеховська М., Ничитайло І. Правові аспекти втягнення

неповнолітніх до участі у бойових діях. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/08/30.pdf. (Дата звернення 20.11.2020).

2. Зубченко С. Діти війни: як Росія залучає українську молодь із тимчасово окупованих територій до терористичної діяльності. URL: http://gazeta.dt.ua/internal/diti-viyni-yak-rosiya-zaluchayeukrayinsku-molod-iz-timchasovo-okupovanih-teritoriydo-teroristichnoyi-diyalnosti.html. (Дата звернення 20.11.2020).

3. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 року №2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text (Дата звернення 20.11.2020).

4. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо кримінальної відповідальності за вербування, залучення та (або) втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях. URL:https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68244 (Дата звернення 20.11.2020).

Припутень Д. С. ,
професор кафедри загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор,
Підопригора К. Б.,
слухач магістратури юридичного факультету
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Інститут прав та свобод людини і громадянина займає особливе місце у діяльності органів публічної влади, оскільки його забезпечення безпосередньо впливають на рівень демократичності та соціальності держави. Євроінтеграційні процеси, активним учасником яких є Україна, зумовлюють динамічний розвиток міжнародних механізмів захисту, поруч із національними. Вони виступають прогресивними засобами відновлення соціальної справедливості прав і свобод людини і громадянина, тому потребують додаткового наукового дослідження.

Міжнародна модель захисту знаходить своє відображення у Загальній декларації прав людини, проголошеної Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 г. [3], Конвенції «Про захист прав людини і основних свобод» від 4 листопада 1950 г. [5] і в низці інших міжнародно-правових актів.

У ст. 3 Конституції України регламентовано, що людина, її життя і

здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю. Визнання, дотримання і захист прав і свобод людини – обов'язок держави [6]. Однак, не завжди взаємодія громадянина і держави в особі його представників виявляється конструктивною і повною мірою відповідає встановленим правовим вимогам. Певною мірою це пов'язано і з тим, що ні на державному, ні на міждержавному рівні права і свободи не можуть бути сформульовані інакше як в гранично узагальненому вигляді, а в цій ситуації їх інтерпретація конкретною людиною може відрізнятися і від самого початку закладеного в них (природно-правового) сенсу, і від їх офіційного тлумачення державою. Громадяни України, які вважають, що їхні громадянські і (або)політичні права були порушені, мають право звернення до міжнародних органів за захистом. До таких структур можна віднести Комітет з прав людини Організації Об'єднаних Націй та Європейський Суд з прав людини при Раді Європи [1, с. 124].

Міжнародний захист прав людини має на увазі сукупність норм, що регулюють спільну діяльність держав щодо захисту порушених прав людини, він передбачає визначення прав, свобод і обов'язків громадянина перед державою, а також покладання на державу обов'язків дотримання та захисту прав громадян. Крім того, регламентується механізм контролю з боку міжнародних організацій за виконанням державами своїх зобов'язань [4].

Сьогодні, громадяни, чиї права порушені органами публічної влади, або їх посадовими особами, активно користуються правом на захист з боку міжнародних інституцій. Відповідно до статистичних даних щодо звернень до Європейського Суду з прав людини, за 2019 рік на розгляд судового органу було передано 8833 скарг з боку громадян України [2].

Спільну діяльність держав в області захисту прав людини і громадянина очолює і координує Комітет з прав людини Організації Об'єднаних Націй [1, с. 125]. Даний орган здійснює нагляд за дотриманням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права країнами - учасниками. В основному діяльність Комітету спрямована на вирішення найбільш гострих конфліктів, що виникають в державі. Ця організація має право розглядати скарги з приводу порушень владою прав громадян, а також в разі підтвердження висунутих звинувачень виносити рекомендації державі про зміни ситуації і відновленню порушених прав і свобод.

Рішення даного органу носять рекомендаційний характер, тому вони необов'язкові для виконання. У зв’язку з цим, з одного боку, ефективність міжнародного правового захисту в певній мірі знижується внаслідок того, що рішення Комітету з прав людини ООН носять необов'язковий характер, а з іншого – в дійсності, деякі висновки Комітету не мають ефективного механізму реалізації в Україні.

Наступним, не менш важливим міжнародним органом щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, є Європейський Суд з прав людини, який розглядає окремі скарги, щоб визначити наявність або відсутність порушень Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Якщо визначається неприйнятність скарги, то вона не підлягає розгляду, в зворотному випадку Суд може запропонувати «угоду про дружнє врегулювання» або вирішити справу самостійно. В результаті санкціонується фінансова компенсація матеріального збитку і моральної шкоди, або виплата стороні, яка виграла всіх її витрат [4].

Рішення вказаного органу носять обов'язковий характер, і в разі відмови держави виконувати свої зобов'язання вона перестає бути членом Ради Європи. Завдяки необхідності виконання рішень та заходів, що застосовуються в випадку незгоди з висунутим висновком, ефективно здійснюється відновлення порушених прав і свобод.

Якщо аналізувати кількість поданих скарг громадянами України, то можна відзначити високий рівень довіри громадян до названого механізму захисту власних прав. За статистикою, наведеною Європейським Судом, кількість звернень знаходиться на високому рівні, більш того, існує тенденція збільшення кількості прийнятних скарг. Також було виявлено низку актуальних проблем, які традиційно стають предметом розгляду в Європейському Суді, серед них найбільш частими є порушення права на свободу і безпеку, нелюдського або принизливого поводження та права на ефективний захист [2]. Такі обставини свідчить, що саме в сферах, пов'язаних з нормативно-правовим регулюванням відповідних відносин, найчастіше виникає розбіжність між розумінням прав і свобод їх носіями з одного боку і їх інтерпретацією посадовими особами держави – з іншого [7].

Отже, міжнародний захист прав і свобод людини і громадянина є ефективним засобом відновлення соціальної справедливості, однак він не передбачає реалізацію всіх без винятку домагань, які, на думку носіїв суб'єктивних прав, не були задоволені державою незаконно. Такий захист має своїм об'єктом справедливість в її загальновизнаному, а не індивідуалізованому розумінні. Значна кількість скарг від громадян України в Європейський Суд з прав людини обумовлено високим рівнем довіри громадян до механізму захисту власних прав. Для громадян України звернення до міжнародних органів є, перш за все, способом захисту порушених прав та інтересів з боку держави або її органів, чи посадових осіб. Діяльність досліджених міжнародних інституцій спрямована на відновлення порушених прав і законних інтересів громадян, перш за все, в їх універсальній, загальновизнаній інтерпретації.

1. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в конституції України. *Підприємство, господарство і право.* 2019. № 8. С. 124-127.

2. ЄСПЛ підвів підсумки 2019 року. Україна – лідер за кількістю скарг і порушень. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2865300-ukraina-zalisaetsa-u-trijci-lideriv-za-kilkistu-zvernen-do-espl.html.

3. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (ІІІ) Генеральної. Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року.

4. КОМПАС: посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/introduction-to-the-2012-edition.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. *Урядовий кур'єр.* 2010. № 215.

6. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

7. Правкін І.В. Патології сучасного права. *Вісник економічної безпеки*. 2016. № 3. С. 263-266.

Пряхіна Н. О.,
доцент кафедри соціальних дисциплін,
кандидат психологічних наук, доцент,
Данканич А.,
здобувач вищої освіти 3-го курсу
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Діяльність працівників поліції України здійснюється під впливом особливих психологічних, соціальних і правових умов. Серед них зокрема можна виділити напруженість, небезпеку під час виникнення екстремальних умов, підвищену відповідальність за вчинені дії як зі свого боку, так і з боку опонента. Дослідження даної теми є незамінною складовою у сучасній науці психології, так як людський ресурс – психічне та фізичне здоров`я – явище, яке не завжди підлягає відновленню, особливо коли йде мова про людей, які обороняють фундаментальні положення держави. Кісіль З.Р. вважає, що феномен професійної деформації та

професійного вигоряння апріорі виникає внаслідок ризиконебезпечного та стресового характеру діяльності, накопичення негатичних емоцій. Особливості умови професійної діяльності працівників Національної поліції України, а саме: ризиконебезпечний характер діяльності з непередбачуваними наслідками (поранення, травмування), спілкування з асоціальними елементами, постійне психічне і фізичне перевантаження призводять до інтенсивного та масштабного розвитку емоційного вигоряння, а надалі й професійної деформації [6, с. 57-58].

На думку науковця Борисюка О.М., синдром вигоряння – це процес поступової втрати емоційної, розумової та фізичної енергії, що виявляється у симптомах емоційного, розумового виснаження, фізичної втоми, особистісної відстороненості та зниження задоволення від роботи [4, с. 103].

Цікавою думкою також є, те що виснаження включає наступні симптоми: емоційний дефіцит, емоційна відчуженість, особистісна відчуженість (деперсоналізація), психоматичні та психовегетативні порушення [7, с. 218].

До етапів професійного вигорання відносять:

1) примус у самоствердженні, який є на початку професійної діяльності;

2) надмірна, старанна праця;

3) нехтування своїми потребами (нехтування спілкуваннями з рідними, друзями, ігнорування власних психологічних та фізичних потреб);

4) витіснення конфліктів (працівники починають усвідомлювати свої неправильні дії та вчинки, але виявити джерело проблеми не можуть);

5) перегляд цінностей;

6) заперечення проблем, які виникають;

7) абстрагування (мінімальний соціальний контакт- ізоляція);

8) очевидні зміни в поведінці, які не можуть не помічати колеги, сім`я;

9) деперсоналізація (цинічне і негативне ставлення до роботи та до її об’єктів);

10) спустошеність (працівник відчуває порожнечу в душі і можуть перебільшувати з переїданням тощо);

11) депресія, синдром вигоряння [9, с. 37].

Паралельно з дослідженням поняття «професійного вигоряння» розгортається вивчення теми і профілактики такого явища. Наприклад, цікаво розглянути думку автора Балакірєвої К.О., яка у посібнику з методичних рекомендацій зазначила, що для профілактики синдрому вигоряння співробітників необхідно:

- правильно організувати робочий процес (наприклад працювати в

команді, раціонально розподіляти робочий час та навантаження тощо);

- організувати робочі місця та місця відпочинку;
- розробити систему оцінки ефективності роботи;
- розробити систему матеріальних заохочень;
- підтримувати колективний дух між працівниками;
- забезпечити та підтримувати психологічний комфорт в колективі [1, с. 14].

Важливо також розглянути проблеми професійного вигоряння серед курсантів вищих навчальних закладів МВС України, що є не менш поширеним феноменом. Дане питання дослідила авторка дисертації П`янківська Л.В., яка писала, що на базі проведених тестів встановлено, що особливу увагу необхідно приділяти саморегуляції психоемоційного стану кожного курсанта. Психологам і викладачам потрібно обов'язково навчати майбутніх правоохоронців навичками саморегуляції власної поведінки. Найефективнішими способами психічної саморегуляції курсанта є такі, що пов'язані з управлінням дихання, управління тонусом м`язів; з використанням образів; впливом слова [8, с. 185].

Автор Діденко І.О. зазначила у своїй праці, що конкретно практичні заходи проводяться у таких напрямках:

1. Організаційно-адміністративний (завдання – послаблення впливу професійної діяльності шляхом тимчасового вилучення поліцейського з службового середовища).

2. Психолого-педагогічний (завдання – розвиток індивідуально-психологічних характеристик, які блокують деформуючий вплив), що забезпечується безпосередньо фахівцями-психологами шляхом проведення психологічної просвіти, щорічної психологічної експрес діагностики).

3. Відновлювально-реабілітаційний (полягає у відновленні психофізіологічного потенціалу, зміцненні психічного здоров`я поліцейських) [5, с. 93-94].

Авторка Баратинська А.В. пропонує такий підхід до вирішення питання, що чим у співробітників поліції вище показник професійного вигорання, тим менше вони вірять у власну унікальність, у них відсутнє бажання бути зрозумілими лише тими людьми з оточуючого середовища, які мають високий статус у суспільстві. Водночас спостерігається позитивний кореляційний зв'язок між показником професійного вигоряння та бажанням маніпулювати між особистісних відносинах [2, с. 46-47].

Перспектива подальшого дослідження передбачає більш детальне вивчення тріади «темних» рис особистості працівників поліції, а також створення диференційованих психопрофілактичних програм, розрахованих на зміцнення психічного здоров`я та профілактику виникнення синдрому

вигорання у даного контингенту [2, с. 47].

Зарубіжні дослідники приділяють значну увагу питанням психологічної підготовки поліцейських і ролі керівника в цьому процесі. Сучасним напрямом поліцейського менеджменту в країнах заходу є проактивний підхід, який базується на ідеї психологічної профілактики проблем у поліцейській організації за рахунок:

а) забезпечення гуманістичного підходу до працівників;

б) мотивації і стимулювання роботи поліцейських, їх особистісного розвитку;

в) організації командної роботи та лідерства в підрозділах [3, с. 7].

Отже, робимо висновки, що поняття «емоційного вигоряння поліцейського» визначаємо як віддзеркалення (відтворення) перенесеного працівниками поліції стану фізичного або психоемоційного виснаження, зумовленого довготривалою включеністю у психологічну травму середнього ступеня інтенсивності [6, с. 68]. Перспективу подальших досліджень у сфері профілактики професійного вигоряння вчені убачають у розробці комплексної програми з попередження професійного вигоряння та напрацювання адекватних механізмів психологічного захисту серед працівників Національної поліції з метою збереження їхнього психічного здоров`я [4, с. 111].

---

1. Балакірєва К.О. Профілактика та подолання професійного та емоційного вигоряння. Методичні рекомендації. Київ: 2015. 45 с.

2. Баратинська А.В. Вплив «темних» рис особистості на виникнення професійного вигорання у працівників поліції. Медична психологія № 4. Дніпро: Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, 2017. С. 45-48.

3. Барко В.І., Криволапчук В.О., Остапович В.П., Барко В.В. Шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України. Наука і правоохорона, 2016. С. 5-11.

4. Борисюк О.М., Форостяк М.В. Дослідження синдрому професійного вигоряння у працівників Національної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №2. С. 102-113.

5. Діденко І.О. Профілактика синдрому емоційного вигоряння в поліцейських підрозділів поліції особливого призначення «КОРД». Актуальні питання психологічного забезпечення працівників Національної поліції України. Київ: 2019. С. 92-94.

6. Кісіль З.Р., Кісіль Р.-В.В., Перепилиця А.В. Особливості синдрому емоційного вигоряння у працівників Національної поліції

України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. №2. С. 57-71.

7. Настич Т.М., Головіна О.В. Професійне вигоряння поліцейських як чинник професійної деформації / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 216-219.

8. П`янківська Л.В. Психологічна профілактика синдрому «емоційного вигоряння» у курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Київ: 2019. 281 с.

9. Чучуга М.М. Взаємов`язок деструктивних психічних станів працівників установ виконання покарань з професійним вигоранням та професійною дефоромацією. Київ: *Psyhologikal journal*. 2018. № 2 (12). С. 34-49.

Рибалкін А. О.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук,
Кравчук П. С.
здобувач вищої освіти юридичного факультету
(*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сьогодні великий відсоток тих, хто звертається до Європейського Суду з прав людини, що дає нам змогу визначити, що ця судова система є доволі популярною, та має вагоме та остаточний вплив на ту чи іншу справу. Дивлячись, на статистику, ми можемо побачити, що громадяни України звертаються досить часто, з 2014 року таких заяв було більш ніж 13 тисяч.

Найбільш ефективним засобом забезпечення підозрюваному, обвинуваченому права на захист є участь захисника у кримінальному провадженні. Адже ні для кого не секрет, що через юридичну неграмотність, психологічне напруження та інші психічні фактори, пов'язані із затриманням, пред'явленням підозри, особи не спроможні самі повністю реалізувати наданий їм законодавством комплекс прав та обов'язків [8].

Право на судовий захист є фундаментальним правом людини, яке становить собою гарантію захисту інших її прав, свобод і законних інтересів, а рівень його забезпеченості характеризує демократизм держави та її правовий характер. Вагому роль воно відіграє у сфері кримінального провадження, де стикаються публічні і приватні інтереси, можуть суттєво обмежуватися конституційні права та свободи, застосовуються заходи

забезпечення, поєднані із втручанням в особисте життя людини. Виникає потреба у створенні дійових механізмів реалізації прав на судовий захист [7, с. 25].

ЄСПЛ формувався протягом довгого часу, так як це є складна структура. ЄКПЛ не тільки проголосила основоположні права людини, а й створила особливий механізм їх захисту. Цей механізм включав три органи, які несли відповідальність за забезпечення дотримання зобов'язань, вчасних виконань рішень, узятих на себе державами-учасницями конвенції: Європейську комісію з прав людини, Європейський суд з прав людини, Комітет міністрів Ради Європи [1, с. 76].

Цей міжнародний договір – один з основних нормативно-правових актів Ради Європи, який був підписаний у 1950 році. Він вступив в силу у 1953 році. Згідно положень даного договору всі держави-члени Ради Європи гарантують захист основних громадянських та політичних прав не лише своїм громадянам, але й усім особам, які знаходяться під їх юрисдикцією. Але Конвенція встановлює певні заборони на катування та нелюдське поводження чи принижуюче гідність ставлення, рабство та примусову працю, смертну кару, незаконне взяття під варту, будь-які види дискримінацій [2, с. 178]. До ЄСПЛ можна звернутися лише зі скаргами, предмет яких перебуває у сфері відповідальності суб’єкта владних повноважень (наприклад: парламенту, суду, прокуратури тощо) однієї з цих держав [6].

Щодо процесу підготовки скарги, то він довгий та трудомісткий. Особи, що мають на меті звернутися до ЄСПЛ повинні розуміти, що суд зможе прийняти вашу скаргу на розгляд, як правило, після того, як на національному рівні всі засоби для захисту ваших прав, які тільки могли бути виявляться неефективними та не покажуть результатів. Як тільки було вичерпано всі національні засоби захисту, ви маєте право протягом 6 місяців звернутися до ЄСПЛ. Потрібно уважно заповнювати всі поля формуляра, тому що якщо у вказаних даних буде допущена хоча-б одна помилка, то Суд навряд-чи зможе допомогти. Наприклад, якщо не виконати всі вимоги до оформлення скарги, ЄСПЛ може не прийняти скаргу взагалі [2, с. 178].

Заповнений формуляр скарги з копіями всіх необхідних документів направляються замовленим листом із зворотнім повідомленням до Суду. Після отримання скарги, канцелярія Суду направить її у відповідний юридичний відділ, а після її вивчення та при необхідності доповнення додатковими документами скарга направляється на розгляд певного складу Суду. З причини великої кількості заяв (близько 50 000 на рік) ЄСПЛ не в змозі повідомити заявника про отримання його заяви чи іншої кореспонденції із зрозумілих причин, так як це є трудомістким процесом,

який потребує часу. Провадження в Суді проходить виключно в письмовій формі, як і в багатьох подібних інстанціях [2, с. 179]. Після отримання вашої скарги, Суд присвоює їй одну з категорій черговості. При отриманні скарги Суд враховує важливість та терміновість розгляду справи. [6, 216 с.] В Суді ви можете представляти свої інтереси як самостійно, так і шляхом користування адвокатськими послугами. [6, с. 214]. Варто підкреслити, що закінченням строку розгляду скарги Європейський суд визнає дату винесення судового акта.

Отже, запровадження практики ЄСПЛ в Україні є позитивною тенденцією розвитку та вдосконалення національного законодавства. Ми бачимо, що Європейський Суд є особливим органом в міжнародній судовій системі, до нього є можливість звернутися без згоди держави. Європейський суд не можна віднести до вищої інстанції судової системи України, звідси є ті наслідки які з'являються при звернені до суду. З вище викладеного, ми бачимо що ЄСПЛ не може скасувати винесене рішення вищим органом влади, не вносить поправок чи вказівок, щодо змін законодавства, не відповідає за наслідки.

---

1. Задорожній О. В. Європейський суд з прав людини.Українська дипломатична енциклопедія. Київ: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.

2. Коссе Е. К. Европейский суд по правам человека как субъект защиты в уголовном производстве. *Збірник тез-доповідей Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків, 2015. С. 177-180.

3. Загальна Декларація прав людини: зб. док. *Права людини* (основні міжнародно-правові документи) Київ : Наук. думка, 2016. 248 с.

4. Погребняк А. С. Рішення Європейського суду з прав людини, як частина національного законодавства. *Актуальні проблеми держави і права.* 2014. Вип. 71. С. 154−161.

5. Жуковська О. Л. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст. Київ: 2004. 960 с.

6. Сайт Міністерства юстиції України: офіційна веб-сторінка. URL: https://minjust.gov.ua/m/poryadok-zvernennya-do-evrosudu-z-prav-lyudini

7. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України . Харків : Право. 2011. 464 с.

8. Цимбал-Семенчук І. Ю. Правовий статус захисника у кримінальному судовому провадженні: національно-правове регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 6, т. 2. С. 146-149.

Рибалкін А. О.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук,
Сєдих Ю. О.,
здобувач вищої освіти юридичного факультету
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВА ЛЮДИНИ І СМЕРТНА КАРА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що на сьогоднішній день питання про смертну кару, як законне позбавлення життя, викликає дискусії у всьому світовому співтоваристві. Одні люто виступають проти застосування виключної міри покарання, вважаючи її не гуманною, інші наводять у відповідь масу доводів про необхідність «узаконеного вбивства», але досі світ не прийшов до єдиної думки: «Чи Справедливо позбавляти життя людей за вчинення тяжких діянь?», «Чи правомірно забирати життя у тих, кому вона була подарована згори?», «Чи потрібна суспільству смертна кара?».

Смертна кара є виняткова міра покарання, що полягає у фізичному знищенні засудженого шляхом розстрілу за вироком суду і на підставі і в порядку, передбаченому кримінальним і кримінально-виконавчим законодавством [3, с. 19].

Історія зародження інституту смертної кари тісно пов'язана з активно застосовуваним у давнину принципом таліону: правило «око за око, зуб за зуб» виправдовувало вбивство, як покарання за заподіяння смерті іншій особі. Причому страта здійснювалася з особливою жорстокістю на центральних площах на очах у безлічі людей для залякування народу і запобігання нових злочинів; призначалася навіть тим, хто скоїв незначні правопорушення, наприклад, дрібну крадіжку. З розвитком цивілізації і правової свідомості суспільства, ставлення людей до даного виду покарання стало змінюватися. З'являються перші противники смертної кари, на думку яких публічне позбавлення життя навпаки негативно впливає на оточуючих, породжуючи в них ще більш гірші якості. Однак, тюремне ув'язнення, яке стали застосовувати замість смертної кари, не змогло повністю викорінити її з практики. Незважаючи на те, що на дворі XXI століття, в багатьох країнах світу все ще активно застосовується найсуворіший вид покарання[1, с. 35].

На відміну від більшості інших кримінальних санкцій, покарання у вигляді страти регулюється не тільки національним, але і міжнародним

правом. Оскільки у світової спільноти поки що немає єдиної позиції щодо допустимості смертної кари, міжнародно-правове регулювання в даній області йде по шляху прийняття рекомендаційних норм і укладення факультативних протоколів до міжнародних конвенцій.

Смертна кара – це порушення основних прав людини: вона суперечить праву на життя і праву не піддаватися жорстокому, нелюдському і принижуючому гідність поводженню. Вища міра покарання підриває цивільні взаємини в суспільстві і завдає шкоди гідності його членів [4, с. 118]. Смертна кара не має більший виховний вплив на злочинців, ніж інші види покарання і іноді застосовується диспропорційно по відношенню до бідного населення, меншин і представників політичної опозиції. Ніщо не може гарантувати того, що невинний не буде страчений. Наприклад, в США з 1976 року 123 людини були випущені з камер смертників після того, як були визнані невинними.

Більш ніж в 160 державах-членах Організації Об'єднаних Націй з різними правовими системами, традиціями, культурою і віросповіданням, смертна кара або скасована, або не застосовується. Проте, в ряді країн ув’язненим до сих пір виносять смертний вирок.

Управління Верховного комісара з прав людини, використовуючи свій мандат із заохочення і захисту всіх прав людини, виступає за скасування смертної кари в світі. Управління ООН з прав людини обґрунтовує свою позицію і іншими факторами, включаючи основне право на життя; неприпустимий ризик страти невинних і відсутність доказів того, що смертна кара є стримуючим фактором для злочинців.

Багато країн, у тому числі Японія і США, продовжують застосовувати смертну кару. Рада Європи взяла на себе зобов'язання продовжити боротьбу з цим жорстоким і нелюдським покаранням до повного скасування вищої міри покарання в Європі і в усьому світі. Смертна кара завжди була делікатним питанням, що викликає бурю емоцій, особливо після жахливого вбивства або терористичного акту. У 1996 році Організація Об'єднаних Націй прийшла до висновку в своєму оновленому дослідженні, що не існує доказів того, що страта має більший страхітливий ефект, ніж довічне ув'язнення. За даними Американського союзу громадянських свобод в штатах, що застосовують смертну кару, рівень злочинності або число вбивств не нижче, ніж в інших штатах, що не застосовують смертну кару [2, с .50].

Рада Європи була створена для того, щоб об'єднати Європу навколо загальних принципів верховенства закону, дотримання прав людини і демократії. У прийнятій в 1950 році Європейській конвенції про права людини значиться, що право людини на життя захищене законом і що ніхто не може бути позбавлений життя. Проте, в ній також

передбачалася можливість позбавлення людини життя в результаті виконання смертного вироку, винесеного судом в тому випадку, якщо така міра покарання передбачається законом за скоєний злочин.

На початку 1980 рр. Рада Європи стала першою організацією, що бореться за скасування смертної кари, вважаючи її серйозним порушенням прав людини. Скасування смертної кари – один з пріоритетів Ради Європи. Протягом тридцяти років вона бореться за те, щоб в Європі вища міра покарання була поза законом і щоб скасування смертної кари стало універсальною цінністю.

Парламентська асамблея Ради Європи поступово переконала уряди держав відмовитися від подібної практики, щоб Європа стала першим регіоном в світі, остаточно заборонивши вищу міру покарання. У 1982 році Рада Європи нарешті прийняла Протокол № 6 до Європейської конвенції про права людини, перший юридично зобов'язуючий інструмент, що стосується скасування смертної кари в мирний час. На сьогоднішній день, цей документ ратифікували 46 з 47 держав-членів Ради Європи [3, с. 21].

У 1989 році скасування смертної кари стало умовою вступу до Ради Європи для всіх нових країн-членів. З тих пір всі держави при вступі до Ради Європи зобов'язуються накласти негайний мораторій на вищу міру покарання і ратифікувати Протокол № 6. Були розроблені численні механізми контролю за дотриманням цих зобов'язань, при цьому допомагаючи державам застосовувати їх на практиці. У 2002 році Рада Європи зробила важливий крок назустріч скасуванню смертної кари за будь-яких обставин, прийнявши Протокол № 13 до Європейської конвенції про права людини. Це призвело до повного скасування смертної кари, навіть по відношенню до злочинів, скоєних у воєнний час [4, с. 120]. В силу цього в державах-членах Ради Європи з 1997 року не була страчена жодна людина. [1, с. 37]. У Європі лише Білорусія, яка не входить до складу Організації, поки ще не наклала заборону на смертну кару. В даний час Парламентська асамблея має намір поширити її на країни, що мають статус спостерігачів при Раді Європи. Це, зокрема, стосується США і Японії.

Отже, аналізуючи дане питання, можна констатувати наступне: основа основ всіх прав і свобод людини – це її життя. Стало бути, основою всіх людських і громадянських прав є право на життя. Дане право не проголошується і не надається людині кимось і в якомусь обсязі. Воно даровано їй природою і самим фактом її народження і є невід'ємним поки вона живе в гармонії з законами природи і суспільства. Тому право на життя лише вимагає свого визнання і турботливого ставлення з боку всіх членів суспільства як до унікальної, дуже крихкою і не відновлюваної

цінності. Жодна людина не може дати однозначну відповідь «за» чи «проти» смертної кари.

1. Курочкін О. В.Деякі аспекти етнології насильства. *Наукові записки НаУКМА*. Київ, 2001. Т. 19: Теорія та історія культури. С. 35–38.

2. Мечетная Наталья.Смертельный приговор. *Корреспондент*. 2011. № 23. С. 50–52.

3. Нестеренко С.Застосування смертної кари та проблема захисту прав людини в інституті екстрадиції . *Юридичний вісник.* 2009. № 3. С. 19–24.

4. Пилецкий С. Г. Смертная казнь: варварство или справедливость? *Социологические исследования*. 2010. № 6. С. 118–126.

5. Шульга А. Смертні вироки у світі, або кара в Україні за ідентичні злочини. *Надзвичайні новини*. 2016. URL: https://nnovosti.info/articles/smertni_viroki_u_sviti_abo_kara_v_ukrajini.html.

6. Веселов М.Ю. Смертна кара як виключна міра покарання. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2016. Вип. 4. С. 97–101.

Рудий Н. Я.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ: ЗАГРОЗИ XXI СТ.

Загальна теорія держави і права дає нам чіткий поділ усіх держав за формою державно-правового режиму на демократичні та недемократичні. У XX ст. боротьбу за домінування у світовому масштабі вели між собою ліберально-демократичний, комуністичний та фашистський режими. За результатами Другої світової війни остаточно було ліквідовано фашизм, як явище і засуджено та заборонено його прояви у державно-правовій сфері.

Після розпаду у 1991 році СРСР, як головного світового лідера комуністичного режиму, нажаль не було дано належної міжнародно-правової оцінки його злочинної діяльності, і він продовжив існувати в тій чи іншій формі в окремих державах (КНР, Північна Корея, Куба). Але у світі вкорінилася думка, що ліберально-демократичний режим залишився єдиним життєздатним механізмом для побудови держави загального благоденства та процвітання.

Френсіс Фукуяма у своїй концептуальній роботі «Кінець історії та

остання людина» у 1992 році фактично констатував перемогу ліберально-демократичного режиму над недемократичними – фашистським та комуністичним [1]. Це означало, що у держав, які хочуть досягти високого рівня життя та свобод своїх громадян залишився єдиний шлях, а саме через розбудову демократії, верховенства права, громадянського суспільства та ринкової економіки.

Таким чином, кількість країн, які можна зарахувати до електоральних демократій на середину 2000 років зросла до понад 110 (на початку 1970-х років їх було близько 35). Ліберальна демократія стала стандартним державно-правовим режимом для більшості світу, якщо не на практиці, то принаймні як прагнення. Семюел Гантінгтон назвав це «третьою хвилею» демократизації [2].

Ефект від поширення ліберально-демократичного режиму вражаючий. Темпи розвитку міжнародної торгівлі й інвестування випереджали зростання світового ВВП. Між 1970 і 2008 роками світове виробництво товарів і послуг збільшилося в чотири рази, і таке зростання відбулося практично в усіх регіонах. Кількість людей, що живуть у злиднях у країнах, що розвиваються, впала із 42 % від загальної кількості населення в 1993 році до 17 % у 2011 році [3, с. 11]. Тобто рівень добробуту, освіти, медицини і безпеки виріс в рази фактично по всьому світі. Чого тільки вартує дослідження групи дослідників з 50 країн, чий звіт опублікований в одному з найавторитетніших медичних журналів Lancet, який свідчить що у 1990 по 2010 роки смертність від переїдання та ожиріння перевищила смертність від голоду. Це вперше за всю історію людства!

Здавалося б після таких грандіозних досягнень ліберально-демократичних режимів неможливою видається їх глобальна криза чи згортання в окремих державах. Це якраз той випадок, коли народна мудрість «від добра добра не шукають» (або як британці кажуть «Let well alone») не спрацювала. Причому якщо досить передбачуваним було те що ліберальна демократія не прижилася в Афганістані й Іраці після втручання США, а повернення Росії до авторитарних традицій розчарувало, хоч і не здивувало, то загроза демократії в самих уставлених демократіях стала відвертою несподіванкою. Угорщина однією з перших у Східній Європі скинула комуністичний режим і вступила в НАТО та Євросоюз, підтвердивши суворі вимоги цих організацій як ліберально-демократична держава. Але під керівництвом Віктора Орбана та його партії «Фідес» вона першою пішла шляхом до того, що Віктор Орбан назвав «неліберальною демократією». Однак ще більше здивували результати голосування у Великій Британії та США – за Брекзит та Дональда Трампа відповідно (мова йде про обрання Трампа на пост президента США у 2016 році – Н.Р.). Ці дві провідні демократії які були творцями сучасного

ліберального світового порядку і, здається, самі починають повертати у бік вужчого націоналізму [3, с. 11].

Схоже занепокоєння висловлює Ювал Ной Харарі, вказуючи, що Туреччина і Росія відверто рухаються до диктатури, Китай вміло використовує відкриті ринки ліберальних демократій, але при цьому проти будь-яких демократичних змін всередині країни, а США та ЄС, як лідери ліберально-демократичного світу переживають кризу через Брекзит та президенство Дональда Трампа [4, с. 21].

Ніл Фергюсон ще у 2012 році у своїй праці «Глобальний занепад» вказує на серйозні структурні проблеми ліберально-демократичних режимів, які вразили такі базові інститути як демократія (виборці голосують за уряди, які нарощують державний борг, що порушує принцип «партнерства поколінь»), капіталізм (складна ситема регулювання ринків, що не лише не захищає від криз, але і породжує їх), верховенство права (загроза поліцейської держави, втручання європейського права у загальне, зростання складності загального права, зростання ціни юридичних послуг та становлення «верховенства юристів») та громадянське суспільство (перебування сучасного громадянського суспільства у стані занепаду, як через технології, так і через надмірне втручання держави). Це призвело до відкритого глузування із західної демократії прибічників «державного капіталізму» в Китаї та інших державах [5, с. 11, 19].

Говорячи про ліберально-демократичний режим Джордж Сорос вживає термін «відкрите суспільство» і наголошує на стрімкому розвитку штучного інтелекту та машинного навчання, що створило інструменти соціального контролю, які надають репресивним режимам властиву їм перевагу над відкритими суспільствами. Для диктатур це корисні інструменти, але для відкритих суспільств вони становлять смертельну небезпеку [6, с. 13]. При цьому Д. Сорос відкрито називає Росію Володимира Путіна мафіозною державою та найголовнішим ворогом «відкритого суспільства». Вказує на загрозі цілковитого контролю над людьми у Китаї, якщо буде запроваджено систему соціального кредиту, що фактично може привести до побудови цифрової диктатури. Прикметно що Росія створила засоби масової інформації, за допомогою яких Путін контролює суспільство та в поєднанні з крально-репресивною системою унеможливлює будь-які прояви ліберально-демократичного режиму. Щодо інтернету, то Росія фактично створила свої кібер війська, які дуже активно намагаються втручатися в інформаційну сферу, особливо перед виборами у ліберально-демократичних державах (приклад президентських виборів 2016 року у США типовий).

Таким чином, ми є очевидцями серйозної загрози рецесії ліберально-демократичних режимів або їх транформації. Причому це

відбувається під тиском певних факторів, основними з яких є:

– загроза цифрових диктатур, формування суспільної думки за допомогою кіберпростору, масова втрата робочих місць через роботизацію ринків;

– непродумана мігрантська політика;

– поширення націоналізму (в т.ч. радикального);

– радикалізація політики ідентичності;

– накопичення значних боргових зобов'язань перед наступними поколіннями;

– екологічні проблеми через збільшення темпів економічного росту.

Хоча останні президентські вибори у США на яких було обрано Джозефа Байдена президентом, засвідчили імовірність повернення до ліберально-демократичного курсу та вже спостерігаємо очевидне розчарування у Великобританії від Брекзиту, але загрозливі сигнали пролунали і будуть продовжувати лунати якщо не вживати адекватних заходів.

Щодо України, як держави яка задекларувала розбудову ліберально-демократичного режиму та перебуває на нелегкому шляху його побудови, можна сьогодні констатувати переваги тих незначних здобутків які вдалося досягти. Адже за всю історію нашої державності українці не мали можливості обирати чи бути обраними у органи влади, здійснювати підприємницьку діяльність, будувати громадянське суспільство, навчатися (як в Україні так і за кордоном) та відстоювати свої права в своїй державі, аж до проведення революцій. Можливо комусь видасться дивним, але і рівень добробуту, який є сьогодні, не мали попередні покоління (хто жив у Радянському Союзі чи в 90-х рр. мене зрозуміє), хоча зрозуміло, що в порівнянні з розвинутими ліберальними демократіями цей рівень недостатній. Але враховуючи що ми поки в процесі побудови ліберально-демократичного режиму, то результатом буде все таки побудова держави загального благодества.

Підсумовуючи, очевидною є потреба комплексного підходу до розуміння причин кризи ліберально-демократичних режимів та шляхів виходу з неї. Незаперечним також є трансформація ліберальних демократій відповідно до вимог сучасного відкритого суспільства, науково-технічного прогресу, екологічного стану та протистояння руйнівним впливам недемократичних режимів. Зберегти для майбутніх поколінь найуспішніший з усіх державно-правових режимів запропонованих людству є стратегічною метою для сьогоднішніх відкритих суспільств.

---

1. Francis Fukuyama, The End of History and the Last Man. New York: Free Press, 1992. 418 p.

2. Samuel P. Huntington, The Third Wave: Democratization in the

Late Twentieth Century. Oklahoma City: University of Oklahoma Press, 1993. 366 p.
3. Френсіс Фукуяма. Ідентичність. Потреба в гідності і політика скривдженості. К.: Наш Формат, 2020. 192 с.
4. Ювал Ной Харарі. 21 урок для 21 століття. К.: Форс Україна, 2018. 416 с.
5. Ніл Фергюсон. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки. К.: Наш Формат, 2020. 144 с.
6. Джордж Сорос. На захист відкритого суспільства. Х.: Віват, 2021. 224 с.

Савайда О. І.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОВАГА В ПРАВІ

В теорії та філософії права є багато різних понять та категорій й не лише теоретико-правового характеру, але й природно-правового змісту, які включають в себе також і певні моральні аспекти. До таких категорій напевно можна віднести й категорію – повага. Моя зацікавленість вказаним поняттям розглядатиметься в площині природного права. Що являє собою це поняття? Як проявляється повага в праві?

Повага – це певний прояв: емоційний, раціональний, мисленевий чи обміркований (тобто використання розумових здібностей) вибір. Це те, що ти робиш за своїм бажанням, що тобі бажається або те, що ти проявляєш через розуміння та усвідомлення по відношенню до дій іншої людини, до її сутності тощо. Проте дії бувають різні (хороші та погані, законі та незаконні) – які стосуються тебе безпосередньо чи ні! Поважати думки чи дії інших – це добре, але думки та дії, вчинки також бувають різні – вірні та хибні, правильні та не правильні, й тому важливо формувати спочатку правильні, гідні думки, відповідно до такого формування й буде проявлятися чи не проявлятися повага.

Важливим аспектом вказаної категоріє є прояв її в праві. Й тому, ще одним важливим питанням є питання про прояв поваги. Як саме проявляється повага в праві? Робити добро іншим людям – це повага? Не робити нічого іншій людини, не втручатися в її сутність та діяльність – це повага? Доводити чи переконувати особу в зміні її позицій, поглядів чи дій – чи це прояв поваги?

Повага – це, в першу чергу, усвідомлення та розуміння й цінування людини, як цілісного організму, як одиниці природної системи, як елементу природного права. Як проявляється цінування? Якщо ти цінуєш життя, позиції, погляди іншої людини це означає лише одне - така людини тобі потрібна, тобто цінна для тебе, ти рахуєшся з її вибором (проявляєш повагу, іноді навіть шану), навіть якщо він не співпадає з твоїм. Проте, тут є одна вважлива ознака – потрібно добре бачити та усвідомлювати межі прояву поваги. Людина здатна помилятися, при цьому завдаючи в більшості випадків шкоди іншому (як і в правовому полі так і морально-психологічному) й тому повага це обов'язково двосторонній процес, який передбачає розуміння своїх помилок та їхнє переосмислення й виправлення. Межі поваги в праві, на мою думку, можливо закінчуються чи мають свою межу в схожості так як і свобода.

Проте тут є особливий елемент поваги в праві, який пов'язаний із ціннісним аспектом. Повага в праві тісно переплітається із таким поняттям як цінність (й тому містить в собі основи аксіології права). Якщо право буде дієвим, живим, правовим воно буде цінним, в першу чергу, й його апріорі будуть поважити, бо в нього будуть вірити, що право може захищати, отже несе добро та в разі негараздів буде стояти на стороні справедливості. Повага це обов'язково підтримка в межах права й не тільки, та схильність конструктивно розглядати різні позиції та варіанти його прояву та реалізації.

Повага в праві буває різною, тобто є різні її види. Це повага й до особистості, і до права в цілому, до правової системи держави, й до самої держави зокрема, до Основного Закону країни тощо. Проте, не дивлячись на різнобарв'я видів поваги в праві, головним лишається сприйняття та правильність тих дій чи вчинків, категорій та речей (не лише матеріального світу, а зокрема морально-духовного), до яких проявляється повага.

Поважати - це розуміти погляди, думки, дії, вчинки, життя іншої особистості, проте повага завжди повинна стояти на стороні добра та позитиву (тобто повага приносить мир, справедливість та гармонію під час реалізації різних відносини) та правильних цінностей (що тут мається на увазі: сім'я, родина, держава, народ, нація, віра, мова, гідність, людяність, доброта, право, свобода).

Звичайно, як і будь яке явище, повага в праві може бути не проявленою чи не застосованою. Відверте нехтування повагою в праві, цим постулатом призводить до трагічних наслідків та потрясінь (останнім часом ми можемо спостерігати саме таку тенденцію, нехтування правом, тобто прямою неповагою до права в цілому). Повага в праві покликана прагнути та надихати захищати інтереси, свободу та права людей в

державі. Для стабільного, успішного, правильного розвитку суспільства, особи та держави є принцип загальної поваги прав людини і основоположних свобод, які закладені в національному законодавстві, міжнародних зобов'язаннях та Конституції держави. Й тому, проявляючи повагу, пріоритетами для будь-якої країни має бути дотримання цих прав і свобод людини.

Зважаючи на важливу природно-правову та ключову роль поваги в праві, дотримання принципу поваги прав людини в системі норм національного та міжнародного права потрібно зазначити, що наявність вказаного поняття (поваги), його прояв та стан дотримання вказує на сам процес реалізації права та ефективного його використання, а отже почуття захищеності для людини в державі. Коли тебе поважають – значить з тобою рахуються, ти є цінним для іншої особи, держави зокрема.

---

1. Грищук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 428 с.

2. Громівчук І.М. Принцип поваги прав людини та основоположних свобод у міжнародному праві і його роль в контексті боротьби з тероризмом. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 1(18). URL: http://e-pub.aau.edu.ua/ index.php/chasopys/article/ viewFile/156/178/.

Стецюк Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Невід'ємною складовою механізму функціонування сучасної демократичної держави є інститут конституційного контролю. Саме органи конституційного контролю покликані забезпечувати верховенство конституції на всій території держави, а також єдність національного законодавства та належний захист конституційних прав та свобод людини. Для досягнення цих цілей багатолітньою практикою функціонування органів конституційного контролю вироблені дієві механізми та створені відповідні засоби і способи функціонування таких органів (конституційних судів, державних судів, конституційних трибуналів, конституційних рад тощо).

В Україні органом конституційного контролю є Конституційний Суд України. Його основними завданнями визначено вирішення питання про відповідність Конституції України законів України та інших нормативно-правових актів, а також здійснення офіційного тлумачення Конституції України. Все це Конституційний Суд України має здійснювати виключно на засадах принципів верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності та обґрунтованості (ст.147 Конституції України).[1] Важливе значення в дотриманні вище перерахованих конституційних принципів функціонування Конституційного Суду України, зокрема принципів гласності та обґрунтованості, покликаний відігравати інститут окремої думки судді Конституційного Суду України.[2; 3; 4]

Інститут «окремої думки судді Конституційного Суду України» формально виник в Україні на початку 90-тих років минулого століття у зв'язку із прийняттям «першого» Закону України «Про Конституційний Суд України» (03.06.1992). Адже, стаття 21 цього Закону (яка так і називалася «Окрема думка судді Конституційного Суду України») говорила, що «суддя Конституційного Суду України, не згодний з рішенням або висновком Конституційного Суду, має право викласти свою окрему думку в письмовій формі, яка додається до рішення або висновку Конституційного Суду і є його складовою частиною».[4] Однак, практичної реалізації дані законодавчі положення з причин об'єктивного характеру не мали. В ті роки, як відомо парламент так і не зміг сформувати Конституційний Суд України, а отже, реалізувати право на свою окрему думку – не було можливим.

У «другому» Законі України «Про Конституційний Суд України» (16.10.1996) відповідні положення мали дещо інший виклад, а саме: «Окрема думка судді Конституційного Суду України, який підписав рішення чи висновок Конституційного Суду України, викладається суддею Конституційного Суду України у письмовій формі і додається до рішення чи висновку Конституційного Суду України»(ст.64 Закону).[5] На їх розвиток, в Регламенті Конституційного Суду України (05.03.997), зокрема, зазначалося, що суддя Конституційного Суду України, який підписав рішення, висновок Конституційного Суду України, має право, незалежно від того, голосував він "за" чи "проти" прийняття рішення або надання висновку, викласти у письмовій формі свою окрему думку у справі у семиденний строк від дня голосування». При цьому, окрема думка судді Конституційного Суду України повинна була публікуватися у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних

виданнях України і розміщуватися на офіційному веб-сайті Конституційного Суду України (**§§.** 56, 58 Регламенту).[6]

Через двадцять років, приймаючи черговий («третій») Закон України «Про Конституційний Суд України» (13.07.2017), законодавець не залишить поза своєю увагою інституту «окремої думки судді Конституційного Суду України». Відповідні положення викладено наступним чином: «суддя, який підписав рішення, висновок, ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження, може викласти окрему думку в строки, встановлені Регламентом; суддя викладає окрему думку в письмовій формі, що додається до відповідного акта Суду та без зволікання оприлюднюється на офіційному веб-сайті Суду» (ст.93 Закону).[7] В «оновленому» Регламенті Конституційного Суду України (22.02.2018), відповідно, йдеться про те, що «суддя, який підписав рішення, висновок, ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження у справі, може викласти у письмовій формі свою окрему думку не пізніше дванадцятого робочого дня. з дня ухвалення рішення, надання висновку, постановлення ухвали. Суддя викладає окрему думку в письмовій формі. Окрема думка Судді додається до відповідного акта Суду та без зволікання оприлюднюється на Веб-сайті. Окремі думки суддів Конституційного Суду надсилаються для офіційного оприлюднення в офіційних друкованих виданнях України не раніше їх офіційного оприлюднення на Веб-сайті.(§§ 74, 75 Регламенту).[8]

Порівняльний аналіз законодавчих норм щодо «окремої думки судді Конституційного Суду України» дає можливість говорити про певну еволюцію змісту даного інституту. Формально, на зорі його виникнення скористатися правом на окрему думку міг будь-який суддя Конституційного Суду України, незалежно від того брав він участь у розгляді конкретної справи, а якщо брав - то приймав участь в ухваленні рішення по цій справі, чи ні. Згодом, було категорично визначено, що право на «окрему думку» мають виключно тільки ті судді Конституційного Суду України, які приймали участь в ухваленні рішення Конституційного Суду України. Такий підхід зберігся і в наші дні. Крім того, в «останній» версії Закону України «Про Конституційний Суд України» розширено коло випадків, коли суддя Конституційного Суду України може скористатися свої правом на «окрему думку». Починаючи з 2017 року, суддя Конституційного Суду України має право також викласти окрему думку стосовно ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про

закриття конституційного провадження. Крім того, значно збільшено час на написання окремої думки з «семиденного строку від дня голосування» до «не пізніше дванадцятого робочого дня з дня ухвалення рішення».

Все це свідчить, з одного боку, про пошук законодавцем належних механізмів нормативного регулювання реалізації суддями Конституційного Суду України свого права на «окрему думку», а з іншого боку - про намагання законодавця уникнути в майбутньому ситуацій пов'язаних із реалізацією/ перешкоджанням реалізації суддями їхнього права на «окрему думку». Адже, в попередні роки, особливо в часи правління т.з. «режиму» Януковича (2010-2013 рр.) мали місце випадки як не опублікування «окремих думок» суддів у Віснику Конституційного Суду України разом із відповідним Рішеннями суду[3], так і прояви інших форм зловживання правом з боку т.з. керівництва Конституційного Суду України.[10] Натомість, спроба відновити «практику» не опублікування в офіційних засобах масової інформації разом із рішенням Конституційного Суду України «окремих думок» його суддів, стала одним із каталізаторів гострої конфліктної ситуації в Конституційному Суді України 2018-2019 рр.[11]. Наслідком розв'язання цієї кризи, як відомо, стало прийняття 14 травня 2019 року Конституційним Судом України Постанови про звільнення *(дострокове - Н.С.)* з посади одного із суддів Конституційного Суду України [12].

Практика підготовки та написання «окремих думок» суддями Конституційного Суду України висвітлила декілька проблемних питань, які потребують як додаткового нормативного врегулювання, так і подальшого теоретико-правового опрацювання. Так, зокрема, не до кінця зрозумілою й надалі залишається сама правова природа «окремої думки» судді Конституційного Суду України як такої, незрозумілими є наслідки написання «окремих думок» по конкретних рішеннях Конституційного Суду України, а також значення цих документів для формування правових позицій останнього.. Ситуація в цьому сегменті даної проблеми є особливо відчутною, оскільки нині чинним законодавством (на відміну від законодавства поч.90-тих років минулого століття) «окрема думка» судді Конституційного Суду України не фіксується власне як «складова частина» рішення чи висновку Конституційного Суду України[4]. В той же самий час, зміст нормативних положень ст.93 Закону України «Про Конституційний Суд України» (назва статті - «Окрема думка Судді») в контексті приписів частини другої ст.19 Конституції України, як мінімум, не передбачає можливості оприлюднення в офіційних друкованих виданнях України та на Веб-сайті Конституційного Суду України

«збіжних», «розбіжних» чи якихось інших (окрім «окремих») думок суддів Конституційного Суду України [13].

_____

1. Конституція України / Верховна Рада України: Офіц. вид. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2020. 76 с.

2. Шишкін В. Чому я був проти. «Окремі думки» судді Конституційного Суду України. К.: Темпора, 2018. 760 с.

3. Стецюк П. Кожна моя окрема думка писалася як крик душі. *Юридичний вісник України*. № 46 (1219) 16–22 листопада 2018 року.

4. Окрема думка: спірні питання. Експертна дискусія. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2584235-okrema-dumka-spirni-pitanna-ekspertna-diskusia.html.

5. Про Конституційний Суд України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 33. ст.471.

6. Про Конституційний Суд України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 49. ст.272.

7. Регламент Конституційного Суду України. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/v001z710-97#Text

8. Про Конституційний Суд України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. ст.376.

9. Про Регламент Конституційного Суду України. Постанова Конституційного Суду України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/v0001710-18#Text.

10. Голова КС України А.Головін «Найбільше непокоїть, коли галас навколо рішень КСУ трансформується у спроби політичного тиску» // Закон і бізнес. № 21 (1060).19.05—25.05.2012. URL: https://zib.com.ua/ua/9630.

11. Суддям Конституційного Суду України. Лист. 13.03.2019. URL: https://files.unian.net/5c8b8230998f7.pdf.

12. Про звільнення Шевчука Станіслава Володимировича з посади судді Конституційного Суду України. Постанова Конституційного Суду України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/ default /files/docs/ 1_nc_2019_0.pdf.

13. Розбіжна думка судді Сергія Головатого у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402–VIII. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_p_2020_01.pdf

Стецюк Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Пацкан М.М.,
курсант 3-го курсу факультету № 2
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1. Прийнятий у 2017 році новий Закон України «Про Конституційний Суд України» [1] отримав різну оцінку як серед вітчизняних вчених-правознавців, так і серед експертів з питань конституційного права [2]. Поява цього Закону, як відомо, була обумовлена конституційними змінами щодо правосуддя 2016 року [3], оскільки переважна частина з них мала пряме відношення до питань правового регулювання діяльності Конституційного Суду України. Однак, сам виклад законодавчих новел 2017 року не у всіх випадках був мінімально «коректним» по відношенню до попередніх положень закону про Конституційний Суд України (1996 р.). Так, в «новому 2017-го року» Законі не знайшлося місця, наприклад, положенням про те, що саме «Конституційний Суд України - єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні» і його завданням «є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України» (ст.ст.1 та 2 Закону) [4]. В той же самий час, в тексті присяги судді Конституційного Суду, яку він складає на спеціальному пленарному засіданні Суду при набутті своїх повноважень дещо «змістилися» акценти щодо механізмів та форм захисту прав і свобод людини безпосередньо суддею Конституційного Суду України. Якщо, в тексті присяги за Законом 1996-го року говорилося «урочисто присягаю чесно і сумлінно /…/ забезпечувати верховенство Конституції України, захищати *(підкреслення наше - Н.С.)* конституційний лад держави, конституційні права та свободи людини і громадянина» (ст. 17 Закону) [4], то у присязі судді Конституційного Суду України за Законом 2017-го року маємо наступний текст: «/…/ урочисто присягаю /…/ забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, утверджуючи *(підкреслення наше - Н.С.)* права та свободи людини» (ст.17 Закону) [1].

2. Конституційний Суд України зобов’язаний забезпечувати верховенство Конституції України, вирішувати питання про конституційність законів України та інших нормативно-правових актів, а також здійснювати офіційне тлумачення Конституції України [1]. При цьому, виходячи із приписів частини другої ст. 3 Основного Закону держави, всі ці завдання Конституційний Суд України, насамперед як орган державної влади, повинен здійснювати в контексті досягнення основної мети - утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Адже, саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності Української держави, вона відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком [5].

Як, фактично, єдиний орган конституційної юрисдикції, Конституційний Суд України для виконання свої функцій та завдань, зокрема в частині захисту конституційних прав і свобод людини, наділений відповідними повноваженнями та володіє різними засобами і способами здійснення таких дій. Серед них, насамперед, це можливість вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Другим, не менш важливим, є можливість здійснення офіційного тлумачення Конституції України. Третім, чого не було до 2016 року, є можливість вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України [1]. Всі ці «форми» захисту прав і свобод людини активно застосовуються Конституційним Судом України на практиці [6].

3. Нові реалії та виклики сьогодення об’єктивно вносять свої корективи в стан захисту прав людини і громадянина загалом та, зокрема, у діяльності Конституційного Суду України в цьому напрямку. Серед останніх, глобалізація, незворотні кліматичні зміни пов’язані із загальним потеплінням, поява нових (поки що невиліковних) хвороб, міжнародний тероризм, війни і т.д. Так, зокрема, розв’язана декілька років тому назад т.з. гібридна війна РФ проти України, привела не тільки до значних територіальних втрат нашої держави, а й до десятків тисяч людських жертв, сотні тисяч поранень та каліцтв, мільйонів випадків втрати власного житла, особистого майна, свавільного порушення інших конституційних прав і свобод українських громадян. Громадяни України, які опинилися на тимчасового окупованих РФ окремих територіях

Донецької та Луганської областей, в незаконно анексованому Криму фактично є позбавлені права на захист свої конституційних прав і свобод Конституційним Судом України.

4. Надзвичайно серйозну проблему у справі захисту Конституційним Судом України прав і свобод людини становить стрімке поширення короновірусної хвороби (COVID-19). Адже, запровадження на території України весною 2020-го року т.з. карантинних заходів [7] привело до обмеження (іноді - до тимчасової відміни) низки гарантованих Конституцією України прав та свобод людини. А саме, було обмежено свободу пересування, вільного вибору місця проживання та право вільно залишати територію України, право безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, право на підприємницьку діяльність, право на працю, право на страйк, право на освіт та інші. Однак, чи не найскладнішою виявилась ситуація із конституційним правом громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

5. Конституційним Судом України розглядається декілька справ, безпосередньо пов'язаних із проблемами захисту прав людини в умовах поширення короновірусної хвороби (COVID-19). При цьому, Конституційний Суд України, намагається зберігати усталену правову позицію, за якою конституційні права та свободи українських громадян не повинні «звужуватись/обмежуватись», в т.ч. і при прийнятті нових законів (ч.3 ст.22 Конституції України). [5] Натомість, запровадження т.з. обмежувальних заходів карантинного характеру мало б відбуватися виключно в рамках Конституції і законів України [8].

---

1. Про Конституційний Суд України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. ст.376.

2. Проблеми імплементації змін до Конституції України щодо правосуддя та статусу Констиуційного Суду України. К., Центр Разумкова, 2017. 188 с.

3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України. URL: http://www.golos.com.ua/ article/271528

4. Про Конституційний Суд України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 49. ст.272.

5. Конституція України / Верховна Рада України: Офіц. вид. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2020. 76 с.

6. Акти Конституційного Суду України (Рішення Конституційного Суду України. Висновки Конституційного Суду України). URL: http://www.ccu.gov.ua/storinka/akty-ksu

7. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/ kp200211?an=1

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України „Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів“, положень частин першої, третьої статті 29 Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік“, абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік“». URL: http://www.ccu.gov.ua/docs/3200.

Тополевський Р. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ);
старший науковий співробітник
(Львівська лабораторія прав людини і громадянина
НДІ Державного будівництва та
місцевого самоврядування НАПРН України)
Карпенко Ю. В.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ГРОМАДСЬКИМИ АКТИВІСТАМИ В КОНТЕКСТІ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ, ВИКЛИКАНИХ ЕПІДЕМІЄЮ COVID-19

Реалізація права на мирні зібрання в демократичних суспільствах зберігає свою актуальність за різних умов, адже виявлення та врахування позиції громадян є однією з основ демократичної держави.

На сьогоднішній день, особливо актуальним є питання врегулювання проведення та можливого обмеження мирних зібрань в умовах карантину. Адже, попри наявні проблеми, в державі існує,

необхідність врахувати можливість проведення мирних зібрань в тому числі і з питань правил запровадження карантину та його послаблення.

Однак, як варто узгодити умови його проведення з необхідністю реалізації прав людини і, зокрема, права на мирні зібрання? Саме з'ясуванню цього питання: узгодження необхідності проведення карантину в Україні з правом на мирні зібрання і присвячені ці тези.

У контексті зусиль різних держав у боротьбі з наслідками пандемії COVID-19, тема переслідування активістів і правозахисників, а також безкарності за такі переслідування набуває посиленої актуальності для просування й відстоювання стандартів прав людини, пильнування за виконанням державою власних зобов'язань і захисту суспільних інтересів.

Аргументуємо свою позицію:

1. У зв'язку з поширенням на території України коронавірусу COVID-19 виникла істотна потреба вироблення ефективної процедури організації масових зібрань під час карантину. Важливо зрозуміти, як саме можливо проводити мирні зібрання в умовах запровадженого карантину та розробити певні правила з урахуванням необхідності збереження життя та здоров'я населення.

На сьогоднішній день складається враження, що у органів державної влади в Україні відсутнє розуміння законного способу обмеження проведення мирних зібрань під час карантину. Більше того, намагаються регулювати його у невластивий для конституційних прав спосіб.

Одним із способів уникнення загрози передачі вірусу, яка виникає внаслідок зібрання значної кількості людей в одному місці і збереженні механізму вираження своє ї позиції і обговорення суспільно значущої проблеми є перехід проведення зібрань до мережі Інтернет. Це дозволяє висвітлити ті питання які цікавлять громадян з повним та гарантованим збереженням здоров'я усіх учасників мирних зібрань. Частина організацій та державних органів перейшли на дистанційну форму роботи.

В той же час, ті проблеми, які виникають під час карантинних заходів породжують незадоволення певних груп населення, наприклад приватних підприємців (рух «Save ФОП»). Саме вони, відповідно, намагаються донести свою позицію до органів державної влади, оскільки інші способи привернути увагу до наявних проблем не діють. Ключовим елементом проведення мирних зібрань у період карантину є дотримання соціальної дистанції та використання засобів індивідуального захисту задля збереження свого здоров'я та здоров'я інших учасників зібрань.

Процедура проведення мирних зібрань у період карантину має бути доведена до учасників мирного зібрання як з боку організаторів мирного зібрання, так і з боку правоохоронних органів..

2. Неконституційність обмежень права на мирні зібрання призводить до обмеження прав людини органами державної влади, що прямим текстом порушує норми та положення Конституції України, що взагалі є неприпустимим, адже дія норм основного закону є вище усіх законів та нормативно-правових актів.

Прикладом неконституційного обмеження права людини на мирні зібрання є Постанова КМУ «Про запобігання поширенню коронавірусу COVID-19» від 11 березня 2020 року №211[2], питання про конституційність якої розглядав Конституційний Суд України [3]. Дана Постанова містила заборону проведення масових заходів, а з точки зору правоохоронців це стосується безпосередньо проведення мирних зібрань. Такий підхід становить порушення ст. 11 Європейської конвенції з прав людини[4] та ст. 39 Конституції України. Оскільки обмеження цього конституційного порядку може бути здійснене лише законом.. Оскільки в цій постанові явної заборони про проведення мирних зібрань немає, тому очевидно, що громадяни можуть і надалі мирно збиратися для висловлення своєї думки щодо тих чи інших питань.

В подальшому такий же підхід було збережено в Постанові КМУ № 641 від 22 липня 2020 р. «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», якою кількість учасників масових заходів обмежується кількістю 20 осіб. Очевидно, що прирівнюваня правоохоронцями мирних зібрань до масових заходів становить суттєву помилку.

3. В контексті обмеження прав на території України та виправданості меж втручання держави в такі права необхідно встановити чи дійсно мала місце суспільна небезпека та чи були вжиті заходи адекватними по відношенню до загрози. Конституція України передбачає лише два випадки обмеження прав та свобод – запровадження надзвичайного або воєнного стану (стаття 64 КУ). Але навіть за воєнного чи надзвичайного стану не можуть бути обмежені права і свободи.

На даний час на території України було введено саме надзвичайну ситуацію, а не надзвичайний стан. Режим надзвичайної ситуації відрізняється від надзвичайного стану тим, що він законодавчо не має чітко визначених меж, ні щодо прав, які можуть бути обмежені, ні щодо ступеня їх обмеження та здебільшого носить рекомендаційний характер.

Важливо зрозуміти чи взагалі можливе обмеження прав людини у надзвичайній ситуації. Безумовно так, але для цього необхідні вагомі причини та відповідна процедура.

4. Правомірно держава може обмежити право на мирні зібрання

лише судом, інші обмеження будуть вважатися неконституційними.

В той же час існує інший, законний механізм обмеження права на мирні зібрання.

Відповідно до статті 39 КУ обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Свобода мирних зібрань може обмежуватися виключно законом, проте закон не встановлює інших обмежень свободи мирних зібрань. Припинення мирного зібрання поліцією можливе лише при загрозі масовим заворушенням чи вчиненні злочинів, а органи місцевого самоврядування взагалі не мають права самостійно заборонити або обмежити проведення мирного зібрання.

Таким чином, запровадження на території України карантину очевидно передбачає обмеження або заборону масових заходів та конфліктує з проведенням мирних зібрань.

Разом із тим, розуміння правоохоронцями змісту Постанови КМУ №211 та 641 щодо обмеження масових заходів як таке, яке стосується конституційного права на мирні зібрання та відповідне складання адміністративних протоколів на організаторів мирних зібрань безперечно становить помилку правозастосування.

Цікавим фактом залишається провальна статистика результатів судового розгляду складених працівниками поліції протоколів за порушення правил карантину.

В чинних умовах карантину доцільне втручання держави в права людини, але лише при чітко виражених, адекватних та вагомих причин, тобто збереження здоров'я суспільства та з дотриманням відповідної процедури, передбаченої Конституцією – обмеження права на мирні зібрання лише законом, прийнятим Верховною Радою України.

На нашу думку, при обмеженні права на мирні зібання доцільно виходити з презумпції правомірності мирного зібрання, а отже органи влади мають переконливо довести, що обмеження, які вони пропонують, відповідають критерію «необхідності у демократичному суспільстві», визначеному Європейською конвенцією про захист прав людини, та підставам їх застосування, встановленим Конституцією.

---

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Постанова КМУ «Про запобігання поширенню коронавірусу COVID-19» від 11 березня 2020 року №211. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF

3. Рішення Конституційного Суду України від 28.08.2020 р. № 10-р/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Щоб зайняти гідне місце у міжнародній спільноті, Україна намагається формувати власну правову систему, в якій визнаються та застосовуються фундаментальні демократичні принципи, що на сам перед забезпечує розвиток суспільних відносин, в яких визнаються та гарантуються основні права та свободи людини і громадянина, розмежовуються владні повноваження та інше. Правове регулювання суспільних відносин постійно оновлюється, приймаються нові законодавчі акти, вносяться зміни та доповнення до діючих нормативно-правових актів і це відповідно потребує використання засобів тлумачення права. Завдяки тлумаченню норм права забезпечується втілення правових норм у суспільні відносини, відбувається поєднання розуміння та реалізації права, що забезпечує стан законності у державі.

Без глибокого і всебічного розуміння змісту норм права неможливе правове регулювання громадського життя, зміцнення законності і тому тлумачення нормативних актів є необхідною передумовою для правильного застосування правових норм.

Поняття «тлумачення норм права» остаточно сформулювалося у середині XX ст., але витоки і передумови появи цього явища були започатковані на межі IV та V ст. до н. е. Давньогрецький філософ Платон, у своєму творі «Держава», висловлював принципи і правила, якими має керуватися досконала, на його думку, держава. Шляхом логічних умовиводів Платон доходив висновків, що, «беручись установлювати закони», люди влади можуть встановлювати їх правильно або неправильно», а отже, виникає справедливе питання, яке за багато століть стане яблуком розбрату між представниками позитивістської та природньо-правової юриспруденції: «Якщо інші люди зобов’язані коритися будь-якому приписові, який встановили люди, що на цей момент

є при владі, то чи буде це дійсно справедливим?» [1, с. 23]. Розробляючи проблему справедливості, філософ доходить висновку, що ця якість здатна бути притаманною як окремим людям, так і цілим державам. Платон по-своєму здійснює тлумачення існуючих норм права чи таких, якими вони повинні бути і тому його роздуми поправу можна вважати неофіційним тлумаченням.

Арістотеля (384 – 322 рр.) розвиваючи тему писаних законів, говорив про їх недосконалість і зазначав, що закони також можуть бути «поганими чи добрими, ґрунтуватися чи не ґрунтуватися на засадах справедливості» [2, с. 41]. Отже, філософ фактично позбавляє закон як акт уповноваженого видавати його органу чи особи ознаки універсалізму у керуванні суспільними відносинами, і допускає наявність чогось вищого за закон. Цим вищим, логічно виходячи зі змісту його твору, є справедливість. Під справедливістю Арістотель розумів такий стан речей, за якого «усі рівні володарювали тією ж самою мірою, якою вони коряться, і щоб кожен поперемінно то керував, то корився». Слід зазначити, що філософ також уживає слово «закон» у значенні порядок, який має базуватися на засадах справедливості: «…хто вимагає, аби панував закон, очевидно хоче, щоб панували Божество і Розум, а хто вимагає, аби панувала людина, проявляє (у своїй вимозі) певне дикунство; бо пристрасть саме і є таким (чимось тваринним), до того ж вона зводить навіть найкращих праведних з істинного шляху; навпаки, закон – це розум поза пристрастями і бажаннями» На його думку, право становить «державне благо», що «служить загальній користі»; право має пильнувати судовий орган [2, с. 41].

Історії відомі випадки, коли негативно ставилися до самої спроби тлумачити видані правові акти, оскільки вважалося, що останні написані настільки ясно, що їх може зрозуміти без будь-яких утруднень будь-яка зацікавлена особа [3, с. 32]. Показовим є приклад імператора Юстиніана (VI століття н.е.), який заборонив тлумачення своїх Дигестів, вважаючи, що всі неясності були усунуті і не залишилося підстав для сумнівів. У своєму посланні «Про складання Дигестів» («Deo auctore») від 15 грудня 530 р., адресованому знаменитому юристові Трібоніану, який очолював за його дорученням комісію із систематизації творів класичних юристів, він проголосив: «Ми затверджуємо за нашими зборами, які будуть складені вами з волі Бога, назву Дигест або Пандект; надалі ніхто з юристів не повинен насмілюватися прикладати до нього коментарів і своєю багатослівністю заплутувати стислість цього кодексу…», видаючи Corpus juris, він наказав, щоб суди у випадках сумнівів зверталися за роз’ясненнями до самого імператора [4, с. 20].

Противником тлумачення права був і автор знаменитої книги «Про

злочини і покарання» італійський просвітитель і юрист Ч. Беккаріа. Він писав, що «судді не може належати право тлумачити кримінальні закони виключно внаслідок того, що вони не є законодавцями» [5, с. 75]. На його переконання, «недоліки, пов'язані з точним слідуванням букві кримінального закону, нікчемні у порівнянні з недоліками, що викликаються тлумаченням. Ці недоліки «легко усуваються шляхом внесення в текст закону необхідних змін». Суворе ж «слідування букві закону не допускає судового свавілля, що загрожує виникненням необхідних і самокорисливих суперечок» [5, с. 78].

У своєму «Слові про закон і благодать» Митрополит Іларіон також торкається чималого кола політичних і юридичних проблем. По суті, він окреслює співвідношення закону, істини і благодаті. Термін «закон» Іларіон вживає переважно в теологічному значенні, хоча певною мірою іларіонівський термін «закон» набуває одночасно і релігійного, і юридичного змісту. Закон він характеризує як жорстоку вимогу підкорення чужій волі; під істиною розуміє реалізацію волі людини. Закон – це перший щабель в організації суспільного життя, і він даний людям «на приуготование к истине», він – «предтеча істини і благодаті». Закон прирівнюється зі світлом місяця, а істина – із променями сонця. Істина досягається не всупереч закону, а завдяки йому. Термін «закон» Іларіон частіше вживає у філософському смислі, а для правових категорій використовує термін «правда», який трактується з одного боку як справедливість, а з іншого, – як право [6, с. 55–56].

Митрополит Іларіон описує канони християнського світогляду, досліджує співвідношення Старого і Нового Завітів, «закону» і «благодаті». Для тлумачення використовуються не тільки богословські, а й соціальні поняття. Митрополит Іларіон зазначає: «закон» – «стень», «благодать» – «істина», «закон» – рабство, «благодать» – свобода, проте існування їх мислиться як єдність актуального і потенційного. Благодать існує як замисел Бога. Актуально кожне начало не існує, а змінює одне одного: спочатку «закон», а потім – «благодать» [7, с. 13].

З позицій аналізу різних типів праворозуміння і пов'язаних з ними теорій тлумачення слід підтримати позицію О. Черданцева, який вважає, що розвиток у питаннях тлумачення права пройшов декілька етапів:

а) спочатку визнається тільки суворе дотримання букви закону;

б) потім визнання всіх способів тлумачення, але тих, які використовуються тільки для з'ясування волі «історичного» законодавця, при цьому, основною цінністю вважаються стабільність і визначеність права;

в) поява «об'єктивних» теорій тлумачення, які визнають мінливість, «динамічність» права – тут метою тлумачення виступає

«пристосування права до життя», і суддя ще не ставиться на один рівень із законодавцем;

г) виникнення «руху вільного права», що врівноважує суддю із законодавцем;

ґ) соціологічний напрям, де перевага надається не закону, а діяльності суддів. При цьому закон розглядається як «порожня посудина», яку суддя може заповнити чим завгодно [8, с. 14–15].

Такий виклад розвитку правової думки стосовно тлумачення має схематичний характер і не має чіткої хронологічної послідовності, оскільки в теорії тлумачення права паралельно співіснували різні наукові напрями.

За радянською системою влади, виходячи з формального верховенства вищого представницького органу, наділеного також формально всією повнотою державної влади, правотлумачення Конституції і законів належало Верховній Раді, яка при тлумаченні законів нерідко змінювала їх зміст і встановлювала нові юридичні норми. Цей процес був суворо контрольований з конкретно визначеним суб'єктним складом та функціональними обов'язками.

Тлумачення, яке спочатку є індивідуальним уявленням, може у процесі подальшого пізнання внутрішнього розумового процесу та понятійно-термінологічного мовного оформлення стати загальнопоширеною нормою. Тобто, «тлумачення» – це пізнавальний процес, спрямований на розуміння та пояснення явищ природи або суспільного буття. У гуманітарних науках з допомогою цього терміна позначається спосіб пізнання різних об'єктів людської культури (інтерпретація творів мистецтва, культурного значення матеріальних об'єктів, створених людиною) або розуміння різних письмових текстів [9, с. 84–85]. Саме в останньому значенні вживається термін «тлумачення», коли мова йде про юридичне тлумачення текстів нормативно-правових актів.

Отже, практика тлумачення норм права є важливою для демократичної держави. Як науковий термін слово «тлумачення» означає процес сприйняття людиною предметів матеріального світу і духовних об'єктів (законів природи і суспільного розвитку, продуктів творчої діяльності, об'єктів письмової мови й ін.).

---

1. Історія політичних і правових вчень. Хрестоматія. Платон. Держава / Під ред. О.Е. Лейста. М. : Городец, 2000. С. 23.

2. Арістотель. Політика. Арістотель. К. : Основи, 2000. С. 41

3. Юдін З. М. Тлумачення договору. : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Юдін Зореслав Михайлович . Одеса, 2004. С. 32.

4. Дигесты Юстиниана : (Избранные фрагменты в переводе и с

примечаниями И. С. Перетерского) [отв. ред. Е. А. Скрипилев]. М., 1984. С. 20

5. Беккария Ч. О преступлениях и наказаних. Беккария Ч. О. М. : Межд. отн., 2000. С. 75, 78.

6. Руська філософія права: антологія. [укладачі : Альбов А. П., Маслєнніков Д. В., Сальніков М. В.]. СПб.: Алетейя, 1999. С. 55-56.

7. Сливка С. С. Українська національна філософія права: антологічний ракурс. Сливка С. С. Львів : Воля, 2001. С. 13.

8. Черданцев А. Ф. Вопросы толкования советского права. Черданцев А. Ф. Свердловск : Атика, 1972. С. 16.

9. Ушаков А. А. О языке законов и законодательной стилистике. Ушаков А. А.. Структура лингвостилистики и ее основные категории. Пермь : Юриздат, 1983. С. 84-85.

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
Литвин Е. П.,
курсант 2-го курсу факультету № 1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Стабільність громадського порядку в країні залежить від комплексу чинників, серед яких повсякденна, поступальна та активна діяльність сил охорони правопорядку займає одне з важливих місць. Найчастіше такою структурою виступають органи поліції. При цьому своєчасність реагування на факти порушення громадського порядку, усунення загроз громадської безпеки і їх негативних наслідків характеризують результативність діяльності уповноважених суб’єктів в цій галузі.

В умовах реформування системи правоохоронних органів України з метою забезпечення безпеки та ефективності їх діяльності великого значення набуває використання досвіду провідних країн світу. Цю практику починають поступово реалізовувати в нашій державі. Аналіз основних напрямів міжнародної співпраці з підготовки кадрів для правоохоронних органів України підтверджує необхідність розроблення та закріплення новітніх форм співпраці з міжнародними організаціями, навчальними закладами, науковими та поліцейськими установами іноземних держав, подальшого впровадження найкращих закордонних практик у діяльність

кадрових підрозділів, навчальний процес та науково-дослідницьку роботу ВНЗ України. Велика потреба також є у виданні за результатами міжнародної співпраці навчально-методичних матеріалів, де висвітлювалися б досвід боротьби зі злочинністю, форми та механізми взаємодії підрозділів правоохоронних органів України та інших держав [1].

Безпосередньо ж діяльності поліції, на міжнародному рівні, стосуються такі документи: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 17.12.1979 р., Віденська декларація про злочинність і правосуддя: відповідь на виклики XXI століття, прийнята на Десятому Конгресі ООН з попередження злочинності й поводження із правопорушниками (Відень, 10–17 квітня 2000 р.), Декларація про поліцію, затверджена Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 8.05.1979 р., а також Європейський кодекс поліцейської етики, викладений у Рекомендації Rec (2001)10 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи від 19.09.2001 р. В їх преамбулах та нормах щодо принципів та завдань поліції викладено такі стандарти правоохоронної діяльності:

- визнання поліції, як структури, що відіграє життєво важливу роль у забезпеченні прав і свобод людини;
- поліція повинна виконувати свої завдання справедливо, керуючись, зокрема, принципами неупередженості і недискримінаційного підходу;
- обмеження у прийняті на роботу у поліцію осіб, що, перебуваючи на службі у поліції, порушували права людини або працювали у підрозділах, розформованих у зв’язку з антигуманною практикою;
- поліція не повинна застосовувати, заохочувати або допускати будь-які тортури і випадки нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання;
- поліція може втручатися у приватне життя тільки тоді, коли це абсолютно необхідно для досягнення законних цілей;
- поліція при виконанні своїх функцій повинна пам'ятати про фундаментальні права кожної людини, такі як свобода переконань, совісті, релігії, слова, мирних зборів, пересування і прав власності;
- працівники поліції зобов’язані діяти чесно і шанобливо щодо населення, особливо коли вони взаємодіють з представниками найбільш уразливих груп, справедливо керуючись, зокрема, принципами неупередженості і недискримінаційного підходу;
- поліція взаємодіє із населенням, яке і визначає ефективність її роботи;
- поліцейські повинні протидіяти фактам порушення закону, а у

випадку, якщо правопорушення може безпосередньо спричинити непоправну або суттєву шкоду, вони повинні негайно вжити усіх можливих заходів щодо його попередження; за відсутності такої загрози поліцейський повинен вжити заходів щодо припинення цього правопорушення чи його рецидиву шляхом доповіді про ситуацію, що склалася, безпосередньому керівництву, а якщо це не призведе до бажаних результатів – вище стоячому;

- працівники поліції особисто відповідають за власні дії, бездіяльність та за накази, що віддаються підлеглим;

- поліція здійснює реальне співробітництво з іншими правоохоронними органами, місцевим самоврядуванням, неурядовими організаціями та населенням, включаючи етнічні меншини;

- поліцейські розслідування повинні бути об'єктивними і справедливими, проводитися з урахуванням специфічних потреб людей, таких як діти, підлітки, жінки, меншини, в тому числі й етнічні, представники уразливих груп; жінки особливо потребують неупередженої, негайної і виразної підтримки у випадках домашнього насильства, статевих злочинів, а також торгівлі та сексуальної експлуатації;

- поліція повинна забезпечувати жертвам злочинів необхідну підтримку, сприяння та інформацію без будь-якої дискримінації [2, с. 161-168].

Міжнародні стандарти розглядаються переважно у контексті забезпечення правоохоронними органами прав людини як закріплених у міжнародних актах та інших міжнародних документах певних еталонів, норм, показників, до дотримання та досягнення яких заохочується або ж зобов'язується держава [3, с. 11].

Нажаль в питаннях технічного та матеріального забезпечення Національна поліція України суттєво відстає від вимог часу. Зокрема, варто відзначити надзвичайно широке застосування в роботі правоохоронців зарубіжних країн науково-технічних засобів, широке впровадження наукової організації праці персоналу поліції. На службу поліції поставлені найновіші досягнення природничих і технічних наук. Поліція має розгалужену систему експертно-дослідних і наукових установ. Наприклад, при розслідуванні навмисного вбивства чи іншого тяжкого злочину поліція Англії може провести в найкоротший термін десятки найрізноманітніших експертиз, серед яких і такі, що допомагають дістати докази за випарами алкоголю і наркотиків у повітрі кімнати, де трапився злочин, за залишками їжі у шлунку, за хімічним і біологічним складом сечі і калу, за мікрочастками, залишеними злочинцем на підлозі й одязі потерпілого. У колекціях криміналістів є всі види вогнепальної

зброї, яку колись виробляли в країнах світу, всі види фарби, що застосовується на всіх автомобільних заводах світу, зразки всіх ниток і тканин виробництва США, Японії, Китаю, аж до кустарного виробництва африканських племен [4, с. 44].

Водночас закони Франції, Великої Британії, ФРН встановлюють такий порядок використання науково-технічних засобів, який не тільки сприяє виявленню істини при розслідуванні злочинів, а й забезпечує охорону прав і законних інтересів громадян. Типовою для поліції розвинених країн є висока технічна оснащеність патрульної служби, без чого її ефективна робота взагалі неможлива, оскільки від цього залежить мобільність нарядів [5, с. 25].

Серед основних напрямів забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів, які варті впровадження у вітчизняну практику, є демократизація, соціалізація та взаємокоординація напрямів реформ у сфері підвищення якості безпеки, а також формування принципово нового підходу до якості надання державних послуг правоохоронними органами для підтримання правопорядку. Для цього потрібні: прийняття відповідних державних програм із забезпечення якості обслуговування населення; децентралізація надання послуг через делегування повноважень соціальним організаціям; запровадження контрактно-договірної форми надання послуг; проведення організаційно-структурних заходів та функціональних обстежень владних суб'єктів, у межах яких провадиться вдосконалення державної служби, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів [6, с.7].

Досвід реформування поліцейської системи в країнах Центральної та Східної Європи (Німеччини, Угорщини, Польщі, Словенії, Чехії, Болгарії, балканських країн) свідчить про вплив міжнародних стандартів, принципів та норм на реформаційні процеси в поліції, на саму сферу управління органами внутрішніх справ загалом, оскільки його результатом стали процеси демілітаризації, демократизації, деполітизації поліцейських органів. Прагнення до ефективності та забезпечення якості послуг, що надаються населенню, поліпшення їхньої організації та розподілу між владними суб'єктами характеризують сьогодні стратегічні напрями розвитку поліції в багатьох країнах світу [7, с. 461-466].

Згадані обставини дають підставу звернути увагу на те, що міжнародні стандарти із захисту прав і свобод людини в більшості випадків можуть бути безпосередньо спрямовані на регламентацію діяльності правоохоронних органів. Забезпечення законності, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян – це предмет турботи держави про свої правоохоронні органи. Недарма, попри різні оцінки поліції в сучасному світі, закордонні фахівці одностайні у

визнанні її величезної ролі.

1. Зозуля Є. Підготовку сучасного правоохоронця – на рівень європейських стандартів. Є. Зозуля. Віче. 2014. № 4. URL: http://www.viche.info/journal/ 4070/.

2. Заброда С.М. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності щодо протидії насильству в сім'ї. *Право і суспільство*. 2012. Вип. 2. С. 161-168.

3. Касараба Ю.Я. Адміністративно-правове забезпечення впровадження міжнародно-правових стандартів у діяльність органів міліції України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2009. С. 11.

4. Губанов А. В. Полиция зарубежных государств: основные черты организации и деятельности. М.: Дело. 2016. С. 44.

5. ГИЦ МВД СССР. *Зарубежный опыт патрульной службы. Обзорная информация*. М. 1989. Вып. 22. С. 25.

6. Суббот А. Застосування в Україні передових світових стандартів в організації ефективної діяльності правоохоронних органів. Суббот А. Віче. 2014. №10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_10_4

7. Соболь Є. Ю. Досвід організації та діяльності поліції провідних країн Європи. *Форум права*. 2012. № 31(2). С. 461-466.

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
Надурак В. В.,
курсант 2-го курсу факультету № 1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Таким чином, уже в першій половині XVI ст. за Дніпровськими порогами утворилася вільна військова спільнота, майже класичного зразка, оскільки вона повністю не залежала від офіційної влади, перебуваючи на непідконтрольній державі території, і відзначалася військово-промисловим характером діяльності.

Питання ефективного забезпечення та захисту прав і свобод людини мають першорядне значення для демократичної, правової, соціальної держави. Вивчення проблем вдосконалення механізму захисту прав і свобод людини в Україні набуває особливої актуальності

у зв'язку з прагненням нашої країни бути повноцінним членом Європейського співтовариства, зокрема, в контексті Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Повага до прав і свобод людини є основним принципом функціонування Європейського Союзу. Однією з початкових цілей європейської інтеграції було запобігання повторенню жахливих наслідків Другої світової війни, саме тому перша Європейська конвенція 1957 року містить положення про права людини, такі як недискримінація, свобода пересування та право на гідну винагороду [1]. У той же час надзвичайно важливо розуміти курс на європейську інтеграцію як процес підвищення значення прав людини в європейському правовому порядку, більше того, права людини стають все більш важливими в процесі розширення Союзу. Історія багато разів показувала, що, хоча права людини не фігурували в первинних договорах, вони стабільно ставали важливими з кінця 1960-х. Здається, цей процес нещодавно пришвидшився. Найпомітнішим доказом є рішення Європейської ради на саміті в Кельні, який відбувся 3-4 липня 1999 року, про те, що для Європейського Союзу слід розробити Хартію прав людини, оскільки "захист основних прав є основним принципом Союзу і необхідною умовою його легітимності". Довгих десять років знадобилося Європейському Союзу, щоб Хартія прав людини отримала юридичну силу і лише після набуття чинності Лісабонського договору в 2009 році Хартія має таку ж юридичну силу, як договори Європейського Союзу [2].

Хартія ЄС беззаперечно посприяла забезпеченню більш високого рівня міжнародно-правового гарантування фундаментальних прав людини, а певні норми цього документа здатні служити взірцем для удосконалення конституційно-правового захисту прав людини в Україні [3].

Слід зазначити, що принципи свободи, демократії, поваги прав людини та верховенства закону притаманні процесу європейської інтеграції. Україна крокує шляхом розвитку тісніших зв'язків з Європейським Союзом та його країнами-членами. У певному сенсі Україна вже дуже добре інтегрувалася в Європу. Окрім узгодження власних економічних інтересів з ЄС, Україна є членом Ради Європи (1995), ОБСЄ (1992), Енергетичного співтовариства (2011) та визнає юрисдикцію Європейського суду з прав людини у зв'язку з чим була ратифікована Європейська конвенція з прав людини 17.07. 1997 року. Ратифікація 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України та Європейським Парламентом Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством

з атомної енергії та їх державами-членами, з іншого (далі – як Угода про асоціацію) стало кроком до вдосконалення механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Стаття 2 Угоди про асоціацію передбачає, що повага до демократичних принципів, прав людини та основних свобод, а також дотримання верховенства права повинна складати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін та є важливими елементами цієї Угоди. Відповідно до статті 4 Угоди, політичний діалог між Сторонами слід розвивати та посилювати у всіх сферах, що становлять взаємний інтерес. Завданням такого діалогу є, серед іншого, посилення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного управління, прав людини та основних свобод, включаючи права осіб, що належать до національних меншин, недискримінація осіб, що належать до меншин і повага до різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішньополітичних реформ [4].

З метою сприяння виконанню положень Угоди про асоціацію Рада асоціації рішенням № 2015/1 рекомендує затвердити Порядок денний асоціації [4], який є практичним інструментом, спрямованим на підготовку та сприяння повному впровадженню Асоціації. Згода та досягнення загальної мети політичного об'єднання та економічної інтеграції. Ряд положень Порядку денного Асоціації присвячений вдосконаленню механізму захисту прав і свобод людини. Зокрема, як визначено у пункті 2.1. Порядок денний асоціації Україна – ЄС, Сторони домовляються про встановлення діалогу та співпрацю для зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного управління, прав людини та основних свобод, включаючи права національних меншин, зокрема у сферах стабільності, незалежності та ефективності установи, що забезпечують повагу демократичних принципів і верховенства права, повагу прав людини та основних свобод шляхом всебічної співпраці щодо захисту прав людини та основних свобод; сприяння впровадженню міжнародних та регіональних стандартів прав людини тощо. Реалізація механізму захисту прав і свобод людини в Україні також передбачається в контексті реалізації Плану лібералізації візового режиму для України. На виконання цих актів Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015 затверджена Національна стратегія (далі - Стратегія) у галузі прав людини, яка спрямована на забезпечення пріоритету прав і свобод людини як визначального чинника під час визначення державної політики у прийнятті рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Стратегія зосереджена на вирішенні основних системних

проблем у сфері захисту прав і свобод людини та нових викликах суспільства, але не вичерпує повністю проблематику у зазначеній сфері. Удосконалення системи захисту прав і свобод людини здійснюватиметься з урахуванням як вітчизняного досвіду, так і напрацьованих та апробованих міжнародною спільнотою засад і принципів. У цьому зв'язку буде взято до уваги та активно використовуватиметься досвід Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правозахисних організацій України, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, інших міжнародних організацій, а також практика Європейського суду з прав людини [5] і відповідно 23 листопада 2015 р. Розпорядженням КМУ № 1393 затверджено План дій щодо реалізації Національної стратегії у галузі прав людини на період до 2020 р. [6].

Таким чином, необхідно вказати на стратегічну важливість процесу європейської інтеграції України для подальшого забезпечення ефективного механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Серед викликів, що стоять перед українською державою, яка обрала європейський вектор розвитку, надзвичайно важливими є питання наближення українського законодавства у сфері захисту прав людини до загальновизнаних європейських стандартів. Водночас, на наш погляд, перспективними в контексті європейської інтеграції видаються такі напрями реформування законодавства у сфері захисту прав людини, як: вдосконалення законодавства України з точки зору забезпечення принципу рівності та недискримінації у праві; прав національних меншин, внутрішньо переміщених осіб, а також осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях України; вдосконалення функціонування таких правозахисних установ, як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, суду, прокуратури.

---

1. Європейська конвенція про видачу правопорушників (Париж, 13.12.1957 р.)

2. Хартія основних прав Европейского Союзу *(Ніцца, 07.12. 2000 р.)*

3. С. Добрянський. Хартія основних прав Європейського Союзу як регіональний праволюдинний стандарт. Вісник Національної академії правових наук України № 3 (74) 2013. С. 23-30.

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

5. Указ Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини». URL: https: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text

6. КМУ Розпорядження «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року».URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/248740679

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук,
Самчук А. В.,
курсант 2 курсу факультету № 1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У сучасному житті, в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів все більшого значення набувають міжнародні стандарти забезпечення й захисту прав і свобод людини, європейські принципи і стандарти публічного права й адміністративного законодавства [1, с. 33–34]. Сьогодні сприйняття європейських орієнтирів часто відбувається завдяки процесу європейської інтеграції, який є стратегічним вектором розвитку української держави [2, с.12].

Європейська практика, на засадах якої впроваджуються правові стандарти, свідчить про наявність обов’язкових стандартів і стандартів, які мають рекомендаційний характер. Обов’язкові правові стандарти виражаються у правових нормах, які зобов’язують до належної поведінки. Саме ця особливість стандартів багато в чому визнає загальний напрям розвитку правової системи, оскільки за своєю правовою природою такі норми належать до норм-принципів, а отже, мають установчий характер. Необов’язкові стандарти, які мають рекомендаційний характер, – це породження міжнародного права XX ст., коли «швидкість» їх розвитку не збігалася з можливостями й бажаннями окремих держав. Поділ європейських правових стандартів на згадані різновиди обумовив функціонування права у звичайному розумінні, тобто такого, яке має обов’язковий характер, і так званого «м’якого» права. Міжнародні стандарти існують у будь-якій сфері правового регулювання, проте вони здебільшого ототожнюються зі стандартами, які регулюють технічну сферу, оскільки є найпоширенішими [3, с. 44].

Однак сьогодні важко уявити будь-яку сферу суспільного життя, у якій би не існувало загальновизнаних міжнародних стандартів. Європейські правові стандарти формуються в рамках двох найбільших регіональних міжнародних об'єднань – Ради Європи і Європейського Союзу. Рада Європи встановлює передусім стандарти в гуманітарній сфері: щодо захисту прав людини, охорони довкілля, конституційного права, що зумовлено цілями й метою її функціонування. Європейський Союз – через директиви, регламенти й інші нормативно-правові акти – встановлює стандарти більшості сфер життєдіяльності населення ЄС [3, с. 44].

Основним джерелом стандартів ЄС є Установчі договори. Наприклад, Договір про функціонування ЄС містить стандарти у таких пріоритетних сферах суспільних відносин, як права людини, транспорт, сільське господарство й рибальство, економічна й монетарна політика, зайнятість, соціальна політика тощо. Лісабонський договір, який набув чинності 1 грудня 2009 р., запровадив новий вид стандартів ЄС – так звані «спільні цінності» ЄС. Стаття 2 Договору про ЄС (ДЄС) визначає, що «Союз ґрунтується на цінностях пошани до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права й шанування прав людини, включаючи права меншин. Ці цінності є спільними цінностями всіх держав-членів у суспільстві, де панують плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність і рівність між жінками й чоловіками» [4, с. 643-644].

Слід зазначити, що саме при розвитку «стандартизації» в європейському праві відбувається своєрідне відпрацювання методів регулювання суспільних відносин у ЄС.

Визначаючи європейський правовий стандарт як окрему категорію норм європейського права, потрібно зауважити, що цей термін вживається у широкому значенні як «правовий стандарт» і включає такі елементи, як загальні принципи права ЄС і «спільні цінності» ЄС – вони стосуються прав людини, довкілля, економічних питань та ін. Класичним прикладом їх закріплення є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка формулює їх у формі принципів. Зміст цих принципів багато в чому визначається Європейським судом з прав людини, який суттєво впливає на їх змістове наповнення. І звичайно, ці вимоги є основоположними для права України. У вузькому значенні цей термін має специфічний зміст і не збігається із поняттям «правовий стандарт», наприклад це стандарти в технічній сфері, які ухвалюються Європейським комітетом стандартизації, тобто за своїм змістом є технічною публікацією, яка використовується як норма, правило, настанови чи визначення. Отже, по суті, вони стосуються продукції, послуг або систем. І виступають базою для зближення і взаємодії в рамках зростаючого ринку в різних галузях промисловості [3, с. 45].

Процес імплементації міжнародних норм у внутрішнє законодавство

нашої держави потребує систематизації. Оскільки на шляху до інтеграції в Європейський Союз нашій державі доведеться імплементувати значний масив міжнародних та регіональних норм, що містять європейські цінності, обов'язкова імплементація яких має стати стрижнем, на якому надалі будуть будуватися відносини між Україною та Євросоюзом. Важливим кроком на цьому шляху, без сумніву, має стати проведення конституційної реформи в рамках тісної співпраці між державою та громадянським суспільством. Адже незважаючи на те, що положення існуючої Конституції є похідними від загальних та європейських принципів права, наразі цей документ все ж не відповідає викликам, що постали перед Україною як сучасною європейською державою. Саме внесення змін, а можливо і підготовка нового тексту Конституції України має закласти нові механізми взаємодії між нашою державою та Європейським співтовариством. Окрім цього, необхідно провести систематизацію міжнародних норм, що наразі діють у внутрішньому законодавстві, створити нові, більш дієві, механізми імплементації тощо [5, с. 89].

Слід мати на увазі, що прецедентна практика Європейського суду з прав людини сьогодні фактично імплементується в національну правову систему України, оскільки сама Конвенція дає Європейському суду право фактичного тлумачення положень Конвенції, а національні судові органи починають дедалі частіше посилатися на прецедентні рішення Європейського суду при вирішенні питань у межах національної судової юрисдикції. Таким чином, Конвенція з прав людини й міжнародні стандарти, які виникли на підставі прецедентної практики Європейського суду з прав людини, складають ту правову основу, на якій будуються правові принципи національного регулювання відносин держави (державних органів) й особи (юридичної або фізичної) [6, с. 340].

Приведення внутрішнього законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, взятих на себе шляхом ратифікації численних міжнародних договорів та статутів міжнародних організацій, стоїть на першому місці на карті євроінтеграційного шляху нашої держави. Визнання примату міжнародного права та використання міжнародного законодавства як запобіжного засобу при ліквідації наслідків недосконалого та непослідовного внутрішнього законодавства є лише тимчасовим запобіжним заходом [5, с. 89].

Отже в підсумку, варто зазначити, що Україною уже зроблені перші кроки у вигляді законодавчих змін, тобто оновленні правової сфери і приведення її у відповідність із вимогами Європейського Союзу але безумовно, потрібно докласти багато зусиль органам законодавчої влади, щоб правове регулювання в державі ефективно позначилося б на підвищенні довіри народу до влади, сприяло б розбудові демократичної, правової держави, зміцненню її авторитету на міжнародній арені і показало, що Україна є відповідальним і

надійним партнером, який виконує свої зобов'язання. а від так, це сприятиме покращенню відносин України з Європейським Союзом.

1. Копиленко О., Києвець О. Європейські стандарти в українському законодавчому процесі: можливість і доцільність. Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України; за заг. ред. Є. Б. Кубка. Київ: ПрАТ «Юрид. практика», 2017. 608 с.

2. Хаустова М. Г. Проблема організаційно-правового забезпечення гармонізації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Проблеми законності*: зб. наук. пр. відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. ун-т «ЮАУ», 2017. Вип. 121. С. 12–29.

3. Хаустова М. Г. Міжнародні стандарти в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 2 (89) 2017. С. 43–53.

4. Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія. Харків; Право. 730 с.

5. Петришин О. В., Петришин О. О. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. *Вісн. Нац. акад. прав. наук України*. 2016. № 1(84). С. 84–91.

6. Н. М. Пархоменко. Гармонізація законодавства України з Європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. *Часопис Київського університету права*. С. 338–342.

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук,
Степанюк Д. М.,
курсант 2 курсу факультету № 1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ПЕРЕД ОСОБОЮ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Громадянське суспільство як суспільство громадян, які є рівними у своїх правах і обов'язках, суспільство, яке номінально не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради досягнення загального блага, є базисом держави. Держава, у свою чергу, захищає демократичні принципи самоврядування всіх недержавних організацій, які безпосередньо формують громадянське суспільство. Для цивілізованого розвитку обох феноменів необхідно створити надійний, ефективний та

гармонійний механізм їх взаємодії та взаємозбагачення [1, с.116].

Водночас, потрібно визнати, що громадянське суспільство не з'являється на порожньому місці, цьому повинен передувати соціальний і державний розвиток, причому від досконалості і суспільства, і держави в певних просторово-часових вимірах залежить ступінь досконалості інститутів громадянського суспільства, його більша або менша «зрілість» та розвиненість. Без існування держави (державних органів та інших інститутів державної влади) не існувало би громадянського суспільства (його інститутів) в тому сучасному розумінні, яке надається цьому поняттю сьогодні. Адже громадянське суспільство набирає свою силу і здатність до розвитку саме у взаємодії (діалозі та партнерстві) чи протистоянні (конфлікті) з державою, що не означає факт функціонування інститутів громадянського суспільства за своїми особливими законами, які відрізняються і не залежать від певних параметрів національної правової системи [2, с. 232].

Інститут відповідальності держави дозволяє створити додаткові стримування та противаги з владою, пом'якшити її самодержавні прояви та обмежити можливість зловживань, дотримуючись законів. Дотримання інституту відповідальності держави, її органів та посадових осіб перед людиною та громадянином є одним із основних показників правової спрямованості діяльності держави. Державні органи та їх посадові особи діють від імені держави, і тому держава несе відповідальність за неналежне забезпечення належного функціонування державного апарату, що призводить до порушення прав особи [3, с. 98].

Норми чинного законодавства передбачають той чи інший вид юридичної відповідальності державних органів та їх посадових осіб. У той же час державні органи – це колективні утворення, в яких важко визначити участь, вплив, вину конкретної посадової особи у виникненні соціально небезпечних або шкідливих наслідків. Держава та її орган є безособовими утвореннями. А говорячи про юридичну відповідальність держави або її органів, вони означають компенсацію особі за рахунок державного бюджету, а отже, і коштів платників податків - самих фізичних та юридичних осіб. З цього логічно випливає, що держава (державний орган) не несе юридичної відповідальності, а фізичні та юридичні особи нібито компенсують собі шкоду, заподіяну помилковими неправильними рішеннями чи діями держави (органу).

Політичний аспект відповідальності держави пов'язаний із рівнем легітимності державної влади і полягає у проведенні такої політики та прийнятті рішень, які відповідали б очікуванням суспільства, національним та суспільним інтересам. У випадку політики, яку суспільство оцінює як шкідливу або несприятливу для соціального та

державного розвитку, політичним аспектом відповідальності держави є негативні наслідки втрати довіри громадськості до тих органів та посадових осіб, які реалізують таку політику [4, с. 42-45].

Відповідно до ст. 3 Конституції України держава несе відповідальність перед особою за свою діяльність. Встановлення та захист прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Звідси очевидно, що юридична відповідальність держави перед особою є формою реалізації правових гарантій держави щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина.

А.Р. Крусян виділяє три підходи до взаємовідносин людини і держави: системноцентричний та персоноцентричний, що склалися історично, а також змішаний [5, с. 129]. Цей поділ зумовлений визначенням пріоритету людських інтересів або інтересів держави.

Суть першого полягає в тому, що людина є допоміжним аспектом, її метою є досягнення якихось надперсональних цілей, держава в цьому випадку займає домінуюче становище над людиною, а тому встановлення певних обмежень її прав залежить виключно від волі держава, яка в даному випадку необмежена будь-якими нормами законодавства, а згідно з другою – людина, як і її інтереси, переважає інтереси держави і не може суперечити останньому, а отже встановлення державою обмеження прав людини в такому випадку суперечитимуть правовій природі особи. Суть третього підходу полягає у запереченні гіпертрофованих уявлень про індивідуальні чи колективні принципи в концепції прав людини та її взаємозв'язку із суспільством, державою та іншими формами колективного життя, які були притаманні минулому, і який визнає необхідність органічне поєднання прав та обов'язків людини як особистісні та колективні принципи [5, с. 129]. Тобто, згідно з третім підходом, існує баланс між інтересами особистості та інтересами держави.

Того самого підходу до визначення взаємовідносин людини і держави та встановлення меж людської свободи дотримуються такі українські вчені, як В.Я. Тацій, який вважає, що метою юридичної науки є створення ефективних механізмів та правових засобів поєднання суспільних та особистих інтересів. пов’язуючи конфлікти між реалізацією прав людини та дотриманням суспільних інтересів [6, с. 6].

У свою чергу Ю.М. Тодика зазначив, що важливо підтримувати баланс інтересів між громадянином та державою. Правове регулювання їх відносин має бути спрямоване на оптимальне поєднання державних та приватних інтересів, але ні в якому разі не можна недооцінювати роль держави [7, с. 103].

Крім того, питання забезпечення балансу інтересів розглядається не лише в науці, а й на практиці. Таким чином, Європейський суд з прав

людини у пункті 124 рішення від 10 лютого 2011 року у справі «Дубецька та інші проти України» зазначив, що залишається визначити, чи дотримувалась держава справедливого балансу між конкуруючими інтересами заявників та суспільство в цілому [8].

Концептуально можна визначити наступні напрями відповідальності держави перед людиною: гарантує кожному її права і свободи; бере на себе відповідальність і фактично забезпечує права своїх громадян; дає свободу самовираження у всіх сферах суспільно-політичного життя, крім областей, прямо передбачених законами; не має права обмежувати права і свободи, крім випадків, прямо передбачених законом; не має права притягувати до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом; гарантує судовий захист прав і свобод людини і громадянина; діє виключно в рамках закону, має чіткі межі своїх повноважень, встановлених конституцією; відповідальні за незаконні дії посадових осіб: перевищення влади, зловживання службовим становищем; зобов’язаний відшкодувати за свій рахунок або за рахунок органів місцевого самоврядування матеріальну та моральну шкоду, заподіяну незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб при здійсненні ними повноваження; гарантує право особи звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ або до відповідних органів міжнародних організацій, членом чи учасником яких є Україна [9, с. 16–21].

Отже, можна зробити висновок, шо інститут відповідальності держави перед особою сьогодні передбачає систему норм, яких слід неухильно дотримуватися. Це норми міжнародного права, що містяться в міжнародних конвенціях та документах, ратифікованих Україною; норми Конституції України, які покладають на державу обов'язки щодо людини, її прав та свобод; норми всіх галузей права, які передбачають відповідальність держави в особі її органів та посадових осіб перед громадянами.

---

1. Концепція удосконалення діалогу громадянського суспільства, особи та держави в контексті забезпечення та захисту прав людини в Україні. Ю. С. Шемшученко, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко та ін. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 116 с.

2. Грудицына Л. Ю. Государство и гражданское общество : моногр. под ред. С. М. Петрова. М. : ЮРКОМПАНИ, 2010. 464 с.

3. Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку. Проблеми, реалії, перспективи: моногр. Н. М. Оніщен ко ; відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. К., 2008. С. 98.

4. Середюк В.В. Відповідальність держави як елемент поняття «правова держава». *Часопис Київського університету права*. 2015/1. С. 42-45

5. Крусян А. Р. Конституційно-правова свобода людини як мета сучасного конституціоналізму. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії.* 2009. Т. 8. С. 125–136.

6. Тацій В. Я., Тодика Ю. М. Проблеми становлення сучасного конституціоналізму в Україні. *Право України.* 2001. № 6. С. 3–7.

7. Тодика Ю. М., Тодика О. Ю. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 368 с.

8. Рішення Європейського суду з прав людини від 10.05.2011 р. у справа «Дубецька та інші проти України». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_689/page (дата звернення: 21.10.2020).

9. Ладиченко В. В. Функціональний підхід до розуміння держави: питання про дотримання інтересів особистості. *Держава і право* : *зб. наук. пр. "Юридичні і політичні науки".* 2007. Вип. 36. С. 16–21.

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук,
Стецик А. Ю.,
курсант 2 курсу факультету № 1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Дослідження сутності та особливостей гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні на сьогоднішній день є актуальним. Насамперед варто зазначити, що до основних принципів демократичної держави належать закріплені права і свободи людини і громадянина, а також гарантії їх захисту на конституційному та законодавчому рівнях.

У нашій державі Конституцією закріплено, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Також, згідно з положеннями Конституції, діяльність держави має базуватись на гарантіях прав і свобод людини і громадянина, адже держава є відповідальною за власну діяльність перед кожною людиною і громадянином. Основний обов'язок держави полягає у затвердженні і забезпеченні прав і свобод людини і громадянина [1].

В загальному, під гарантіями права і свободи людини і

громадянина розуміють умови, засоби та методи, завдяки яким забезпечується реалізація прав і свобод у повному обсязі та всебічна охорона останніх [2, с. 219]. Також доцільно зазначити, що реальність гарантій права і свободи людини і громадянина проявляється не лише у конституційному закріпленні, але й у забезпеченні недопущення будь-яких порушень чи утисків останніх зі сторони держави або інших суб'єктів правовідносин, що мають місце у суспільстві.

З цього приводу Скакун О. Ф. зауважувала, що проголошення будь-якого з прав людини, навіть того, що закріплюється нормативними актами – по суті є нічим без існування справжніх гарантій здійснення, адже останній визначається просто як «заява про намір», без існування реальної цінності осіб окремо та суспільства в цілому [3, с. 187]. Оніщенко Н. М. та Пархоменко Н. М. підтримують таку думку та додають, що ефективний захист прав і свобод людини і громадянина – це одне з найважливіших завдань будь-якої держави і України, зокрема, а також є актуальним напрямком для розвитку правової системи. Також науковці зазначають, що такі права та свободи мають бути у центрі державної політики [4, с. 83].

Аналізуючи положення Конституції, в особливості Розділу ІІ, що має назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», умовно можна виділити наступні принципи гарантій прав і свободи людини і громадянина в нашій державі: невідчужуваність, непорушність, невичерпність, неможливість скасування, неможливість звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, рівність, невід'ємність [1].

Варто зазначити, що в Україні практична реалізація принципів прав і свобод людини і громадянина забезпечується двома категоріями гарантій, а саме – загальними й юридичними (або їх ще називають спеціальними). При цьому, під першими розуміється комплекс об'єктивних і суб'єктивних чинників, які направлені на практичну реалізацію прав і свобод людей і громадянина, мінімізацію причин, які перешкоджають неповній чи неналежній реалізації останніх, а також захист прав і свобод від порушень, які можуть виникнути. Вони діляться на економічні (економічна свобода громадян та їх об'єднань, соціально орієнтована ринкова економіка, тощо) й політичні гарантії (право громадян на утворення політичних партій, заборона діяльності об'єднань лише в судовому порядку, тощо). Другі ж встановлюються державою на законодавчому рівні, під ними розуміються правові методи й засоби, при використанні яких реалізуються й охороняються права і свободи людини і громадянина, а також усуваються порушення останніх [5, с. 132].

Зокрема до таких належать визначені Конституцією України право на оскарження в суді дії чи бездіяльності органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55), недопустимість обмеження прав і свобод громадян, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64), тощо [1].

Особливу роль у гарантії прав і свободи людини і громадянина відіграє Президент України, який у відповідності до статті 102 Конституції України: «є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина» [1].

Отже згідно з Конституцією України, прав і свободи людини і громадянина підпадають під захист суду. Зокрема, в основному Законі зазначається: «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом» [1].

Окрім внутрішнього регулювання прав і свобод людини і громадянина, також є міжнародно-правовий механізм захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема Європейський суд з прав людини, Верховний комісар ООН із заохочення захисту прав і свобод людини, Комісія з прав людини ООН, тощо [6].

Таким чином, як показує вищенаведений аналіз, у Україні чітко закріплені гарантії прав і свобод людини і громадянина на законодавчому рівні. Проте, закріпленість не повністю відображає належність та ефективність використання останніх.

З цього приводу, можна відмітити - індикатором, що показує стан поваги до прав людини та реальність їхніх гарантій є різноманітні міжнародні індекси та рейтинги, що формуються міжнародними правозахисними організаціями. Для з'ясування такого стану, нами було розглянуто проведене у 2020 році дослідження «Свобода у світі» (англійською – «Freedom in the world 2020», яке було складене Freedom House, яка є міжнародною правозахисною неурядовою організацією у США, основна діяльність якої спрямована на підтримку й дослідження стану та рівня демократії, дотримання свобод та прав людини і громадянина. Згідно цього дослідження, Україна займає 62 місце зі 100 країн світу. Для порівняння, у 2019 році Україна займала 60 місце зі 100 країн світу. Тобто, згідно з цим рейтингом, Україна є «частково вільною» [7]. В основному така позиція обґрунтовується політичною та економічною нестабільністю у нашій державі, зокрема через ситуацією з Кримом та Сходом України, а також через часткову відсутність верховенства права.

З цього випливає, що не дивлячись на чітку закріпленість гарантій

прав і свобод людини і громадянина в Україні, стан реалізації цих прав знаходиться не на належному рівні. Саме тому, нашій державі для реального функціонування останніх доцільно створити чіткий механізм. Його основною функцією повинно стати забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина в Україні.

1. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 26.10.20)

2. Мацькевич М. М. Поняття гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права.* 2014. № 3. С. 219–227.

3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2006. 656 с.

4. Оніщенко Н. М., Пархоменко Н.М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи: монографія. Київ: Юридична думка, 2011. 176 с.

5. Конституційне право України: підручник / За ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2008. 416 с.

6. Конституційні гарантії захисту та практичного здійснення прав і свобод людини і громадянина, 2019. URL: http://zolo.gov.ua/konsty-tutsijni-garantiyi-zahy-stu-ta-prakty-chnogo-zdijsnennya-prav-i-svobod-lyudy-ny-i-gromady any-na/

7. Freedom in the world 2020. Ukraine. 2020. URL: https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2020

Церковник С. І. ,
старший науковий співробітник відділу
організації наукової роботи
кандидат юридичних наук
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

КОРЕСПОНДЕНЦІЙНЕ ГОЛОСУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ РАДШЕ ВИНЯТОК В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ COVID-19

Актуальність тематики зумовлена технічним прогресом, розвитком інтернет-технологій, електронного урядування та викликами які постали перед Україною та світом у зв’язку із впровадженням карантинних заходів через пандемією корона вірусу COVID-19, на даний час першочерговим є забезпечення прав людини на доступ до реалізації конституційних гарантій, та удосконалення інституту виборчого законодавства в частині забезпечення відання голосу через засоби зв’язку.

Виходячи з теорію та практики застосування законодавства України в частині реалізації принципу прямого виборчого права, варто зосередити увагу на одній зголовних засад конституційно закріпленого принципу, а саме у Конституція України в ст. 71 можна виділити принцип – проведення виборів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування на основі прямого виборчого права [1].

При цьому слід відзначити що на погляд Б. БАНАШАКА, прямі вибори стали у XXI столітті невід'ємною рисою демократичних держав, а там, де надалі існують непрямі вибори, колегії виборщиків практично не приймають рішень, а лише ратифіковують раніше виражену у загальних виборах волю виборців» [2, с. 352].

Одним з принципів прямого волевиявлення громадянина є особисте голосування. У Виборчому кодексі України від 19 грудня 2019 року законодавець, виділив особисте голосування в окрему статтю «Особисте голосування» зазначивши, що «Кожен виборець голосує на виборах особисто. Голосування за інших осіб чи передання виборцем права голосу будь-якійіншій особі забороняється.» [3].

Варто зазначити, що важливим завданням по забезпеченню прав та свобод людини є надати можливість виборців на участь у виборчому процесі особисто або через певні канали зв'язку (електронною поштою, поштовим зв'язком), забезпечити кореспонденційне голосування.

Практику застосування такого волевиявлення є поширеною у англо-саксонській правовій сім'ї (США, Велика Британія). Як ми знаємо, Україна належить до правової традиції держав романо-германської сім'ї (Франція, Німеччина, Польща).

У 2020 році ряд держав стикнулись з проблемою проведення чергових виборів через пандемією корона вірусу COVID-19 (місцеві вибори Україні, президентські вибори у Польщі, США).

Кореспонденційне голосування громадян, які мають право голосу, можна розглядати у двох площинах: загальне голосування та голосування громадян на вимогу. Загальне голосування на основі поштового зв'язку полягає в тому що виборець отримує можливість надіслати свій бюлетень для голосування через поштовий зв'язок замість прийти та віддати свій голос на виборчій дільниці у день виборів. У Великій Британії голосуючи кореспонденційно можна отримати виборчі бюлетені ще на наступні вибори, аж до моменту відкликання такої згоди або тільки один бюлетень на одну виборчу компанію. Для зручності також можна замовити собі бюлетень у будь-яку країну світу [4].

Отже, для якісної реалізації можливостей та інструментарію інституту кореспонденційного голосування варто розв'язати ряд проблемних питань голосування за осіб які вже не проживають за даною

адресою; вручення пакетів сусідам та родичам які особисто знайомі між собою; та активне отримання політично активних громадян виборчих пакетів у політично активних осіб під приводом допомоги та інші.

Для України використання та налагодження виборчої системи потрібно таким чином щоб особа, яка виявить бажання віддати свій голос могла реалізувати своє право через інститут кореспонденційного голосування шляхом поштового зв'язку та електронної пошти є викликом майбутнього. Лише покращення матеріальної бази поштових відділень та надійний захист від несанкціонованого втручання може забезпечити належне волевиявлення громадян.

1. Конституція України URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення 10.11.2020).

2. BANASZAK B. Prawo konstytucyjne. 3 wydanie zmienione. Warszawa, 2004.

3. Виборчий кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20 (дата звернення 10.11.2020).

4. Representation of the People Act 2000. URL: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2000/20000002.htm.

Цицик О. І.,
аспірантка кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВА ПРИРОДА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Попри значний інтерес сучасної наукової спільності до проблематики локальної демократії, дослідження правового статусу територіальних громад як первинних суб'єктів місцевого самоврядування є недостатнім. Це, безперечно, негативно впливає на нормативну регламентацію статусу згаданих соціальних спільнот. Доцільність теоретичного обґрунтування статусу територіальних громад визначає необхідність мати науково обґрунтовану систему знань про зазначений інститут конституційного та муніципального права, що надасть можливість вибудувати стабільну правову базу, на засадах якої має здійснюватись конкретизація їх правового статусу.

Водночас Конституція України дещо відійшла від європейської демократичної державно-правової традиції, яка в Європейській хартії 1985 року тлумачить територіальну громаду як право і реальну здатність

органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ, діючи в межах закону та в інтересах місцевого населення. На відміну від хартії, в Основному Законі провідну роль відіграють не органи місцевого самоврядування, а територіальна громада. Це засвідчує, що Конституція України регулює питання місцевого самоврядування відповідно до концептуальних положень доктрини громади місцевого самоврядування.

Дефініція «територіальна громада» у вітчизняній науці постійно видозмінюється, що свідчить про неодностайність думок серед науковців щодо її змістових і сутнісних характеристик. Так, за час конституювання інституту місцевого самоврядування законодавці оперували різними термінами: «територіальна самоорганізація громади», «громадяни, які проживають на території», «територіальний колектив громадян» тощо.

Сучасні українські реалії визначають необхідність зближення держави і суспільства, що передбачає взаємодію між ними. Окреслений підхід описує підстави для конституювання місцевого самоврядування як особливого інституту, що поєднує ознаки держави і громадянського суспільства на засадах інтересів територіальної громади та безпосередньо місцевого населення. Такі дії призводять до необхідності перегляду традиційних теорій публічного управління й адміністрування.

Влучно зазначає Н. В. Камінська, що, на відміну від решти структур громадянського суспільства, місцеве самоврядування втілюється в публічних і приватно-правових відносинах, через що для нього не повсякчас властиві такі атрибути, як свобода договору, свобода асоціацій, формальна рівність сторін тощо [1, с. 27].

Дати чітке визначення дефініції «територіальна громада» досить складно. Так, гнучкість концепції, яку застосовують у різних сферах, дає змогу пояснити її постійно зростаючу популярність та корисність у теоретичних дослідженнях. Превалюють визначення, у яких науковці прагнуть радше вказати на відмінності, ніж на спільні риси.

Для визначення змісту цього поняття можна використати принцип від зворотного. Зазначимо, що соціально-правова структура такого багатоаспектного явища, як територіальна громада, – це складна форма суспільної організації на публічних засадах у межах певної території. Громада як базова ланка територіального устрою є частиною території держави, що має чітко визначені межі, відіграє роль просторової бази для діяльності суб’єктів місцевого самоврядування.

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує, що зміст поняття «територіальна громада» залежить від того, представникам якої наукової школи є дослідник. Причому нині поза увагою вчених не залишилися психологічні, соціальні, політичні аспекти цього питання. Варто

зауважити, що ігнорування політичного аспекту було цілком закономірним у межах класичної школи з її чітким розмежуванням управлінських і політичних складових державного апарату. Поступово відмінності ідеальних бюрократичних моделей і реальної управлінської практики стали очевидними. Це сприяло тому, що до концепції ефективності було включено нові аспекти публічно-владної діяльності.

Однак, попри переваги та історичне значення цієї парадигми, ми вважаємо, що феномен самоврядування у співвіднесенні з різними формами реалізації публічної влади дає змогу комплексно визначити місцеве самоврядування як форму публічно-владного регулювання соціальною спільнотою (групою індивідів, об'єднаних спільними інтересами завдяки компактному проживанню на певній території) окремих сфер життєдіяльності, що здатна забезпечити реалізацію інтересів такої спільноти (на відміну від централізованої системи державної влади) [2, с. 78].

Визначення територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування в Україні стало важливим кроком на шляху утвердження демократичної правової держави та громадянського суспільства. Територіальна громада постає джерелом місцевої влади й основним суб'єктом місцевого самоврядування.

Аналіз наукових праць щодо проблем територіальних громад надає підстави для твердження, що більшість дослідників визначають наявність чотирьох ознак територіальної громади:

– населення, тобто спільнота людей (історична, культурна, сусідська);

– місце (територія), простір у межах певних кордонів (географічних, адміністративних, економічних тощо);

– соціальна взаємодія (сусідські відносини, спільні правила і норми поведінки, суспільні послуги тощо);

– почуття спільноти (психологічна ідентифікація зі спільнотою, спільність інтересів, почуття приналежності тощо).

Інші дослідники до ознак територіальної громади зараховують: населення, склад територіальних громад і критерії членства в них; місце (територію), простір у межах певних кордонів; соціальну взаємодію; економічну правосуб'єктність; наявність соціально зумовлених інтересів [3, с. 63–70].

На думку О. М. Мороз, ознаками територіальної громади є: спільна територія (може охоплювати проживання, роботу, володіння нерухомим майном); спільні інтереси щодо вирішення питань життєдіяльності; соціальна взаємодія в процесі реалізації цих інтересів; психологічна

самоідентифікація кожного члена з громадою; спільна комунальна власність; сплачування комунальних податків [4, с. 3].

Дослідник М. О. Баймуратов наводить такі ознаки територіальної громади:

– територіальна – спільне проживання осіб (жителів), які належать до громади на певній території;

– інтегративна – територіальна громада за ознакою об'єднання всіх жителів певної території, незалежно від того, чи є вони громадянами цієї держави;

– інтелектуальна – основою конституювання територіальної громади є спільні інтереси жителів, які мають специфічний характер і виявляються через широкий спектр системних індивідуально-територіальних зв'язків, що виникають між ними;

– майнова – територіальна громада постає суб'єктом права комунальної власності;

– фіскальна – члени територіальної громади є платниками місцевих податків і зборів [5, с. 369].

Зазначений підхід забезпечує науково-практичне оцінювання моделі організації місцевого самоврядування, сформованої в Україні, на підставі конституційних положень, більшість з яких уже закріплені в чинному законодавстві.

Територіальна громада – це сукупність жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста як самостійних адміністративно-територіальних одиниць або добровільне об'єднання жителів декількох сіл, що мають спільний адміністративний центр [6]. Соціально-правова організаційна структура вказаного багатоаспектного явища охоплює громадян держави, а також іноземців, осіб без громадянства, які постійно проживають в селі, селищі, місті, й, відповідно до Конституції України, користуються такими самими правами і свободами, виконують ті самі обов'язки, що і громадяни держави, за винятками, встановленими вітчизняним законодавством.

Територіальну громаду визначають як територіальну основу місцевого самоврядування – село, селище і місто. Громада як базова ланка територіального устрою постає частиною території держави, що має чітко визначені межі та є просторовою основою для діяльності суб'єктів місцевого самоврядування [7, с. 79–87].

Таким чином, територіальна громада як «нормативно-правова модель самоорганізації населення» з управлінськими структурами здатна реалізувати і захищати місцеві інтереси. Це складна форма суспільної організації, сукупність місцевих жителів, об'єднаних на публічних засадах у межах певної території. Такі добровільні об'єднання діють на підставі

статуту або за рішенням місцевих референдумів об'єднуються з іншими громадами з метою здійснення самоврядування в межах законів держави. Вони наділені конкретною правосуб'єктністю, а саме правом:

– формувати відповідні органи шляхом проведення виборів, загальних зборів громадян за місцем проживання;

– проводити місцеві референдуми, місцеві ініціативи, громадські слухання, індивідуальні та колективні звернення, громадські експертизи та обговорення, інші незаборонені конституцією форми місцевої демократії [8, с. 46–53];

– управляти місцевими бюджетами, рухомим і нерухомим майном комунальної власності;

– укладати міжнародні угоди тощо.

З-поміж опосередкованої форми реалізації громадами права на місцеве самоврядування виокремлюють діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування, відповідних асоціацій (спілок) тощо.

На межі XX–XXI ст. територіальні (а в деяких країнах – регіональні) громади, асоціації та інші об'єднання органів місцевого (регіонального) самоврядування наділяють спеціальною правосуб'єктністю, тобто здатністю бути учасниками широкого чи певного кола суспільних відносин як на внутрішньодержавному рівні, так і на міжнародно-правовому чи наднаціональному. Попри це, вважаємо, що саме інститут правосуб'єктності територіальної громади належить до тих, які потребують подальшого доктринального вивчення законодавчого вдосконалення.

---

1. Камінська Н. В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування та Україна. Київ: КНТ, 2014. 413 с.

2. Чапала Г. В. Місцеве самоврядування в системі публічної влади: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2004. 240 с.

3. Біленчук Б. П., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. Місцеве самоврядування в Україні. Київ, 2001. 304 с.

4. Мороз О. М. Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 20 с.

5. Баймуратов М. Правовий статус територіальної громади в Україні: теоретичні та практичні проблеми. *Муніципальний рух : новий етап розвитку:* матеріали VII Всеукр. муніцип. слухань «Муніципальний рух в Україні – 10 років розвитку» (Бердянськ, 6–8 верес. 2001 р.). Київ : Логос, 2002. С. 368–371.

6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

7. Пронюк Н. В. Удосконалення статусу територіальної громади в Україні. *Науковий вісник КНУВС.* 2008. № 1. С. 79–87.

8. Прієшкіна О. В. Правове регулювання безпосередньої демократії в місцевому самоврядуванні України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2002. 217 с.

Чепік-Трегубенко О. С.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук,
Грженда І. Є.,
здобувач вищої освіти юридичного факультету
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Геополітичне визначення України на світовій арені є одним з найголовніших питань, яке постає кожен день перед владою. Після того як, країну було проголошено незалежною перед владою постала проблема інтеграційних процесів, на яке місце заслуговує Україна в сучасному світі. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що феномен євроінтеграції з декларативного зовнішньополітичного курсу трансформується на комплексну внутрішню політику реформ у державі. Стратегічний курс на повноправне членство у Європейському Союзі закріплений конституційно. Мобілізація українського суспільства та української влади постає одним з найголовніших кроків на шляху до євроінтеграції. Бажання наблизити державне законодавство до стандартів Європейського Союзу перетинається із низкою проблем як державного, так і побутового рівнів, тому комплексне дослідження та аналіз історичних, юридичних та суспільно-політичних аспектів євроінтеграції є актуальним серед сучасних вчених та правників.

Під час розгляду поданої проблематики слід звернутися до актуальних досліджень у сфері євроінтеграційних процесів та дослідити історичний фундамент євроінтеграції. Серед вітчизняних та іноземних вчених, політиків та інших освітніх діячів, увага яких спрямована на визначену тематику, слід виділити В. Барановського, О. Азриляна, М. Агафонову, А. Громико, В. Муравйова, С. Тихвинського, П. Севостьянову, А. Ковальову, В. Солодовнікова, С. Шевчука, А. Фастовець, В. Опришко, А. Омельченка, В. Шемятенкова, М. Буроменського, Т. Шинкаренко, В. Копійко, Є. Білозьорова, О. Легку, І. Бойченка, Т. Возняка, Л. Губернського, І. Дзюби, О. Гринiва,

Я. Грицака, М. Жулинського, О. Забужко, С. Здіорука, Н. Земзюліна, Г. Касянова, Р. Кіся, А. Колодного, П. Кононенка, Л. Костенко, В. Кременя, С. Кримського, В. Лизанчука, О. Пахльовської, М. Поповича, М. Розумного, М. Рябчука, О. Гнатюк, Б. Черкеса, С. Шамари, М. Шепелєва, та ін.

Необхідно почати з того, що саме прийнято називати євроінтеграцією. Термін «інтеграція» походить від латинської «integratio», що означає відновлення, поповнення, коли «integer» – це об'єднання елементів в одне ціле [1]. З цього випливає значення терміну «євроінтеграція», який у загальному розумінні означає процес соціально-політичної, фінансово-економічної та соціокультурної інтеграції та уніфікації європейських держав. Європейська інтеграція досягається за допомогою розширення ЄС та Ради ЄС в цілому. Зазначений термін не є вичерпним та охоплює набагато більше процесів [2].

На думку В. Шемятенкова, євроінтеграція має глибинний історичний підтекст та передумови. Фундаментальними передумовами інтеграційних процесів у європейському суспільстві заведено вважати політичні, економічні та культурні критерії об’єднання, а також намір протистояти економічному тиску з боку США та воєнній загрозі з боку Османської та Російської імперій, а пізніше СРСР. Необхідно також зазначити, що дослідники не мають єдиної теорії щодо концепту поступу євроінтеграції та єдиного моменту початку цього процесу. [3].

З юридичної точки зору, як зазначає В. Копійка, основні етапи утворення Європейського Союзу та формуванню сучасної правової системи Європейського Союзу можна пов’язати з низкою міжнародно-правових актів та окремих подій. Перш за все це стосується підписання та набуття чинності такими актами первинного права Європейського Союзу як Паризький договір 1951 р., Римські договори 1957 р., Договор про злиття 1965 р., Єдиний європейський акт 1986 р., Маастрихтський договір 1992 р. тощо [4].

Право Європейського Союзу у цьому контексті набуває найбільшої уваги. Взагалі, право Європейського Союзу представляє окрему систему нормативно-правових актів, що регулюють процес євроінтеграції, порядок, формування та функціонування окремих інституцій Європейського Союзу та пов’язаних із цим суспільно-політичних відносин. Право Європейського Союзу має цілком автономних характер та виступає як самостійне явище, але значна кількість вчених вважає, що право Європейського Союзу є підсистемою загального міжнародного права в цілому.

На думку Н. Бочарової, право Європейського Союзу є автономною правовою системою, що знаходиться на стику національного права

держав-членів Європейського Союзу і права міжнародного та має комплексну юридичну природу, поєднуючи в собі риси, характерні як для міжнародного, так і для внутрішньодержавного права. Воно містить норми різних галузей і правових інститутів (конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, кримінальне, екологічне, митне, банківське, податкове право тощо) і має унікальний структурний поділ. Деякі дослідники правової системи Європейського Союзу, спираючись на вузьке тлумачення поняття «Європейське право», ототожнюють їх. Але така точка зору є спірною, бо поняття «Європейське право» (система юридичних норм та принципів, що регулюють міжнародні відносини, учасниками яких є як Європейський Союз, так й інші європейські організації (ОБСЄ, Рада Європи, ЕФТА) та держави) є ширшим і включає у свою систему норми права ЄС [5].

Отже, євроінтеграція – це процес об'єднання соціальних, політичних, економічних та соціокультурної інтеграції та стандартизації європейських держав. Європейська інтеграція досягається за допомогою розширення кола ЄС та Ради ЄС. Зазначений термін не є вичерпним та охоплює набагато більше процесів. Феномен євроінтеграції складається поступово, на кожному етапі має свою історію. Етап розвитку цього феномену має культурні, політичні, економічні передумови. Цей феномен має глибинний історичний підтекст та передумови, серед яких політичні, соціально-економічні та культурні критерії об'єднання, а також намір протистояти економічному тиску з боку США та воєнній загрозі з боку Османської та Російської імперій, а пізніше СРСР.

Право Європейського Союзу являє окрему систему нормативно-правових актів, що регулюють процес євроінтеграції, порядок, формування та функціонування окремих інституцій Європейського Союзу та пов'язаних із цим суспільно-політичних відносин та має ключову роль в процесі євроінтеграції та існуванні європейського суспільства взагалі. Євроінтеграція, враховуючи її історичний фундамент та суперечливий характер сучасних процесів, є надзвичайно складним та претензійним феноменом та потребує подальшого наукового аналізу та обговорення.

---

1. Дипломатический словарь. / [А. А. Громыко, А. Г. Ковалева, П. П. Севостьянова, С. Л. Тихвинского]; Москва : Наука, 1984. Т. 1 : А – И. 424 с.

2. Муравйов В.І. Вступ до права Європейського Союзу. Київ: Київський університет, 2007. 303с.

3. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция. Москва : Междунар. отношения, 2003. 400 с.

4. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування та етапи становлення. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.

5. Бочарова Н.В. Право Європейського Союзу. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014.232 с.

Чорнописька В. З.,
старший викладач кафедри цивільного права та процесу,
кандидат історичних наук
(Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»)

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОСНОВНІ ДИЛЕМИ

Конститутивна складова адвокатської діяльності – це певні професійні дилеми адвоката, вирішення котрих обумовлено низкою об'єктивних й суб'єктивних чинників фахової діяльності адвокатської спільноти. До об'єктивних чинників відносимо, приміром, прогалини діючого національного законодавства, впоратися з котрими адвокат може шляхом власної юридичної ерудиції, професійного досвіду чи керуючись пріоритетністю інтересів свого клієнта. Безумовно, такі аспекти адвокатської діяльності набирають значної актуальності для сучасного науково-правового дискурсу. Ключовим тезисом щодо постановки та розв'язання проблеми у цій площині, на нашу думку є те, що професійні дилеми адвоката необхідно вирішувати відповідно до моральних принципів адвокатської діяльності.

Новітній етап суспільного поступу визначається високим рівнем професіоналізації соціуму, значним ускладненням професійних соціальних інституцій, підвищенням вимог щодо носіїв різних спеціальностей. Реалії суспільного буття характеризуються динамічністю змін, істотними трансформаціями усіх сфер, змушуючи до активного пошуку нових підходів стосовно аналізу соціально значливих явищ та якостей індивідуума. Ухвалення концепції сталого розвитку висовує нові дезидерати до усіх життєдіяльних сфер сучасної людини, зокрема, й до одного з найвагоміших її соціальних виявів – професійної діяльності.

Визначення генеральних чинників, котрі впливають на характер реалізації правничої діяльності взагалі, і на особистість правника осібно, викликано екстреними проблемами сучасності. За статистичними даними фахівців нині в Україні вишколена така

кількість юристів, що попит на ринку праці значно перевищує пропозицію. Відтак вважаємо, що важливим завданням сучасної юридичної науки виступає саме виокремлення чинників, котрі впливають на це, а теж з'ясування сутності професіоналізму юриста, у нашому випадку адвоката.

Професійні дилеми адвоката чи то юриста – актуальна, але малодосліджена наукова проблематика. Втім, на практиці ця проблематика є щоденною та буденною. Вважається, що в силу специфічності професійної діяльності адвокат повинен чітко наслідувати високі етичні стандарти поведінки, специфіку взятих на себе обов'язків, зокрема: незалежність, конфіденційність, професійну таємницю, законність тощо. Для практичного здійснення цих принципів розроблено професійні етичні та/чи деонтологічні правила, які є обов'язковими для виконання адвоката. Професійні дилеми можуть виявляти розбіжності між професійними стандартами та особистими переконаннями. Їхнє вирішення також є чинником становлення інституту адвокатури.

Дилема «право-закон». У процесі захисту адвокатом інтересів клієнта інколи виявляються інтереси клієнта, які не передбачено законом. Постає питання: чи зобов'язаний адвокат захищати всі чи лише законні інтереси клієнта? Як зазначає Л. Д. Кокорєв, «захисник зобов'язаний … захищати винятково законні інтереси обвинуваченого, під якими розуміються інтереси, які хоча і не передбачені правовою нормою, проте породжуються законом, відповідаючи його змісту» [1, с. 54]. Так, адвокат повинен обрати лінію захисту в інтересах клієнта, виходячи з принципу професійного обов'язку захисту законних інтересів особи і виключно законними способами.

Інша дилема сучасної адвокатської діяльності пов'язана з проблематикою співвідношення понять право і закон. Як зазначив С. П. Головатий, «вже досконало опрацьовано нашими зарубіжними колегами і що вже давно стало класичним здобутком у розумінні й тлумаченні верховенства права виключно в рамках доктрини права, відповідно до якої верховенство права у сучасному розумінні – це сучасний закон природи» [2, с. 35]. Як зазначив М. В. Костицький, «верховенство права базується на низці принципів: справедливості, свободи, рівності, розумності, стабільності, доцільності, деконцентрації і взаємозбалансованості повноважень» [3, с.43–44].

На думку інших науковців і практиків саме верховенство закону, радше ніж права, повинно домінувати; принцип законності як принцип, що домінував у радянській науковій та практичній традиції права не втратив своєї актуальності. Як видається, для адвоката зазначена дилема в

адвокатській діяльності вирішується на користь верховенства права, як з філософсько-правових, так і практичних міркувань: цей принцип відображає природно-правове праворозуміння адвоката, пропонує ширші можливості захисту прав клієнта, зокрема в контексті їх захисту як прав людини, що не залежать від волі держави. Таким чином, право стає обґрунтованою, конкретною й домінуючою (понад закон) цінністю адвокатської діяльності.

Дилема «доцільність-справедливість». Суперечність може виявлятися у судовій адвокатській діяльності за політичних мотивів. У такому разі принцип доцільності вступає в суперечність з іншими принципами, наприклад, справедливості. Як зазначає вчений Н. М. Таварткіладзе, «на професіональну мораль, як показник загального становища моралі, особливо впливають конкретні історичні умови, а окрім того в ній знаходять своє відображення проблеми загальнолюдських цінностей» [4]. Автор наголошує на принципах адвокатури та принципах суспільства, зокрема судочинства, яке в силу політичного фактору спроможне переступити через основні цінності суспільства.

Дилема «етика конфіденційності в стосунках адвокат–клієнт». Суперечності в позиціях захисника та підзахисного є в окремих випадках дилемним питанням судової практики. Завідомо неправдиві відомості клієнта спричинюють спотворення лінії захисту, ускладнюють роботу адвоката, унеможливлюють здійснення правосуддя. У взаємовідносинах адвокат-клієнт від першого потрібно, а другому суворо рекомендується, дотримуватись максимальної чесності та відвертості з усіх питань, що обговорюються. Свідомий обман клієнтом адвоката, приховування негативних для клієнта обставин, невиправданий ні з точки зору моральності поведінки клієнта, ні з точки зору практичного результату справи. Розуміння такого поступку віднаходимо в бажанні особи заручитись прийняттям доручення на представництво та захист в суді адвокатом інтересів клієнта. Дилемність виникає зокрема в тому, що адвокат, прийнявши доручення на захист та в ході роботи по справі виявив приховані від нього факти, має моральне право відмовитися від подальшого ведення справи. Проте, з точки зору встановлених (в Україні) правил професійної етики, це недопустимо.

Дилема «особисте як професійне життя адвоката». Чи є адвокат зобов’язаний своїми обов’язками поза межами професійної діяльності, в приватному житті? Уявляється, що статус адвоката є необмежений в часовому вимірі. Упродовж доби останній може виконувати професійні обов’язки, має відповідні професійні права. Існує і соціально-моральний ризик. Помилки чи гріхи одного адвоката є загрозою репутації всієї

професії. Моральна сторона професії є важливою. Поступаючи за духом права та в межах букви закону адвокат своїми діями втілює цінності, засадничі як для професії, так і суспільства. Особливість основоположних принципів адвокатської діяльності (діяльності адвоката) полягає в тому, що вони живуть не тільки в текстах законів, а насамперед у свідомості захисника. Вони проявляються у практиці, а в нормативних актах лише віднаходять своє підтвердження. Фактичність сприйняття певних ідей як принципів права спостерігається не від конкретної норми закону, а, напевне, від відчуття правомірності, яке поступово розвивається в адвоката.

Узагальнення та дослідження професійних дилем та принципів адвоката може бути конкретизоване в контексті філософії адвоката (наприклад, у контексті дослідження філософії правосуддя [5, с. 62–63]). Малодослідженим є питання використання принципів у практичній правозахисній діяльності адвоката. Чимало науковців зосереджуються винятково на принципах законності та справедливості, проте практика доводить наявність інших в адвокатській діяльності.

Підсумовуючи, відзначимо, що суттєвого дослідження варті принципи адвокатської діяльності в процесі утвердження прав та свобод людини та громадянина, зокрема в контексті вирішення професійних дилем. Моральна відповідальність адвоката виникає як реакція на поточні події, віднаходить свій вираз в професійному обов'язку. Вона органічно включена у структуру моральних відносин, її сенс складається у стабільній орієнтації людини на моральні цінності суспільства як групові, так й індивідуальні.

Дослідження доводить взаємозв'язок професійних дилем, принципів і цінностей. Останні розглядаються як основи принципів, які відповідно є критеріями вирішення професійних дилем, що складають основу того, що може розглядатися як особистісна філософія адвокатської діяльності чи професійна філософія адвоката. Поглибленому дослідженню шляхом деталізації професійних дилем та з'ясуванню засад філософії адвоката (чи адвокатської діяльності) можуть бути присвячені подальші фрагменти дослідження означеної проблематики.

Таким чином, конститутивна складова адвокатської діяльності – це певні професійні дилеми адвоката, вирішення котрих обумовлено низкою об'єктивних й суб'єктивних чинників фахової діяльності адвокатської спільноти. До об'єктивних чинників відносимо, приміром, прогалини діючого національного законодавства, впоратися з котрими адвокат може шляхом власної юридичної ерудиції, професійного досвіду чи керуючись пріоритетністю інтересів свого клієнта. Безумовно, такі аспекти адвокатської діяльності набирають

значної актуальності для сучасного науково-правового дискурсу. Ключовим тезисом щодо постановки та розв'язання проблеми у цій площині, на нашу думку є те, що професійні дилеми адвоката необхідно вирішувати відповідно до моральних принципів адвокатської діяльності. Висновуючи можемо виокремити основні дилеми в діяльності сучасного адвоката, а саме: дилема «право-закон», дилема «етика конфіденційності у взаєминах адвокат-клієнт», дилема «доцільність-справедливість», дилема «особисте-професійне життя адвоката».

1. Бакаянова Н. М. Етичні принципи адвокатури в Україні. Одеса: Юрид література, 2005. 298 с.

2. Головатий С. П. Верховенство права: глухі кути вітчизняної юридичної доктрини. *Наукові записки: юридичні науки*. НУ «Києво-Могилянська академія», 2008. Т. 77. С.31–36.

3. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибрані наукові праці. І. А. Тимченко. Слово про колегу, товариша. Відп. ред. Н. В. Кушакова-Костицька. Чернівці: Рута, 2008. С. 43–44.

4. Таварткіладзе Н. М. Етичні основи діяльності адвоката – захисника: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Одеса: Одеська національна юридична академія, 2003. 191 с.

5. Бігун В. С. Філософія правосуддя: деякі антропологічні й аксіологічні виміри (нотатки до постановки проблеми). *Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)*: матеріали Першого всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 16–17 вересня 2005 р.). Львів, 2006. С. 62–63.

Шевців М. Б.,
заступник декана факультету №3 ІПФПНП,
кандидат юридичних наук, доцент
Шевців Ю. М.,
науковий співробітник відділу організації наукової роботи
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СІМ'Я ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ

Держава на різних етапах свого розвитку формувалася, та надалі існує за допомогою великої кількості правових та соціальних інститутів.

Усі вони мають той чи інший вплив на розвиток політичного, культурного та інших сфер суспільства.

Чи не найпершою теорією походження держави є патріархальна теорія, основоположники якої обстоюють думку, що держава сформувалася завдяки розростанню сім'ї, на чолі з патріархом.

Сім'я відіграє особливу роль у всій історії розвитку людського суспільства. Саме вона виступає в ньому як носій «соціальної спадкоємності». Сім'я є найважливішим соціальним інститутом, це ціла система зв'язків: шлюбних і родинних, господарських і правових, етичних і психологічних. Тому сім'я відтворює людину не тільки як біологічну істоту, але і як громадянина, оскільки саме в ній, передусім, відбувається соціалізація особистості [1].

Інститут сім'ї – це основа буття людства. Він постійно змінюється і розвивається у зв'язку з розвитком потреб суспільства. Сім'я – інститут, що творить культуру суспільства, та впливає на нього як його першооснова. Для всього людства сьогодні сім'я – це життєвий і конче потрібний осередок, який захищає людину у соціумі [2, с. 65].

І дійсно, сім'я – завжди була і залишається головним складовим інститутом держави. При цьому, якщо в момент виникнення держави, сім'я в основному, розглядається як соціальний інститут, то в сучасному державотворчому процесі, цей інститут має конкретний правовий статус.

Одним із засновників наукового аналізу сім'ї вважають швейцарського вченого І. Я. Бахофена, який на початку XIX ст. видав свою працю «Материнське право», що вирізнялася оригінальністю підходу до проблем сім'ї та її еволюції. На основі дослідження численних літературних джерел, вагоме місце серед яких посідали стародавні міфи, вчений стверджував першопочатковість материнського права в історії сім'ї [3, с. 5-14].

Сім'ю – як соціальний інститут, в різні періоди, у своїх працях досліджували такі науковці як: Е. Дюркгейм, М. Ковалевський, Н. Лавриненко, Ф. Ле Пле, Б. Малиновський, Л. Морган, В. Пилипенко, Г. Спенсер Ю., Якубова та інші. У свою чергу, поняттю сім'ї у правовому аспекті приділяли увагу О. Загоровський, В. Кравець, Т. Кравченко, Н. Смелзер, Ю. Червоний та інші.

В соціологічному розуміння сім'я – це союз осіб, який заснований на шлюбі, родинності, прийнятті дітей на виховання, що характеризується спільністю життя, інтересів, взаємною турботою [4, с. 34].

Сучасна сім'я фундаментально досліджувалася американськими соціологами Е. Берджесом та Х. Локком. Вони дійшли висновку, що у

її структурі та функціонуванні відбулися суттєві зміни. Раніше сім'я трималася на зовнішніх, формальних факторах: закон, звичаї, громадська думка, традиції, авторитет глави сім'ї, чітка дисципліна, ритуали. На зміну приходить нова форма сім'ї – товариська. Вона менше залежить від зовнішніх чинників, від тиску суспільства. Основними стають міжособистісні стосунки, взаєморозуміння та дружні відносини [5, с. 34].

Під час переходу від традиційного суспільства до сучасності сім'я істотно міняється. Домашнє господарство перестає бути основною економічною одиницею, відбувається розділення «дому» і «роботи». Здійснюється перехід від розширеної сім'ї, яка складається з трьох поколінь, де домінують старші, до децентралізованих нуклеарних сімей, де шлюбні обов'язки ставляться вище родинних, батьківських. Відбувається перехід від стабільної багатодітної сім'ї до малодітної і масової однодітної сім'ї. Відмічається також перехід від сім'ї, заснованої на соціокультурних приписах до міжособистісних уподобань. Сім'я як соціальний інститут, власне і виникає для реалізації соціальних функцій. Сім'я покликана, з одного боку, забезпечити фізичне і духовне відтворювання населення, тобто виконати таку соціальну функцію, яка «не під силу» жодному іншому соціальному інституту. Причому, в процесі подібного відтворювання реалізуються такі функції сім'ї, як репродуктивна, виховна, первинного соціального контролю, духовного спілкування, соціально-статусна, функція дозвілля, емоційна [5, с. 35].

Таким чином, як соціальний інститут, сім'я покликана забезпечити соціалізацію особи в суспільстві, визначити місце та роль кожного з його членів, оптимізувати способи та шляхи максимального розвитку індивіда в соціальній спільноті.

Інша, та не менш важлива складова характеристика категорії «сім'я», а особливо в сучасному суспільстві, є її правова обумовленість.

Ставлення української держави до формування правового інституту сім'ї визначено насамперед в Основному законі України – Конституції, де ст. 48 визначає, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, а в ст. 51 зазначається, що сім'я охороняється державою, яка зобов'язана забезпечити правові передумови для нормального функціонування, створення та розвитку сім'ї.

У правовому змісті сім'я – це зв'язок юридичний. Юридичний характер сімейним відносинам надає регулювання їх нормами права в тій мірі, в тих межах, в яких держава може за допомогою обов'язкових правил впливати на поведінку членів сім'ї, сприяти її розвитку в

бажаному для суспільства напрямку [5, с. 35].

Сім'я як правовий інститут виникає із самого початку формування людського суспільства, зі ставленням чоловіка до жінки і навпаки, яке випливає із внутрішньої природи сім'ї. З виникненням моральності, релігії держави, сімейні відносини набувають все більшого правового характеру. Це призводить до посилення правового контролю над шлюбом. Зовнішньо правові ознаки домінують над релігійними, якщо вони вступають у суперечність з інтересами держави [2, с. 66].

Відомий український учений Ю. Червоний розглядає категорію сім'я (в юридичному розумінні) – як історично визначену організовану спільність, пов'язану взаємними правами й обов'язками, які випливають зі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання тощо [6, с. 69].

Сім'я – це юридичний зв'язок між фізичними особами, заснований на шлюбі, відносинах родинності, усиновленні та інших підставах, передбачених у законі, який проявляється в наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими сімейними правами й обов'язками, спільному житті, спільності інтересів і взаємній юридичній відповідальності [2, с. 67].

Таким чином, юридичний зміст категорії «сім'я» визначається законодавством країни, а відповідно породжує для його членів суб'єктивні права та юридичні обов'язки з подальшими правовими наслідками.

Отже, в межах такої соціальної формації як держава, інститут сім'ї можна трактувати як соціологічну і правову категорії. На нашу думку не слід їх протиставляти, адже вони доповнюючи одна одну дозволяють більш ґрунтовно вивчати, досліджувати, і як наслідок удосконалювати розуміння категорії «сім'я», вибудовувати нові теоретичні і практичні вектори розвитку досліджуваного поняття.

---

1. Що являє собою сім'я як соціальний Інститут? URL: http://pidruchniki.com/15130616/sotsiologiya/scho_yavlyaye_soboyu_simya_sotsialniy_institut.

2. Кравчик М.Б. Процеси становлення інституту сімї як правової категорії. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 64-68.

3. Черняк Е. М. Социология семи: учеб. пособие. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К0», 2003. 238 с.

4. Індиченко С.П., Гопанчук В.С., Дзера О.В., Савченко Л.А. Сімейне право: навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. К.: Вентурі, 1997. 272 с.

5. Гіденс Е. Соціологія. К.: Основи. 1999. 726 с.
6. Сімейне право України: підручник / за ред. Ю. Червоного. К.: Істина, 2004. 464 с.

Шишко В. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Формування в Україні громадянського суспільства пов'язане з певними труднощами. Причиною такого повільного його розвитку є те, що частина суспільства просто не усвідомлює необхідність демократичних реформ, а інша значна частина тяжіє до повернення тоталітарного управління радянського зразка. Революція гідності у певній мірі може свідчити про позитивні тенденції у цій сфері.

Характеризуючи становище громадянського суспільства в сучасній Україні варто зазначити, що для нашого суспільства є характерною маргіналізація громадського життя. Так, за декілька останніх років значна частина громадян взяла участь у страйках, демонстраціях. При чому, участь людей у зазначених громадських акціях була пов'язана насамперед через соціальні проблеми. Останні події в Україні свідчать, що продовжується зневіра багатьох українських громадян у політиках.

Згідно з міжнародними оцінками, громадянське суспільство в Україні залишається неконсолідованим та значно відстає у своєму розвитку від громадянського суспільства європейських країн в цілому та постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи зокрема [4, с. 62].

Значні проблеми виникають і у зв'язку із домінування авторитарного принципу формування владних інституцій, який відображається і на створенні громадських організацій. Мабуть всім відомі випадки добровільно-примусового вступу до профспілок або інших громадських утворень.

Країни Західної Європи, громадянське суспільство яких вже перебуває на значно вищому етапі розвитку, законодавчо врегулювали європейські стандарти громадянського суспільства [2].

Вже 10 років минуло відтоді, як Україна на законодавчому рівні визнала важливість утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави. Саме таку норму містить Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України», ухвалений у 2010 році [1].

У спеціальній літературі є думка, що для того, щоб зменшити негативні тенденції у процесі становлення українського громадянського суспільства доцільно здійснити такі заходи:

– провести моніторинг діяльності об'єднань громадян на предмет їх ефективності та ліквідувати ті з них які не працюють;

– спрощення процедури реєстрації об'єднань громадян;

– повернутися до мажоритарної системи виборів народних депутатів України і депутатів місцевих рад.

Масові акції та протести починають набувати громадянами більш свідомих дій, участь яких завжди підтримає якась партія, організація або спілка [5, с. 83].

Держава і громадянське суспільство в рамках демократичного устрою заінтересовані в діалозі та партнерстві, підвищенні ефективності взаємодії. Без розвиненого громадянського суспільства, зокрема без створення належних умов для забезпечення свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань, свободи об'єднань, свободи зборів, участі громадян в управлінні державними справами та місцевому самоврядуванні, держава не створить можливостей для забезпечення функціонування різних моделей демократії, що у поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є умовою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку.

Для покращення розвитку громадянського суспільства в Україні на даний момент потребується:

– сприяння встановленню максимальної відкритості, прозорості та підзвітності суспільству органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

– зростання соціального капіталу для підвищення рівня взаємодовіри та взаємодії у суспільстві;

– створення сприятливих умов для утворення та функціонування інститутів громадянського суспільства;

– забезпечення участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної, регіональної політики, зокрема, шляхом створення умов для забезпечення широкого ефективного представництва інтересів громадян в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, проведення регулярних

консультацій (діалогу) із громадськістю з найважливіших питань життя суспільства і держави;

– запровадження громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, посилення впливу інститутів громадянського суспільства на прийняття управлінських рішень та їх реалізацію;

– сприяння благодійній, волонтерській діяльності, іншим формам громадської активності та громадянської культури [6].

В демократичній державі розуміння громадянського суспільства повинно виходити аж за рамки самого громадянського суспільства та його інституцій як такого стану суспільства, в якому вільно реалізуються основоположні права і свободи людини і громадянина через різноманітні форми публічної громадської активності та самоорганізації [7, с. 132].

Таким чином, становлення громадянського суспільства в Україні залишається одним з найважливіших завдань сьогодення.

---

1. Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI (із змінами і доповненнями) «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України» / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua.

2. Горленко В.В. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні та в країнах Західної Європи. URL: http://narodna.pravda.com.ua/discussions/4c2a0fa074030/

3. Колодій А. До питання про сутність, шляхи і стадії формування громадянської нації в Україні. *Народознавчі зошити. Громадянська нація: сутність, шляхи і стадії її формування в Україні*. URL: http://cc.bingj.com/cache.aspx?q=%

4. Лациба М., Красносільська А. та ін. Правові умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Що потрібно зробити? / М. Лациба, А. Красносільська та ін.; Укр. незалеж.центр політ. дослідж. К.: Агентство «Україна», 2011. 132 с.

5. Розвиток громадянського суспільства в Україні // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2005: Монографія / За ред. О.С. Власюка. К.: НІСД, 2005. 576 с.

6. Стан та перспективи розвитку громадянського суспільства. URL: https://naub.oa.edu.ua/.../stan-ta-perspektyvy-rozvytk.

7. Цокур Є. Етапи становлення громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення легітимності політичної влади. *Політичний менеджмент*. 2009. №3. С. 129–136.

Яремчук В. Д.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Яремчук С. В.,
кандидат історичних наук, доцент

УКРАЇНСЬКА ТА АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛІ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Пізнавальна самостійність здобувачів освіти постає однією із загальних цілей сучасного освітнього процесу, а її розвиток можливий лише за умови надання їм відповідного статусу – навчальної самостійності, який юридично обґрунтований його академічною свободою [1, с. 191]. Право на академічну свободу, на думку українських науковців, належить до групи суб'єктивних прав – особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття особи, створює можливості для забезпечення формування її власної поведінки в сфері соціального буття, визначає її форми та зміст в межах, що не суперечать чинному законодавству та моральним засадам суспільства [2, с. 456–457].

Для наповнення цього юридичного поняття змістом та визначення меж його реалізації вважаємо корисним здійснити порівняльний аналіз українського та американського досвіду в становленні концепції академічної свободи, оскільки тут спостерігається як певна аналогія, так і суттєві відмінності.

Відповідно до чинного українського законодавства, в системі освіти ***академічну свободу*** визначено як самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізація її з урахуванням обмежень, встановлених законом [3, с. 4]. Визнано, що обсяги академічної свободи здобувачів освіти розширюються та поглиблюються у міру підвищення їх освітнього рівня, тобто вона мінімальна у початковій загальній освіті та максимально зростає у вищій і професійній освіті, освіті дорослих, при збереженні права на навчання впродовж життя та академічну мобільність.

Американська юридична енциклопедія визначає академічну свободу як право (особливо університетського викладача) вільно говорити

про політичні або ідеологічні спірні питання без побоювання втратити посаду або інших репресій. Академічна свобода прямо не зазначена ані в Конституції США, а ні в Біллі про права, хоча більшістю американських науковців сприймає її як елемент конституційного права. Так, Р. Смола вважає за потребу у закріпленні окремого права на академічну свободу настільки важливим, що навіть пропонує внести відповідні зміни до Білля про права. Перша поправка, на його думку, повинна містити: Конгрес не видає законів, які обмежують впровадження релігії, забороняють вільно сповідувати її; які обмежують свободу слова, друку; право народу на мирні зібрання, звернення до уряду з проханням задовольнити скарги; право на академічну свободу [4, с. 18].

Верховний суд США в своїх рішеннях часто визнає академічну свободу як цінність чи фактор, але наполегливо формально не називає академічну свободу суб'єктивним правом, що непрямо виражено в законі. Тривале небажання Верховного суду офіційно розширити зміст Першої поправки та включити до неї право на академічну свободу є, очевидно, результатом егалітарного концепту конституційного права в США, що вороже ставиться до створення особливих преференцій для певної соціальної групи чи класу, зокрема, викладачів чи студентів [4, с. 34]. В той же час американці переконані, що «наша (див. американська) нація глибоко віддана охороні академічної свободи, що становить «надзвичайну цінність» не тільки для викладачів, а й для всіх нас. Ця свобода є об'єктом особливої турботи Першої поправки, яка не допускає закон, що накидає покривало ортодоксальності на лекційну аудиторію» [5, с. 603].

В американському суспільстві спостерігається протистояння противників та прибічників визнання окремого суб'єктивного права на академічну свободу, натомість віддається перевага йому як ідеологічній цінності.

Українське ж законодавство пов'язує дане явище швидше з освітнім процесом, ніж з конкретними правовими процедурами.

Вибір елементів системи освіти виступає для її суб'єктів українського законодавства найбільш складним завданням. Академічна свобода *науково-педагогічних (педагогічних) працівників* реалізується в інтересах особи, суспільства та людства загалом і включає свободу викладання, свободу від втручання в науково-педагогічну, педагогічну та наукову діяльність.

Американське суспільство в цьому плані переконане, що «майбутнє нації залежить від лідерів, які отримують освіту в процесі пошуку істини через процедуру вільного обміну думками, а не через отримання авторитарних вказівок на те, що є правдою. Захист свободи пошуку істини на ринку ідей є національним інтересом» [5, с. 605].

Для *здобувачів освіти* в українських закладах вищої освіти (далі – ЗВО) цей об'єкт академічної свободи буквально означає їх право на індивідуальну освітню траєкторію через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, вибору закладу освіти, освітнього рівня, форми навчання; право на академічну відпустку або перерву в навчанні із збереженням окремих прав здобувача вищої освіти, а також на поновлення навчання у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки; право на свободу творчої, спортивної, оздоровчої, культурної, просвітницької, наукової і науково-технічної діяльності, трудову діяльність у позанавчальний час. При цьому ступінь академічної свободи не є однаковим для різних напрямів підготовки. Достатньо регламентованим є навчальний процес у закладів вищої освіти військового типу, на медичних спеціальностях, де введені спеціальні навчальні плани. Найбільшою академічною свободою користуються студенти гуманітарного спрямування.

Академічна свобода *ЗВО* фокусується у можливості вибору певного типу освітньої діяльності, є можливість претендувати на певний рівень акредитації.

Сучасна реформа вищої освіти в Україні передбачає і такий важливий елемент академічної свободи вишів як делегування прав управління навчальним процесом у закладі освіти на нижчі щаблі, коли визначають можливість і реально забезпечують свободу навчальних підрозділів.

Право академічної свободи ЗВО в США розглядається крізь призму Першої поправки та вважається, що суспільство не може бути вільним, якщо немає свободи університету. При цьому акцентується увагу на захисті чотирьох основних свобод освітньої інституції: свободі визначити з академічних мотивів, хто може навчати; кого можна навчати; як навчати; чому навчати [6, с. 263].

Організація освітнього процесу як елемент академічної свободи українських ЗВО, що становить зміст їх автономії та самоврядування, передбачає визначення ними форми навчання та форми організації освітнього процесу, види навчальних занять. До компетенції ЗВО належить формування власних освітніх програм в межах ліцензованої спеціальності, програм наукової і науково-технічної та інноваційної діяльності, обирати типи програм підготовки бакалаврів і магістрів, що передбачені Міжнародною стандартною класифікацією освіти; навчальний план, який складається на підставі освітньої програми та структурно-логічної схеми підготовки і визначає перелік та обсяг нормативних і вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяг,

графік навчального процесу, форми та засоби проведення поточного і підсумкового контролю, робочі програми нормативних навчальних дисциплін, чим закріплюють елементи демократизації навчального процесу [7, с. 155].

Об'єктами академічної свободи українських *науково-педагогічних працівників* в системі організації освітнього процесу є вибір конкретних методів проведення навчальних занять, хоча свобода науково-педагогічного працівника у цьому виборі завжди буде обмежуватися певними чинниками, а саме: методологією науки, змістом начальної дисципліни, рівнем готовності до навчання здобувачів освіти, рівнем підготовки самого викладача, а також організаційними, матеріальними та інформаційними можливостями організації навчального процесу у вузі, його конкретними умовами [8, с. 7].

Об'єктами академічної свободи учасників навчального процесу – *здобувачів вищої освіти*, є, насамперед, вибір форм та тематики індивідуальних навчально-дослідних завдань, вибір часу і місця проведення самостійної роботи, форми комунікації з іншими здобувачами освіти при проведенні різних форм навчального процесу, наукових заходів. Межі таких свобод визначаються робочими навчальними програмами дисциплін, навчально-науковими планами кафедр, правилами внутрішнього розпорядку ЗВО. Особливе місце відводиться участі здобувачів вищої освіти в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчального процесу.

Зміст освіти постає об'єктом академічної свободи лише у частині можливого впливу самих учасників у формі ініціативи визначення та зміни державної компоненти освітнього стандарту [7, с. 152].

Зміст навчання як елемент академічної свободи учасників освітнього процесу є складовим змісту освіти та виступає головним елементом законодавчо закріпленої автономії ЗВО [9, с. 91].

Об'єктами академічної свободи *науково-педагогічних працівників* в організації процесу навчання виступає можливість формування навчального матеріалу, необхідного для реалізації навчальної програми, елементів робочої навчальної програми, підготовка плану-конспекту навчального заняття, вибору форми контролю знань здобувачів вищої освіти.

В контексті Першої поправки американський професор Девід Раббан переконливо доводить, що університет та університетський професор мають окреме конституційне право на академічну свободу, що засновано на функціональній ідентичності [10, с. 272]. Цю думку розвинув П. Бірні, допускаючи наявність політичних та ідеологічних моментів у змісті академічної свободи [11].

Дещо суперечливим, на нашу думку, є питання, що виникло свого часу в американській літературі щодо взаємозв'язку змісту права на академічну освіту від фактора – форми власності освітньої інституції – в державних та приватних закладах вищої освіти. В українському правовому полі таке питання на сьогодні не піднімається.

Американська сторона, в основному, підтримує думку, що така теза є не прийнятною, оскільки форма власності університету ніяким чином не впливає на обсяг академічних прав викладача. Натомість вважається, що право на академічну свободу викладача, що працює в приватному університеті, не менше за обсягом за право такого з державної освітньої інституції. Проте, варто відмітити, що суди в США часто використовують Рекомендації щодо інституційного регулювання академічної свободи та безстрокових трудових відносин [12] Це означає, що викладач приватної освітньої інституції може розраховувати на захист свого права на академічну свободу навіть за відсутності прямого закріплення права в документі свого роботодавця, лише в силу того, що освітня інституція погодилася з Рекомендаціями та Принципами Асоціації. Межі академічної свободи через релігійні або інші причини повинні чітко зазначатися в письмовій формі на момент призначення особи на посаду викладача [13].

Концепція права на академічну свободу в США є ідеологічним виразом не закріпленим ані на рівні Конституції чи інших законодавчих актів, ані на рівні судових прецедентів Верховного суду. Найчастіше це право тлумачиться в контексті Першої поправки про право на свободу слова.

Сьогодні домінуючим в освіті стає необхідність формування здатності фахівця на основі відповідної фундаментальної освіти перебудовувати систему власної професійної діяльності з урахуванням соціально значущих цілей та нормативних обмежень – тобто формування особистісних характеристик майбутнього фахівця. Засобом формування особистості при цьому стають освітні технології, продуктом діяльності – особистість випускника ЗВО, який має бути компетентним не лише в професійній галузі, але й мати активну життєву позицію, високий рівень громадянської свідомості, бути мобільним при вирішенні будь-яких завдань, які ставить життя. Необхідною умовою і запорукою досягнення необхідного результату у цьому виступає академічна свобода учасників освітньої діяльності.

---

1. Валєєв Р.Г. Освітнє право України: навч. посібник. Луганськ: ЛПФ, 2011. 287 с.

2. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): моногр. / Відп. ред. Я. М. Шевченко. К. : КНТ, 2007. 626 с.

3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004 зі змінами. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

4. The Constitution goes to College: Five Constitutional Ideas Th at Have Shaped the American University / Rodney A. Smolla. New York and London, New York University Press, 2011. 229 p.

5. Keyishian V. Board of Regents of the State University of New York, 385 U.S. 589 (1967).

6. Sweezy V. New Hampshire (354 U.S. 234 (1957)).

7. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 475 с.

8. Бесчастний В.М. Створення нової нормативно-правової бази державного управління вищою освітою. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/index.php? operation=1&iid=45.

9. Організаційне та кадрове забезпечення освітнього процесу: збірник нормативних документів Національного університету «Львівська політехніка» / за ред. професора Ю.Я. Бобала. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 372 с.

10. Rabban D. M. A Functional Analysis of «Individual» and «Institutional» Academic Freedom Under the First Amendment. *Law and Contemporary Problems*, 1990. Vol. 53. No 3. P. 229-300.

11. Byrne P. Academic Freedom of Part-Time Faculty. *Journal of College and University Law*. 2001. Vol. 27. No 3. P. 583-593.

12. Recommended Institutional Regulations on Academic Freedom and Tenure, Policy Documents and Reports, 11th ed. (2015), American Association of University Professors: Johns Hopkins University Press. 432 p

13. 1940 Statement of Principles on Academic Freedom and Tenure [Електронний ресурс]. URL: http://www.aaup.org/ report/1940-statement-principles-academic-freedom-and-tenure

Н А У К О В Е В И Д А Н Н Я

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників
VI-го Всеукраїнського круглого столу
10 грудня 2020 р.

Відповідальний за випуск – *Д. Є. Забзалюк*
Упорядник – *В. Д. Яремчук*
Комп'ютерне верстання – *В. Д. Яремчук*
Художнє оформлення і оригінал-макет – *В. Д. Яремчук*

Підписано до друку 30.11. 2020.
Формат 60х84/16. Гарнітура Times.
Друк цифровий. Папір офсетний.
Ум.-друк. арк.__. Наклад 50 прим.
Вид. №__. Зам. № __.

Видавець і виготовлювач
ПП «Видавництво «БОНА»
вул. Наукова, 5, Львів, 79060
Свідоцтво держ. реєстру: ДК № 4275
тел.: (032) 240-96-40